

K16820
1a

შარსაღან გორგოჯანიძე

ღ

მისნი შრომანი

გამოცემა

მ. ჯანაშვილისა

ბზილისი 1896

სტამბა მ. შარაძისა და აშხ., ნიკოლ., № 21,

ნა
113.8.

ფარსადან გორგიჯანიძე

და

მისნი შრომანი

შინაარსი: ფარსადან გორგიჯანიძე და მისი დრო (მოკლე მიმოხილვა).—ქართულ-არაბულ-სპარსული ლექსიკონი.—ან-ჯანის ანბანი.—ამბავი ოსმალეთის ხელმწიფეთა.—მაჰმადიანთა სასჯულო წიგნი (ბიბლიოგრაფია).—ასოთსამღერელი(თავი და ბოლო).—დამატება: კაკ-ელისენში შეკრებილი სიტყვები.

K. 16820
19

გამოცემა

მ. ჯანაშვილისა

სტამბა მ. შარაძისა და აბ., ნიკოლ., № 21,
თფილისი 1896

დახელი ქართველებისა ციავშია, დაჩრდილულია. დამის მიზეზი ის არის, რომ ჩვენ ჩვენი „სამკვიდრო“ ჯერ არა გვაქვს რიგიანად შესწავლილი: ზოგიერთი მხარე ჩვენის ცხოვრებისა თითქმის განუმარტველია, მრავალი საყურადღებო კითხვა ისევ ამიცანად ითვლება და სხ. საქართველოს „სრული“ ისტორიის ამოსახატავად საჭიროა შესწავლა: ქართლის-
ხოვრებისა (სამხედრო ისტორია), სიგელ-
უჯრებისა (შინაური ცხოვრება საზოგადოდ),
ძეგლებისა (ხუროთმოძღვრება, ქანდაკება, მხატვრობა), ფულებისა (მეფეთა სურათები, ჩაცმულობა), ხელნაწერწიგნებისა (მწერლობა საზოგადოდ: ისტორია, ფილოსოფია, ღვთისმეტყველება, ვარსკვლავთ-მრიცხველობა, გეოგრაფია, სჯილდება, ხელთა-ქორონიკონი, და სხ.), ზეპისიტყვაობისა (ლეგენდები*, თქმულობანი, შელოცვანი, ზღაპარნი, გამოცანანი, ასოთ-

*) ზოგი ლეგენდები შეტანილია თვით მატეიანებშიაც. მაგ. ბერაის მე X საუკ. ქრონიკაში სწერია (თაყაიშვილის გა. მოცემა, გვ. 38): „უწყებულ იყო ზენ, მეფე, თუ ვინ შემოსნა ცანი ღრუბლითა და ქუზილნი კმითა ჰაერისაჲთა, და იძვრინ ქუეყანაჲ სიმძაფრითა მისითა, და რბიოლიან მენსიტეხანი კულასა მისსა; ეგზნებინ ცეცხლნი გულისწყრომითა მისითა; ანუ ოდეს შეიძრის ვეშაპი იგი დიდი, რომელ არს ზღუსა შინა და შეიძრის ყოველი ქუეყანაჲ, ვიდრემდის დაირღვან მთანი მყარნი და კლდენი“.

ამღერელი და სხ.), ქართულის ენისა (ძვე-
ლი სახელები დღევნისა, თვეებისა, სოფლებისა, ქვე-
ყნებისა და სხ. და სხ.) და უცხოელ მწერლების
ნაწერებისა და მეზობელ ხალხების გადმოცემა-თქმუ-
ლობათა შესახებ ჩვენის ქვეყნისა და ერისა.

„თუ ერის კულტურა გაიზომება მის მიერ
შექმნილ და შექმნილ სამწერლო ნაშთების რაოდენობითაო, — ამბობს მ. ბროსე, — იმაზედ ადვილად
აღარა არის-რა, რომ საქართველოს კულტურა ძლიერ
მალლა დავაყენოთო, რადგან ამ ერს შეუქმნია და
შეუნახავს აუარებელი რიცხვი შესანიშნავი ნაწერებისა“. ახლა, წარმოიდგინეთ, თუ ესე იყო ბრო-
სეს დროს, რა უნდა ვსთქვათ დღეს, როდესაც
კავარლისა, ბაქრადისა, იოსელიანისა, „წერაკიონვის
საზოგადოებისა“ და სხ. მეოხებით ქართულ ხელმწი-
რების რიცხვი გადიდდა, გამრავალათსდა და ეს
მრავალათასიც, როგორც შენიშნავს ერთი მეცნიერი,
ჯერ იმის ნახევარიც არ არის, რაც გვაქვს და შე-
მოიკრიბება ნელ-ნელა და თანდათან.

„ბევრჯელ გავვიგონია: ერთი რიგიანი ისტო-
რიკოსი არ გამოგვივიდა, რომ დაგვიწეროს სრული
ისტორია ჩვენი მამაპაპებისაო. ამისთანა მამულის-
შვილთ ავიწყდებათ, რომ ერთი კაცო, რაც უნდა
იგი საისტორიკოსოდ იყოს მომზადებული, მაინც
სრულს ისტორიას ვერ დასწერს დღეს. და ვერ დას-
წერს იმიტომ, რომ ზემორე ხსენებულნი დარგნი

ჩვენის ცხოვრებისა ჯერ საესებით არ არიან გამოკვეყნებულნი: სიგელ-გუჯარნი ლბებიან სხვა და სხვა დავთარხანაში, ხელნაწერი წიგნები ჯერ ხუთი-ექვსი არ არის დაბეჭდილი, სახალხო სიტყვიერება რიგინად არ არის გამოკვლეული, ქართული ენის ზრდისა და განვითარების ისტორია არ ვიცით და სხ. და სხ, სხვაგან ყველა ამას იკვლევენ აკადემია-უნივერსიტეტი, გუნდნი მეცნიერთა და ფილოსოფოსთა, თვით მთავრობაც ჰშველის მათ. ფულითა და სხვაფრივ, ამას შემდეგ აბა როგორღა ვამბობთ, ხეირიანი ისტორიკოსი არ გამოგვიჩნდაო! არც გამოგვიჩნდება, ვიდრე ყველა ქართლოსიანნი ხელი-ხელს არ ჩავსჭიდებთ ერთმანეთს და არ შევუდგებით აღდგენას ჩვენის ცხოვრებისას, შემოკრებას ჩვენის სამკვიდრებელისას, ვიდრე არ ვამუშავეთ ჩვენს გონებას, ანუ არ შევსწირავთ თითო-ოროლა გროშს ¹⁾ ჩვენისავე ცხოვრების აღდგენის საქმეს, ამ უსაღმთოესს მოვალეობას ყოველის ქართველისას“.

¹⁾ ვიმეორებ, ასრე ვწერდი შარშან და სახეში მყვანდნენ ის უანგარო მუშაკნი, რომელნიც შესდგომიან საქართველოს წარსულის კვლევა-ძიებას და იმოდენი ქონებრივი შეძლება კი არა აქვთ, რომ ამ მხრივ მაინც უზრუნველ ყოფილიყვნენ და მთელი თვისი ძვირფასი დრო მოეხმარებინათ თვის საყვარელ საგნისათვის. საქართველოს ისტორიის წყაროები განზნეულია მრავალჯერ მეცნიერულ გამოკვლევებში და უცხოელთა მატრიანებში, რომელთა შეძენა ადვილი და იაფი არ არის.

ამ საზოგადო შესავალის შემდეგ სიტყვა ჩამოვადგოთ ახლა შესახებ ფ. გორგიჯანიძისა, რომლის ცხოვრება და მოღვაწეობა, როგორც ბევრთა სხვათაც, ჯერ თითქმის სრულიად არა გვაქვს შესწავლილი.

„წერა-კითხვის საზოგადოების“ წიგნთ-საცავში აღმოჩნდა ერთი ხელნაწერი (№ 174), რომელშიაც შეტანილია ფარსადანის დღემდის უცნობნი შრომანი.

ეს ხელნაწერი გადაწერილია სუფთად, მხედრულის ხელით, თაბახიანს თეთრს ქაღალდზე. მთელი წიგნი შეიცავს 271 კაბადონს. მასში შემდეგი წერილებია:

ა) მუსურმანთა სასჯულო წიგნის და ყანუნის თარგმანება (გვ. 1—230);

ბ) ლექსიკონი ქართულ-არაბულ-სპარსული (გვ. 231—252);

გ) ანჯანის ანბანი (გვ. 252);

დ) სასიზმრო (გვ. 253)

ე) ასოთსამღერელი (255—266);

ვ) ანბავი ოსმან ჯუგისა (ოსმაღეთის ხელმწიფეთა) (გვ. 267—271).

მიუხედავად ყოვლის ამისა დღევანდელნი ჩვენი მეისტორიენი კიდევ ახერხებენ სამსაზურს მოკარბებული დრო მოაზმარონ საქართველოს წარსულის კვლევა-ძიებას და იმუშაონ შეძლებისამებრ. ამისთანა პიონი ღირსნია არა ქირღვისა და კიციხვისა, არამედ ხელის მომართვისა და გამხნეებისა!

ამ გამოცემაში იბეჭდება სრულად: ქართულ-არაბულ-სპარსული ლექსიკონი, ანჯანის ანბანი, ანბავი ოსმან ჯუგისა და აგრეთვე თავი და ბოლო ასოთსამღერელისა და ბიბლიოგრაფია პირველის წერილისა. მათგან „მუსურმანთა სასჯულოო წიგნის და ყანუნის თარგმანებას“ გარდა ყველა დანაშთენი წერილები ლექსიკონითურთ უნდა ჩაითვალოს ახალ და დღემდის უცნობ შრომად ფ. გორგიჯანიძისა.

ყოველი მოღვაწის ცხოვრებას კავშირი აქვს თანამედროვე ერის ცხოვრებასთან. ამიტომ საჭირო იყო თარსადანის ბიოგრაფიის გაცნობამდე წარმოგვედგინა მოკლე სურათი საქართველოს ისტორიის იმ ხანისა, როდესაც მოღვაწეობდა ჩვენი ავტორი, ე. ი. ისტორია მე XVII საუკუნისა და მე XVIII-ის დასაწყისისა. ხოლო თარსადანის ცხოვრება უფრო დაკავშირებულია როსტომ მეფის (1634—1658 წ.) ცხოვრებასთან, და ამიტომ აქ ჩავუერთეთ მხოლოდ ისტორიული ნაწილი ამ მეფის გუჯარისა¹⁾, რომელიც ნათელს ჰგენს ჩვენი თარსადანის დროის საქართველოს ყოფა-ვიტარებას, და აგრეთვე ქრონოლოგიური ნუსხა უმთავრეს შემთხვევათა როსტომის დაბადებიდგან მის გარდაცვალებამდე.

როსტომის გუჯარი.

¹⁾ როსტომის გუჯარი იხ. ჩუბინაშვილის ქრისტომატიში, გვ. 197—203.

... განმამაერთებელმან ქართლისა და კახეთისა, ორისავე სამეფოსა და ტახტისა მტკიცედ და შეურყეველად მპყრობელმან, ქართველთა, კახთა და სომხითთა, ლორეთა, ვიდრე არეზადმდინ მეფეთა მეფემან, ბაგრატიონმან, დავით მეფის ძემან ¹⁾, პატრონმან და ზელმწიფემან უმეტესად ჩვენთა გვართა, როსტომ, და თანამეცხედრემან ჩვენმან დედოფალთ დედოფალმან მარიამ, პირმშომან და სასურველმან ძემან ჩვენმან პატრონმან ლუარსაბ ²⁾, რაოდენი მადლობა და ქება შევსწიროთ თქვენდა მომართ (ე. ი. ღვთისა, წმინდანებისა და სვეტიცხოველისა), ვითარი ქველის საქმე ვქმნეთ წინაშე შენსა, ესრეთ წყალობა აურაცხელისა, ვითარცა ესერა დღეს ჰბრწყინვენ ოთხნივე კედრონი მეფობისა ჩვენისანი. შეწევნითა ღვთისათა და წინამძღვრობითა მისთა წმინდათა მტერნი და წინააღმდეგომნი სამარადისოდ ლტოლვილ და უკუნქცეულ არიან და ნებებითა თქვენითა ვერვინ მკადრე არს წინააღმდეგმად ჩვენდა, არამედ ჩვენცა გვიცნია და ვცანთ მოწყალება შენი, და ჩვენცა შიში და კრძალვა, უფა-

¹⁾ დავით მეფე (1569—1578) იყო სვიმონ I ძმა. დავითმა უღალატა სვიმონს, წაჰიდა სპარსეთს, გამაჰმადიანდა და იწოდა დაუთხანად (იხ. „საქართ. ისტ.“ გვ. 261—265).

²⁾ ლუარსაბი როსტომის შვილი არ იყო, არამედ მუხრან ბატონის თეიმურაზისა. იგი შვილად აიყვანა როსტომმა და თავის ტახტის მემკვიდრედ აღიარა, მაგრამ მტრებმა მოჰკლეს. იგი ყარაიას, ნადირობის დროს („საქ. ისტ.“, გვ. 324—325).

ლო, შენი გვეკონდეს. აწ დავიწყო ამბავისა ჩვენისა მბობა: ოდეს სიყმაწვილეთა ჟამთა ჩვენსა ბედნიერს შაჰაბაზს ყაენს მახლეს და გამზარდა პატივცემითა, ვითა მართებდა ჩვენთა გვართა მეფეთა ნათესავსა; რა გავაჟკადით და მოვაწონეთ თავი სამსახურითა, უყვარდით და უღირდით შვილურად, გვიბოძა ყულარაღასობა; მაშინ იყო ყულთ ჯარი ქართველთა: ბედნიერის ყენის მასახლეზელი, სადაც გვსურდის და გავგზავნის, გამარჯვებულნი და პირნათელნი მოვიდით, მრავალი სახელი და გამარჯვება დავგინახის. ესე ეწადა რომე სამსახურისა ჩვენისა სამუქოდ ბევრი კარგი ექნა და უფრო სიდიდე მოემატებინა. ამდროს უფროსი ჩვენი ძმა მეფე ბაგრატ ქართლს ბატონობდა ¹⁾ და კახი ბატონი ²⁾ ამავე შაჰაბაზ ყაენისაგან თავის საბატონოდამე გაღარიბებულ-გაგდებულ იყო, და კახეთი შიგნითი ოხერი და ნაპირის ალაგი შენი, და ყაენისაგან კახეთიცა იორს აქათი და ჩერქებს აქათი ჩვენის ძმისათვის ნაბოძები ჰქონდა. მეფობისა გარიგებასა, ნადირობასა, ლხინსა და უხვად გაცემასა შინა იყო. იმ სიდიდისადროსა სოფელმან მისი წესი მოინდომა და ამ სოფლით ჩვენი ძმა ბატონი ბაგრატ მიიცვალა; შეიქნა ტირილი და გლოვა სრულად საქართველოშია და

¹⁾ 1616—1619 წ. („საქართ. ისტ.“ გვ. 302).

²⁾ თეიმურაზ I, რომელსაც გაუოხრა სამეფო შაჰ აბაზ I („საქართ. ისტ.“ გვ. 296—304).

შვილი მისი იყო ბატონი სვიმონ ¹⁾ გლოვასა და შეწუხებასა შინა. რაჟამს მიესმა სიკვდილი მეფისა ბაგრატიისა შაჰაბაზს ყეენსა მწვედ ეწყინა და ასრე დაუმძიმდა, ვითა ძმა ყოფილიყო, მაშინვე გამოუგზავნა კაცი და სამძიმრის წიგნი შეიღოს, იმედის მოცემა და წყალობის ქადება დაუწერა. წელიწადზედ შეიწყალა ბატონი სვიმონ, ყარჩილახან სარდალი იყო, გამოუგზავნა თავისი ქალის შვილი ბატონს სვიმონს ცოლად. ესე ყარჩილახან და ათორმეტი ხანი გამოატანა, ქალაქს მოვიდნენ, რომელსა ეწოდების ტფილისი, და ქორწილი უყვეს. იყვის მღერა, ნადიმი და მეჯლიში, ბურთობა და ყაბახის სროლა. რა ქორწილობა გარდაიხადეს, ბძანება იყო ყეენისა, რომე კახი კაცი გაეწყვიტათ და კახეთში ყიზილბაში დაესახლათ. კახეთს პატრონობდა ბარდის ხანი ფეიქარხან, შეიყარა კახთ ლაშქარი, მივიდა მუხრანს ალაიანის მინდორში და ყათლამი უყვეს ლალატით, ერთობილნი კახნი დახოცეს. ეს იწყინეს ქართველთა ქრისტიანთ უბრალოდ დახოცა. შეიყარნენ ქართველნი, დაესხნენ მარტყოფში ყიზილბაშთა თავსა, ყარჩილახან სარდალი და უსუფხან შირვანის ხანი და სხვა ხანები და სულთნებიც მრავალი დახოცეს, აღივსნეს საშოვრითა ოქროთი, ვეცხლითა, თვალითა, მარვალიტითა, მრავლის უცხოს ნაქ-

¹⁾ მეფე სვიმონ II (1619—1629).

სოვითა, ცხენ-აქლემითა და ჯორითა. ამაზედ ჩამო-
იყვანეს კახი ბატონი თეიმურაზ და გააბატონეს
მცხეთას ზედა ქართლსა და კახეთსა. სვიმონ ტფი-
ლისს იჯდა, სომხითს საბარათიანოს ჰპატრონობდა ¹⁾.
ჩვენ იმ ჟამში ბედნიერმან ყენმან თავის ტახტის
ისპაანის მოურაობა გვიბოძა, დიად სიდიდე მოგვე-
მატა. ამასობაში მოვიდა ბძანება ღვთისა და შაჰაბაზ
ყენმან ტახტი დაცალა და ამ სოფლით მიიცვალა ²⁾
მაზანდარანს, ქვეყანასა აშრაფსა, რომ ყენის სასახლე
არის და ჩვენ ვიყვენით ისპაანს. ყენის შვილები და
შვილის შვილები იქ იყვენ. მრავალჯერ ქნილიყო
წინათ ჟამშია ხელმწიფის მიცვალეზზედ ერთმანერ-
თი გაეწყვიტათ და მრავალი სისხლი დაღვრილიყოს.
ჩვენ ძალითა და შეწევნითა ღვთისათა, გავსინჯეთ
საქმე, შვილიც იყო ყენისა, მაგრამე თავად თვალ-
დამწვარი იყო, სინათლეც ჰქონდა, მაგრამე უფრო-
სი შვილი იყო დიად კარგი, თვალად და ტანად
შვენიერი, ხელმწიფობა იმას შეჰფერებოდა, გამო-
ვიყვანე და ტახტზედ დავსვი და მიულოცეთ ხელმ-
წიფობა შაჰსეფის ყენსა. ვაკვრევინეთ ქარანი და
ნალარა, მივსწერეთ შორსა და ახლოს ბძანება თუ:
„მოდით და თაყვანისცეით“. მოვიდეს ყოვლის აღ-
გილიდამე ხანები და სულთნები, მიულოცვედნ

¹⁾ „საქართ. ისტ.“, გვ. 304—315.

²⁾ 1628 წ.

ხელმწიფობასა და აყრიდენ თვალსა, მარგალიტსა წლამდისინ, აღიდეს და მოეწონათ ყოველთა მნახავთა, თქვეს და აქეს: „არ არისო ხელმწიფე ქვეყანასა ზედა ამისი მსგავსიო“. გააკვირვა ყოველი რჯული და სული ღვინითა, ნადირობითა და გაცემითა. გაისმა ქება სიკეთისა ყოველსა ქვეყანასა. ამ დროს წამოეჭიდა ჩვენი ძმისწული ბატონი სვიმონ და კახბატონს ქართლი წაართვა და კახი ბატონი თავის ალაგს იყო, იმავ წელიწადს ამდონი ისაჯა კახმა ბატონმა თეიმურაზ თავისი ქალი და მისი ყმა ჩარქაზი გიორგი მოლალატედ შეუყენა და მძინარე ბატონი სვიმონ დააკვლევინა ¹⁾), ქართლს გაბატონდა, სომხითი და საბარათიანო დაიჭირა. რა გაიგონა შაჰსეფი ყენმა მწვედ იწყინა, კახბატონს გაუწყრა, ჩვენი საბატონო ჩვენ გვიბოძა, გამოგვატანა ყიზილბაშთ სარდალი, ჩვენი ძმის ბატონის ბაგრატის სახლთხუცესი, სააკაძე ბეჟანის შვილი როსტომხან და მრავალი ლაშქარი, მოვედით, კახი ბატონი გაგაგდეთ და ჩვენი საბატონო დავიჭირეთ. ბატონი თეიმურაზ იმერეთს შეიხიზნა. ქალი იყო იმისი იმერლის მეფის შვილის ალექსანდრეს ცოლი ²⁾ და ჩვენ და დღიანი ბატონი ლევან დავმოყვრდით და შე-

¹⁾ თეიმურაზის ასული დარეჯან ცოლად ჰყვანდა არაგვის ერისთავს ზურაბს (იხ. „საქართ. ისტ.“ გვ. 315—316).

²⁾ თეიმურაზმა თავისი სიძე ზურაბ ერისთავი მოჰკლა და

ვირთეთ და მისი ¹⁾), ეს ბატონი დედოფალი რომე
არს, ყოველთა მნათობთა ზედა ქებული. მოვიწადი-
ნეთ იმავე წელიწადს ქორწილის ქმნა და გზა არ
დაგვანება იმერელთ მეფემან გიორგიმ, შვეიცარენით
აქათ ჩვენ და მივედით სამცხის, ოცხეს დავსდევით,
იქით წამოვიდა დადიანი შეყრით და ქალი წამოიყ-
ვანა, წინ გარდუდგა მეფე გიორგი, შეიბნენ და
გაუმარჯვდა დადიანსა და დარჩა ხელთ მეფე გიორ-
გი ²⁾). ჩვენც ჩავედით კაკასხიდს იმერეთშია და მო-
ბძანდა ბატონი დადიანი, შვეიცარენით და გავიხა-
რენით ერთმანერთის ნახვითა, ლხინითა და განსვე-
ნებითა. წაბძანდა იქით დადიანი და წამოვედით მხია-
რულნი, იმერეთი ჩამოვიარეთ და მოვედით ტფი-
ლისს. ქორწილი გარდავიხადეთ და გულისნებას ვე-
წინეთ. იყო კახი ბატონი იმერეთს, ჩხუბისა და
ავის საქმისაჲთ თავი არ აიღო და არც დასწყნარ-
და; კახეთში ჩამოვიდა მთის გზიდამე, მრავალს აღ-
გილს ჩვენი თავსდასხმა და ლალატი მოინდომა და
ჩვენ გაღანამც ბატონის სისხლსა ვსთხოვედით და
ქვეყანას ურბევდით და ბევრი ზვი საქმე უყავით.
ბოლოს შემოვიდნენ შუა კათალიკოზი, ბერები,

მისი მეუღლე დარეჯან ალექსანდრეს მიათხოვა (გვ. 316 „სა-
ქართ. ისტ.“).

¹⁾ დედოფალი მარიამ, ქვრივი სვიმონ გურიელისა.

²⁾ იხ. „საქართ. ისტ.“ გვ. 320.

ერისთვები და თავადები და დანდობის საქმეს შემოგვეხვეწნეს, თუ ორს წელიწადამდინ ერთმანერთ დაინდევითო, მასუკან გასამართლდითო, და რაც სამართალმან გიჩინოს ბატონის სვიმონის სისხლი იმ გვარად მოიკითხეთო. დაგვიდგა კახმა ბატონმა თეიმურაზ სანდოთ საფიცროთ სოფელი გავაზი და სოფელი კისისხევი, ჩვენის თავადის შვილებისა და გლეხების მოცემას დაგვიბრდეს, ჩვენ რომელიც საფიცარი მივეციტ და ან პირობა დაუდევით, ყველაკაი გაუთავეთ და კახმა ბატონმა რაც პირობა და ფიცი მოგვცა არც ერთი არ გავვითავა. ამაზედან ავიშალენით. აქათ ჩვენ შევიყარენით და იქით კახი ბატონი. ქისიყის თათრები უჩინეთ. კახი ბატონი თიანეთს მისულიყო და ჩვენ იქით წავედით, შემოგვიარეთ, სვეტო ცხოველო, ღვთივ აღმართებულო, მოვედით კარსა თქვენსა და დაღადებით შენგან შეწვენა ვითხოვეთ, არაგვის პირისპირ შევიარეთ და თიანეთს მივედით. კურთხეულ ხარ, ძლიერო და უძლეველო, ყოველისა მპყრობელო ღმერთო, რომე სიდიდე და სამართალი შენი ყოველსა კაცსა დაანახვე. შევიბენით და გავიმარჯვებთ; დროშა, ქარანა და ნალარა გავაგდებინეთ, სახლისხუცესი რევაზ და მრავალი საბატოს კაცის შვილი და სხვა მოვკალით და გავაქცივეთ, უკან მივჰყევით და გრემს მივედით, სრულად კახნი, ჯალაბობრივ იქ იდგნენ, იქით ბატონის თეიმურაზის შვილი დავით

და ჩვენგან გაგზავნილი თათრები შეყრილიყვნენ, შებმულ იყვნენ ქისიყის ბოლოს და თათრებს გამარჯვებოდა და ბატონიშვილი დავით მოეკლათ და მრავალი საბატოოს კაცის შვილები დაეხოცათ. ჩვენ გრემს ვიდევით, მეექვსეს დღეს ეს ამბავიც მოგვივიდა და კახნიც მოგვივიდეს. ბატონს თეიმურაზს ბიძის ჩვენის სვიმონის ქალი ედგა, მოვიდა დედოფალი ხვარეშან ¹⁾ და მუხლს შემოგვეხვია, ამას გვეხვეწა თუ „ერთი წვეთი სისხლი გვაპატივე და შენს სიძეს გზა დაანებეო“. რადგან ბიძას ქალი იყო ჩვენი, აღარა გაეწყობოდარა, გზა მივეცით და იმერეთს გავადგეთ, კახნი დარბაისელნი ერთგულობაზედ ვაფიცეთ და კახეთი ნასისხლად დავიჭირეთ, ყანეს მახარობელი გაუგზავნეთ და გამხიარულებულყო, კახეთი ყანემა გვიბოძა... დაიწერა ესე მტკიცე და შეუცვალეზელი გუჯარი მეფობისა ჩვენისა მეთექვსმეტეს, ქორონიკონსა ტლვ ¹⁾ ხელითა კარისა ჩვენისა სალარო მწიგნობრისა თირალისათა.

¹⁾ ხვარეშანი როსტომის ბიძის სვიმონის ასული კი არ იყო, არამედ სვიმონის შვილის გიორგის ქალი და მეფე ლუარსაბის და.

²⁾ 1647 წ.

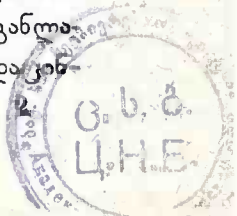
აი ამ როსტომ მეფისა და მის მეუღლის მარიამის-მიერ იყო აღზრდილი ჩვენი ფარსადან გორგიჯანიძე. როსტომმა მთელი თვისი ახალგაზღვრების დრო გაატარა სპარსეთში და იქ შეითვისა სპარსთა ზნე-ჩვეულება. როსტომი რომ ქართლის ტახტზე დაჯდა (1634 წ.), უკვე 67 წლის მოხუცი იყო, მაშასადამე იგი დაბადებულა 1567 წელს. როსტომი იყო უკანონო შვილი სვიმონ I-ის ძმის დავითისა. ხოსროს (იგივე როსტომი) დაბადების ხანებში დავით ბატონიშვილმა უღალატა თავისს ძმას, მეფე სვიმონს, ეახლა ყენს, მაჰმადიანობა მიიღო, იწოდა დაუთხანად, სპარსთა ჯარით წამოვიდა, თვისი ძმა შეიპყრო და წარგზავნა სპარსეთს, თვითონ კი გაემეფდა. იგი სამეფო საქმეებს ყურადღებას არ აქცევდა, რის გამო მძლავრი მებატონეები უფრო გაძლიერდნენ და გაამყდნენ. დაუთხანის შემწეობით კახეთის მეფე ალექსანდრემ დახოცა თავისი ძმები, სიღამონ სიღამონიძემ ამოჴლიტა თავადნი ბაზლიძენი, ამ დროს სპარსეთს შეესია ოსმალთა ლაშქარი, რომელმაც დაიპყრა თავრიზი, ერევანი, განჯა და შირვანი. მათმა სარდალმა ლალაფაშამ აიღო ტფილისი. სვიმონ მეფე, რომელიც ტყვედ ჰყვანდა ყენს, გაათავისუფლა შაჰმა და წარმოგზავნა საქართველოში, რათა ებრძოლოს ოსმალთ. ქართველთა და ოსმალთ შორის ბრძოლა დასრულდა მით, რომ სვიმონი ტყვეთ ჩაუვარდათ მტრებს, რომელთაც იგი

გაისტუმრეს სტამბოლს. გამეფდა სვიმონის შვილი გიორგი. ქართლისა და კახეთის მეფეების შემწეობით შაჰაბაზმა დაამარცხა ოსმალნი და განაძევა იგინი ქართლ-კახეთილამა და აღირბეუანიდამ. ოსმალთა დარჩათ სამცხე. ცბიერმა ყაენმა ჩვენ მეფეებს წყალი არ დაუწმინდა. გიორგი მეფეს წაართვა ლორე ბერდუჯის ხეობითურთ და მის მაგიერ მისცა ფუშტუკუნი, ხუინი და სამასი თუმანი (3000 მანათი), რომელიც მეფეს ყოველწლივ უნდა აეკრიფა ლაიჯანის (სპარსეთშია) მამულებიდამ, ხოლო კახეთის მეფეს წაართო კაკ-ელისენი და მის მაგიერ დაუნიშნა 700 თუმანი, ამასთანავე ლორე-ბერდუჯისა და კაკ-ელისენის ერისთავები გამაჰმადიანდნენ და იწოდნენ: პირველი მელიქად და მეორე სულთანად. მაგრამ ყაენმა ეს არ აკმარა ქართველებს. შეიტყო-რა, რომ გიორგი მეფის კარს მოსულან რუსთა მეფის ელჩნიო (1604 წ.), იგი განძვინდა და გიორგი მეფე მოაწამლვინა, ხოლო კახეთის სამეფო გვარში ჩამოაგდო შფოთი: ყაენის წაქეზებით დავითმა შეიპყრო თვისი მამა ალექსანდრე მეფე და ძმა გიორგი, ციხეში შეამწყვდია იგინი და მათნი მომხრენი ამოწყვიტა. დავითმა იმეფა 6 თვე და მოკვდა (ალბათ მოკლეს), მისი მცირე წლოვანი ვაჟი თეიმურაზი ყაენს ეახლა და იქ დარჩა. მამა მეფისა და ძმის მოსაკლავად ყაენმა გამოგზავნა გამაჰმადიანებული კოსტანტინე ბატონიშვილი, რომელმაც ყაენ-

ნის ბრძანება შეასრულა. მაგრამ კახელებმა დაამარ-
 ცხეს კოსტანტინე და მოჰკლეს. მანკიერმა ყაენმა
 ჯავრი გულში დაიმარხა და კახეთის მეფობა თეი-
 მურაზს მისცა და გამოისტუმრა (1605 წ.). ამავე
 წელიწადს ქართლის ტახტზე დაჯდა ლუარსაბი,
 რომლის და თინათინი შეირთო ყაენმა. მიუხედავად
 ამ მოყვრობისა, ყაენი თავის ხვანჯს არ იფიწყებდა
 და სცდილობდა როგორმე დაემხო საქართველო, ეს
 ერთად ერთი აზრის საქრისტიანო სახელმწიფო, რო-
 მელიც რუსეთთან დაკავშირებას აპირებდა. ყაენს არ
 ესიამოვნებოდა არც ის ამბავი, რომ 1609 წელს
 ლუარსაბმა გაჟლიტა სპარსთა მოწინააღმდეგე თა-
 თარხანის ლაშქარი, რადგან თვით ეს გამარჯვება
 ნიშანი იყო ქართველების სიძლიერისა, რომელიც
 ყოველთვის აფრთხობდა ყაენებს. სამწუხაროდ, სწო-
 რედ ამ დროს თვით საქართველოში გაძლიერდა
 შუღლი, გულძვირობა და ზვაობა მებატონეებისა.
 ოდესმე მბრწყინავი სკიპტრა საქართველოს მეფეთა
 ოდნავდა ბეუტავდა ლუარსაბის ხელში. სამცხე ეჭი-
 რათ ოსმალებს, ლორე და კაკელისენი სპარსებს,
 იმერეთი და კახეთი დამოუკიდებლად მეფოდენ, გან-
 დგომილიყენენ გურია, სამეგრელო, აფხაზეთი, სვა-
 ნეთი, რაჭა, არაგვისა და ქსნის საერისთავები;
 ცხინვალ-დვალეთისა და ტფილისის მოურავი საა-
 კაძე თავზე ბუზს აღარ ისვამდა და ისე განლა-
 ლებულ იყო, რომ მეფის მამამძუძესაც კი დაკი-

16820

✓

ვით ეუბნებოდა: „შენსა ხრმალს არა აქვს კვეთა-
ახვანი“.... აი რაბამ დაკნინებულიყო შარავანდელი
ქართლის ტახტოსანისა! მაგრამ ეს ცოტაა კიდევ.
ახვავებულნი მებატონენი ყოვლის მხრიდამ გარბო-
დენ სპარსეთს, მაჰმადიანდებოდენ და ყაენის სამსა-
ხურში შედიოდნენ. ამგვარ პირთაგან შესდგა აგ-
რედ წოდებული „ყულთა ¹⁾ ლაშქარი“, რომლის
მოთავედ — ყულარაღასად ამ დროს იყო ხოსრო
მირზა, შემდეგ როსტომ მეფე. მივიღებთ-რა მხედ-
ველობაში იმ გარემოებას, რომ ეს ხოსრო იყო ძე
დაუთხანისა, რომელიც მომხრეობდა სპარსელებს და
ეწინააღმდეგებოდა კანონიერ ხელმწიფობას საქართ-
ველოში, უნდა ვიფიქროთ, რომ მთელი ყულთა ჯა-
რიცა და მისი ყულარაღასიც ეკუთვნოდნენ იმ დასს,
რომელსაც ჰსურდა „გაესპარსელებინა“ ქართველნი
და მათთვის ნება .რ მიეცა ზავი შეეკრათ რუსებ-
თან. 1604 წელს რუსთა ელჩები რომ მოვიდნენ
გიორგი მეფის კარს, მათ, სხვათა შორის, დავაღე-
ბული ჰქონდათ ქართველთა სეფეწულთაგან ამოერ-
ჩიათ საქმრო რუსთა ხელმწიფის ბორისის ასულის.
ქსენიასთვის და სასძლო მის ვაჟის თეოდორესთვის.
სასძლოდ დანიშნულ იქმნა მეფის ასული, ხოლო
საქმროდ ქსენიასთვის ხოსრო (როსტომ მეფე), რო-
მელიც სპარსეთს გარდიხვეწა. თუ როგორ უყურებ-

¹⁾ ყული ქართულად მონა.

და ყულთა ჯარის უფროსი—როსტომ მეფე საქართველოს, ამას ნათელს ჰვენს ქართლის ცხოვრება (იხ. გვ. 48): „სწაღდა როსტომს დამორჩილება ქართლისა ყენისაგან, ვითარცა სხვათა სახანოებთა და მისთვის წარავლინებდა მუნ (სპარსეთს) ყოველთა, და განუწესებდა როქსა და განკვეთილსა, რათა მით არღარა უარჰყონ ქართველთა ყიზილბაშნი“. თვით მძლავრი მებატონეებიც იძულებულ იყვნენ დამორჩილებოდნენ დროის მოთხოვნილებას: ყოველი მშობლიური უარყყოთ, რომ დაემსახურებინათ მოწყალება ყენისა, ეს იყო მიზეზი, რომ არაგვის ერისთავი ზაალი ეახლა ყენს, გამაჰმადიანდა და დიდად შეწყალებულ იქმნა: ყენმა მას მისცა ბირუდის მამულები ყაზვინის ახლოს ¹⁾. შაჰაბაზი რომ ქართლ-კახეთის ასაკლებად მოდიოდა, მას გამოეცხადნენ არაგვ-მთიულეთის ერისთავი ნუგზარ, ქსნის ერისთავი იესე, ამილახორი ანდუყათარ, ფეშანგი ფალავანდიშვილი და ალათანგი ხერხეულიძე. ხოლო სააკაძე, მოურავი. ცხინვალ-დვალეთისა და მფლობელი თეძმის ხეობისა, თვით ყენს მოუძლოდა. მაშასადამე ამ დროს ლუარსაბი იყო. პატრონი მხოლოდ ტფილისისა და მტკვრის ვიწრო ხეობისა ბორჯომამდე სომხითითურთ. შედეგი სპარსთა შემოსევისა ჩვენ უკვე ვიცით: განადგურება კახეთისა, გა-

¹⁾ Hist. de la gè., p. II, p. 511.

ქლექტა ანუ გადასახლება სპარსეთს 240,000-მდე ქართველისა და დატყვევება მეფე ლუარსაბისა, ქვეთევან დედოფლისა, მისთა შვილის შვილთა და მათი ამოწყვეტა გარესჯის მეუღაბნოებითურთ. საქართველოს მებატონეებმა თვისი შეცდომა იგრძნეს მხოლოდ მაშინ, როდესაც ძღვევამოსილმა ყაენმა მათი გაქრობაც გადაწყვიტა. მაგრამ გვიანლა იყო, მთელი ამერეთი ისე შეარყია და შეანძრია უღმობელ მტერმა, რომ ხსენებულ წინდაუხედავ მებატონეების თითო-ოროლა მიხლომ-მოხლომა უფრო ამწვაებდა საქმეს, უფრო უმატებდა ჭრილობას დასუსტებულს ერს, და, ვინ იცის, რით დასრულდებოდა ყოველივე ეს, რომ ბედნიერს შემთხვევას წინ არ წამოეყენებინა როსტომი. ამ მეფემ ალაგმა აზვავებულნი მებატონენი და დააწყნარა აფორიაქებული ერი; მას უნდოდა ზავი შეეკრა კახეთის მეფესთანაც, მაგრამ უკანასკნელმა არ ინდომა და, როსტომის მიერ არაერთხელ დამარცხებულმა, ხან ხონთქარს დაუკრა თავი და ხან რუსეთის ხელმწიფეს.

ჩვენი ფ. გორგიჯანიძეც შვილი იყო ამ დროისა, რომელსაც კარგად ახასიათებს მისივე სიტყვები: „ვისაც სამალავათ ერთმანერთან წინგის მიწერა გინდოდეს, ამას ქვეით რომ ანჯანის ანბანი დაიწერების, იმით მისწერდეთ და მოგწერდენ“. სჩანს, ნდობა აღარსად ყოფილა, რომ საქირო შექმნილა წინაუკმო წერა.

ბროსე სწერს ¹⁾, ფარსადანი 1691 წელს 65 წლისა ყოფილაო. მაშასადამე ჩვენი ავტორი დაბადებულა 1626 წ. ათის წლის ფარსადანს თავი მოუწონებია როსტომ მეფისთვის, რომელიც მისი აღმზრდელი და მწყალობელი შექმნილა. როსტომსა და მის მეუღლეს მარიამს ცოლი შეუერთავთ ფარსადანისთვის, მისი ქორწილი უღლესასწაულნიათ 5 ღღეს. ქორწილის ხარჯი ყოფილა მეფე-დედოფლისა. ბროსე ამბობს, რომ ვინმე გიორგი გორგიჯანაშვილი იხსენება 1624 წელსო და მეორე კიდევ 1636 წელსა. ნამდვილად არ ვიცი, როგორ უნდა იწერებოდეს გვარი ჩვენის ისტორიკოსის ფარსადანისაო. მის წიგნში ორჯერ ხსენებულია გორგიჯანიძე, გარდა ამის ანალოგიის გორგიჯანაშვილისა, ოთხჯონის მოხსენებულია გორგიჯანიძეო. ბროსე ჰფიქრობს, რომ ჩვენს ავტორს თვისი გვარი გიორგი ჯანაშვილი გორგიჯანიძედ უქცევია, რადგან 1624 წელს მოხსენებული გიორგიჯანაშვილი სამშობლოს მოღალატედ შექმნილა და ამ მოღალატეობას არ შეეძლო ჩირქი არ მოეცხო თვით მოღალატის გვარისათვის. ფარსადანი გორელია და ქართველი, ვინაიდან, როგორც ამბობს ბროსე ²⁾, გორგი-დ (რომელიც უდრის გიორგის) სომეხთა მწერლები მუდამ ქართველებს იხ-

¹⁾ იქვე.

²⁾ იქვე, გვ. 510.

სენებენო. ამის თქმა, ჩვენის ფიქრით, საჭიროც არ იყო, რადგან ა) თვით ქართველები გიორგის მაგიერ გიორგის ხმარობენ, ბ) „გიორგისაგან“ წარმომდგარა გვარი გორგაძე და გ) გვარი ჯანაშვილი ხშირად რთულად იხმარება, ვითარცა: დარეჯანაშვილი, დარუჯანაშვილი, აფსაჯანაშვილი, ოქროჯანაშვილი, ჯაჯანაშვილი¹⁾. თეიმურაზ ბატონიშვილი ფარსადანს ჰხადის გორგიჯანაშვილად, ხოლო ჩვენი ავტორი კი თავის თავს იხსენიებს ხან ფარსადან გიორგი ჯანიძედ, ხან ფ. გორგიჯანიძედ. ფარსადანმაო, განაგრძობს ბროსე, მიიღო მაჰმადიანობა, მის კვალს მიჰყვა ერთი მისი ძმათაგანიც, მელიქ-სადათბეგი, ხოლო მეორე ძმა კი, ალექსანდრე იყო პირველი ზარაფი (banquier) შაჰისა.

ფარსადანის შესახებ საკმაო ცნობას ვპოულობთ როგორც მის ნაწერებში, ისე სპარსთა და ევროპელთა მწერლების წიგნებში²⁾. 1653 წლის ახლო ხანს, განაგრძობს ბროსე, ფარსადანი წავიდა სპარ-

¹⁾ იყო კიდევ მელიქ ჯანაშვილი, რომელსაც ერეკლე II-ის მიერ შედგენილი თავადაზნაურთა სია სთვლის ლორის ერისთავების (1602—1603 წლიდგან მელიქების) შთამომავალად (იხ. ჟურნ. „ივერია“ 1884, №№ VII და VIII. გვ. 71 „აზნაური ლორის მელიქიშვილი“).

²⁾ იქვე. იხ. აგრეთვე ლ. ბროსეს წიგნი *Bibliographie analitique*, გვ. 259—260.

სეთს ¹⁾), რათა მიულოცოს ეტიმადოვლობა (გამინისტრება) მაჰმედ-ბეგს, რომელიც დადგენილ იქმნა ქალიჯა-სულთნის მაგიერ. ეს იყო მალე შემდეგ ლუარსაბ ბატონისშვილის სიკვდილისა, როსტომის მიერ. შვილად აყვანილისა. ფარსადანმა ზამთარი გაატარა ლაიჯანს, საცა აკრიბა 300 თუმანი—მეფის გილანის მამულების შემოსავალი. იგი რომ დაბრუნდა, მეფე როსტომმა ისევ წარგზავნა სპარსეთს, რათა, მეფის თხოვნისამებრ, ქართლის ტახტის მემკვიდრედ ყაენს დაამტკაცებინოს ვახტანგ თეიმურაზის ძე. ჰენრი ბრენნერი თავის წიგნში „Series regum Iberiae“ ამ მისიის შესახებ ამბობს, რომ იგი (მისსია) რწმუნებული ჰქონდა *viro quem noverat esse regi gratissimum, domino Passadano* ²⁾).

თვით ფარსადანი სწერს ³⁾): „ყოვლის მორთვითა და გაწყობით ისპაჰანს ჩამოველ. ბედნიერმან შაჰაბაზ ყაენმან კარგის თვალთ მნახა და დიდი პატივი დამდვა, ასე რომ უფროსი ერთი სადივანბეგოს სამსახურს მე მიბრძანებდა. ესეები დივანთბეგს ეჯავრა და ისპაჰანის ლოთებს ასწავლა, ტყვილად ამიჩივლა და მრავალი ტყუვილი მოგონება ათქმევინა. ეს ხელმწიფემ შეუტყო, დააჭირვინა, თვალეები და-

¹⁾ ჩუბინაშვილის თქმით ფარსადანი სპარსეთს წავიდა არა 1653 წ., არამედ 1649 წ.

²⁾ იხ. H. de la gé. p. 511.

³⁾ ქართლ. ცხ., ნაწ. II. გვ. 538.

სთხარა და რაც აქვდა, ყველაკა წაართვა და მე ემიკალასობა მიბოძა და ხუთი სოფელი გულფეიქანში სარჩოდ გამიჩინა. მე ყაენის კარს დავრჩი და ჩემი ჯალაბნი საქართველოში დარჩნენ. ამასობაში... აღრბეყანის ვეზირისგან ჩაფარი მოვიდა: „როსტომ მეფე გორს მიიცვალაო და აღრბეყანის ელი შემოფრთხა და არაზის წყალს გამოვიდაო“. ყაენმა დამიბარა და მითხრა: „ფარსადანო, შენ იქაურობა კარგად იციო, ჩაფრად წადიო.. იქაური საქმე კარგად გაშინჯე და შეიტყუეო და მალე გამობრუნდიო“. ფარსადანი საქართველოში მოვიდა და როსტომი ცოცხლი დახვდა, მაგრამ ფრიად მოუძღურებულ იყო და ლოგინად იწვა. ფარსადანი ისევ სპარსეთს გაემგზავრა და ყაენს აცნობა ყოველივე.

რომ ფარსადანს დიდი გავლენა ჰქონია საქართველოსა და სპარსეთში, ეს მტკიცდება მისივე მოწმობით. ერთ ადგილას (როსტომ მეფის ცხოვრება, გვ. 550) იგი ამბობს: „კახეთის ჯანიშინობა ბედნიერმან ყაენმან კახაბრის შვილს გორძასპის უბოძა, ფარსადან გორგიჯანიძის საქმითა“.

მეორე ადგილას იგი სწერს (გვ. 555): „ფარსადან გორგიჯანიძეს ნამეტნავად ხელმწიფე (ყაენი) სწყალობდა, იყო და ვაზირობასა და ქვეყნის სარჩევ საქმეს ჰკითხევდა. კარის უფროსს კაცს შურდათ და გარდავიდნენ (?) და მრავალი ტყუვილი მოუგონეს და ხელმწიფესთან შეაბეზდეს, ვიდაც სა-

ხელო არა ჰქონდა და რასაც ხელმწიფეს ბევრს არ მიაღწიდა არასა სთხოვდა და არცა ვისთან ხელი აქონდა. ვინც გარდაეკიდის, წლამდის ვერ გაძლის, შვილი ჰყვანდა დავით სახელად, ყმაწვილი კაცი იყო და თექვსმეტის წლისას ბედნიერმან ყაენმა ბოქაულთ-უხუცობა უბოძა და სიყმაწვილით ლხინის მოყვარული იყო და ამაყი და შეუბოვარი იყო; რამდენჯერ ხელმწიფე ცხენს შეჯდის, იმდენჯერ მამის მისის მტერობით დააბეზლებდიან და ხელმწიფე არ შეიბეზლებდა“. მაგრამ ბოლოს და ბოლოს ფარსადანისა და მისის შვილის დაუთბეგის მტრებმა თავისი გაიტანეს: ყაენის ბრძანებით დაუთბეგი ადირბეჟანის ქალაქ ყუმს გაისტუმრეს. თვით ფარსადანიც ს-ბერის ჟამს დიდს სიღარიბეში ჩავარდა. მისნი მეყვისნი გულგრილად ეპყრობოდნენ და წამლის ფულსაც არ აძლევდნენ. მტრების ჩავონებით ვინმე ქართველმა, თამაზმა, თოფი ესროლა ფარსადანს და მხარი დაუშავა. სასოწარკვეთილებაში ჩავარდნილი ფარსადანი ამბობს: „ნურავის ნუ უყოფთ საქმესა კეთილსა, ნურც შვილს, ნურც ძმას, ნურც ნათესავს, ხოლო ყველას მიაგეთ კეთილისა-წილ კეთილი, და ბოროტისა-წილ ბოროტი; რაიც შეეხება დიდებულებს, განიშორეთ. ივინი, ვითარცა ნაღვერდალნი, თუ არ გსურთ მასში თქვენ დაიხრაკნეთ“¹⁾).

¹⁾ Hist. de la gé, p. 512.

ფარსადანი მეტად გაამწარა მისმა შვილმა და-
უთბეგმა, რომელიც მამას არას უგონებდა, არას
ჰკითხავდა, იყო თვისნება და მამის უდასტუროდ
შეერთო ცოლი. ფარსადანი დიდის მწუხარებით არი-
გებდა შვილს და ეუბნებოდა: „გონიერება ყველა-
ზე მაღლა დგას, მაგრამ იგი იშვიათად იჩენს
თავს, მეფენი ყოველთვის გონიერ კაცებს ეძე-
ბენ, იმისთანაებს, რომელთაც იციან მეფეთა საი-
ღუმლოების შენახვა და მათ წადართა დაფარვა.
ჩვენთა წინაპართა ჟამს ამბობდნენ, რომ სიტყვა იგივე
თესლიაო, რომელიც უნდა ღრმად ჩაითესოს, რომ
ფრინველთა და მწერთ მას ვერ ავნონ. კარგად და-
მარხულ თესლს ვერ შესჭამენ ფრინველნი და მწერ-
ნი და ინაყოფიერებენ“. ფარსადანი ურჩევს შვილს,
უწინარეს ყოვლისა ეშინოდეს სიღარიბისა, როგორც
უარესის ბოროტებისა, და აგრეთვე ქონების ბნევი-
სა, რომელიც არის დასაწყისი გაოხრებისა. „თუ
შენის შემოსავლიდამ ყოველ დღე იზოგავ თითო
დინარს, არ წარწყმდებიო, თუ შემოსავალზე ერთი
დინარით მეტს ხარჯავ, იფიქრე, როგორ უშველო
შენს თავს“. ფარსადანი ურჩევს შვილს, მთელი თვი-
სი შემოსავალი სამად გაჰყოს: ერთი ნაწილი მოახ-
მაროს კეთილ საქმეებს, მეორე— გვარეულობის
სახსრად გადასდოს და მესამე-სიბერის დამოუკიდებელ
საყოფლად გამოიზოგოს.

ფეიმურაზ ბატონიშვილი სწერს: „ფარსადან

გორგი ჯანაშვილი ყოფილ არს განსწავლული კაცთ ქართულსა და სხვათა აღმოსავლეთის ენათა ზედა, მრავალთა დროთა და საქართველოჲსა სხვათა და სხვათა შემთხვეულებათა დამსწრე, საქართველოსა მეფეთაგან და სპარსეთისაჲცა კარსა ზედა პატივცემული“¹⁾.

ჩუბინაშვილიცა²⁾ და ბროსეც³⁾ იხსენიებენ მხოლოდ ორს შრომას ფარსადანისას: „საქართველოს ისტორიასა“, რომლის ერთი ნაწილი დაბეჭდილია ქართლის ცხოვრების მეორე ტომში, და თარგმანებას „მაჰმადიანთა კანონებისასა.“ ბროსეს თქმით, ფარსადანს ეს უკანასკნელი შრომა გადმოუღია არაბულ ენიდამ ირავ-არაბის დაბას შუსტერს. ჩვენს ეკზემპლიარში (№ 174), როგორც დაინახავს მკითხველი, მოხსენებულნია აგრეთვე სხვა შრომანიც, რომელნიც ფარსადანს ეკუთვნიან. მათგან ქართულ-არაბულ-სპარსული ლექსიკონი მას იქვე, ირავ-არაბის უნდა შეედგინოს. ის ეკზემპლიარი „მაჰმადიანთა კანონებისა“, რომელიც ხელში ჰქონია ბროსეს, გადაწერილია ფარსადანის მიერ 1691 წ. ოკტომბერს.

რა დროს გარდაცვლილა ფარსადანი, არა სჩანს ბროსესი და ჩუბინაშვილის თქმით მისი საქართვე-

¹⁾ „საქართს. ისტორ.“ გვ. 284.

²⁾ ქართლ. ცხ. გვ. XVIII.

³⁾ Hist. de la gé. p. II, p. 509—514.

ლოს ისტორია სრულდება 1703 წ. ქვემოთ რომ
იბეჭდება ოსმალთა სულთნების ქრონიკა, იგი შრო-
მა თავდება არაბთ ქორონიკონს 1089, რომელიც
უდრის 1711 წ. ($1089 + 622 = 1711$ წ.) გარნა
იმავე შრამის ქორონიკონების ჯამი გვიჩვენებს
1701 წელს (იხ. ქვემოთ).

I ქართულ-არაბულ-სპარსული ლექსიკონი.

ქ. დიდება. დიდებულსა. არვისგან. გადიდებულსა. ესთხოვე. ძალი და შეწივნა. მძლეთა მძლესა. მე ცოდვილმან. და უღირსმან. ფარსადან. გიორგი. ჯანიძემ. რომ არაბული. და. სპარსული. და. ქართული. სიტყვანი. და სახელნი. თუ. რომელს. რა. ჰქვიან შესწრებით ამაში დავსწეროთ.

	არაბულად	სპარსულად
ღმერთი	ილჰ	ხუდა
მსწავლებელი	ჰადი	რაჰანმა
ცა	საამა	ასმონ
მიწა	ყაბარ	ზამინ
სადგომი	მაქან	ჯა
ჯოჯოხეთი	საყარ	დუზალ
სამოთხე	ჯანათ	ბეჰშტ
სააქიო	ახრათ	ონსარაჰ
ფიქტი	რჰი	შუშ
ყეფა (კეფა)	ჰირა	ყათა
პირისახე	ვაჯჰ	რუჰ
ბარკალი	ფაყთეზ	რონ
ქუსლი	აყაბ	ფაზნა
ფეკი	რჯლ	ფა
ღაშები	შათა	ლობნას

	არაბულად	სპარსულად
?	ლსონ	ზბონ
პირი	ფამ	ლაჰონ
ბელი	იედ	დასტ
ყელი	ჰოლყონ	გალოუ
ცხენი	ფარას	ასბ
ჯორი	ბაყალ	ასტარ
უნაგირი	სრჯ	ზინ
აქლეში	ბაირ	შეთურ
კეკანი	დარაი	ზანგ
გატი	რაჯულ	მარდ
დედაკაცი	მერჰა	ზან
ტოლი	ზოვჯი	ჯვთ
მორჭმული	ლანი	მალღარ
გლახა	მსვინ	გადა
ქაჭრიზი *)	ყანათ	?
კარგი წყალი	აზბ	აბი ხოშ
წყარო	იანბო	ჩაშმა
მერალი წყალი	ლჰი	აბი განდილა
საკრავი	ქრონ	უდ
ჩანგი	სანჯ	ჩანგ
შტეირი	მზმარ	ნაი
სინათლე	ზია	როვშანი

*) პირდაპირული ღრმა ორმო ზაფხულში ცივად წყლის შესანახავად. კაკლისენში ქეჭრიზი აქვიან.

	არაბულად	სპარსულად
ნათელი	ნურ	რუშნაი.
ცისკიდე	ქრონ	ოფყ
ვაჟკაცა	ფათჰ	ჯვან
ცრუ	ხათფ	სუბუქ
მძიმე	საყილ	სანგინ
თეთრი	ზაჰაბ	ზარ
რკინა	ჰადიდ	აჰან
კალა	რსს	არზიზ
ვერცხლის ზოლი	ლოჯინ	სიმ
ჭიქა	ზუჯაჯ	აბგინა
ვერცხლის და რქ- როს ქანა	მადან	ქან
საბილენძი	ნუჰს	მის
ბრინჯაო	სფრ	რუჰ
ტყვიან	ანქ	სურფ
მოკთულაბა	ჰული	ზინეთ
ძვირი	ყალი	გრონ
იაფი	სახი	არზონი
კმალი	სეიფ	შიმშირ
ფაჩი	ჯუნა	სათარ
ისაჩი	საჰმ	თირ
მშვილდი	ყოფს	ქამან
გული (?)	ასაბ	ფეი
ახჯაჩი	იალაბ	ჯავშან
ჯაჭვი	ღარა	ზრეჰ

	არაბულად	სპარსულად
საგდებელი	ვაჰყ	ქამანდ
ისრის პირი.	ნსლ	ფეიქან
ნიშანი	ჰადაფ	ნშანი
ერკებნი (?)	ხათია	ზეჰქირ
მშვილდის საბელი	ვთრ	ზეჰ
გაზის პირი	მერაზ	თირ გაზ
წისლი და ორთქლი	უჯაჯ	ყუბარ
აკადემიფი	ქულუმ	ხასტაგი
სიკედილი	მოვთ	მარგ
შემძლე	მარა	თონა
სულზე მდგომი	ჰაშაშა	ბაყიიჯან
სარგებელი	რაბა	სულ
ზიანი	ხუსრ	ნოხსანდ
კეზი	სანამ	ბეთ
ვისერი	ჯიდ	გარდან
მკერდი	სდრ	სინა
მუხლის თავი	რუქაბ	ზანუ
თავი	რას	სარ
პერანგი	სობ	ჯომა
საწილ	რზყ	რუზი
საგძალი	ზდ	თუშა
კარი	ბაბ	ღარ
ჭერი სახლისა	არშ	სხვეფ
სახლი	ბეთ	ხონა

	არაბულად	სპარსულად
თვალის სოღაკი *)	ქჰალ	სურმა
ქვიშა	რამლ	რივ
ღამაზი	ჰუსნ	მეხული
გონჯი	ყბჰ	ზიშტი
ხმელი	ჯაფ	ხოშვ
სოკელი და ნამიანი	რთბ	თარ
მგელი	სურჰონ	გურგ
ღებვი მგლისა	საამ	გურგ ბეჩა
თატვი	ფაარა	მუშ
ბეელი	ჰაჰი	მარ
თეჭვი	ჰულ	მაჰი
ფრინჯი	თეჰურ	მურლ
ბურტყელი	რიშ	ფარ
თვალის	აინ	ჩაშმ
ცხვირი	უნფ	ბინი
წარბი	ჰჯბ	აბრუ
ბაღანი	შარ	მუ
ტვინი	ნაყი	მალზ
ქონი	შაჰამ	ფი
ყური	უზნ	გუშ
ყრუ	ათრუმ	ქარ
შეწიგება	ჰოდნა	სოჰლ
შეღლი	ჰარბ	ჯანგ

*) თვალის ისარი.

	არაბულიად	სპარსულიად
დღე	იომ	როზ
ღამე	ლეილ	შაბ
ჯანაზის დღე	ლაიზ	ხიშმ
სინდილი	ზოჰქ	ხანდა
ფხანა	ჰაქ	ხარიშ
ქანალი	ნყბაჰ	გარ
მწე	შამს	აბთაბ
ტყეკნა (?)	ნიქ	გაიდან
კონა	ყუბლა	ბუსა
საცლ-ქმრო კურ-		
თსეკა	მეჰრ	აყდ
მეყარე	ხუნ	დოსტ
ქმანი	ზოვჯ	შუარ
ცელი	ზოვჯა	ზან
უღონო	აზთ	სუსტ
ხედი	ტჰალ	ნარ
ხეაბხელი	ჰანთაჰ	განდუმ
ფეტი	დუხნ	არზან
ჰური	ხუბუზ	ნონ
კონცი	ლაჰამ	გუშტ
ფესვი	ასლ	ბიეხ
ხის შტო	თარაჰ	შახიდრაბტ
თესლი	ბაზრ	თოხმ
მოსავალი	ყუთუფ	ბარ

	არაბულად	სპარსულად
ზღვა	ლუჯა, დამა, იამა, ბჰა *)	დერია
სიღრმე	ყაარ	თააჰ
სხილვა	ფილ	ფილ
მუმილი	ბაყ	ფაშა
ჭკერჩაწი	ზააბ	აჰუ
კირი	ჰამრა	ხარ
სიტყვა-მჭკმნი (?)	შნშნა	ჰეჯი
ნასკა	შიმა	დიდან
შეჩიგება	დაბ	ხუი
წკიმა	ყაის	ბარონ
თოკლი	სალოჯ	ბარფ
ნამი	სად	ნამ
სოკელი	მაბლოულ	თარ
ხევი	შათ	რუდხონა
წყლის შირი	საჰალ	ქანარ
მიწის მხენელი	ჰარს	ბარზგარ
სარკმლები	ქვჰ	როვზანა
ზედა სახლი	რგრა	ბალახანა
ზღრუბლი	სადა	ფიშგა
არღობე	სიჰქ	ქუჩა

*) ზღვასა. არაბულად. ოთხი. სახელი. აქვს.

ფ. გორგიჯანიძე.

	არაბულად	სპარსულად
ქალაქის კარი	ღარბ	ღარვაზა
გზა	მაბრ	რაჰ
შენი	ბზა	ფეჰრან
ფეწარი	სთრ	ფარდა
ნატყვი	რუყაა	ფარა
ძველი	რას	ქოჰნა
საპირე	ზოჰარა	აბრა
სარჩული	ბათანა	ასტარ
რკინის ნატყვი	ზაბრ	აჰან ფარა
შურის ნატყვი	ქესრა	ფარჩანონ
ცეცხლის ნატყვი	ჯაზვა	ათეშ ფარა
ღვიძლის ნატყვი	ფლზა	ჯიგარ ფარა
ცხრილის კრკალი	ფრიზ	ჩანბარ
ტანთ - საცმელების		
კელის - გასაყოფი		
სახელოები	ქომ.	ასტინ
დოღბანდი *) თეთ-		
რი	სბ	ღასტარ
ცოტა	ყალილ	ანდაგ
საოჯღავი	ჰასაბ	შმარა
მზაკალი	ქესირ	ბიჰად

*) ჩუბინაშვილი ამ სიტყვას სპარსულ სიტყვად სთვლის (იხ. ლექსიკ.).

	არაბულად	სპარსულად
გათაკეპული	ვფრ	თამამ
ნაკლები	ნყს	ქამ
კალთა ჰერანგისა	ზეირ	დამანი ფეჰრან
სონჯარი	თიქა	ბანდი ზირჯომა
ნიფსის ტოტი	ჯეიბ	იზარა
მასია	მუზაა	ქავშ
სამგზავრის გარი-		
გება	ათად	ქარსაზიი რაჰ
ხიდი	ჯისრ	ფულ
ცხენის ავშარს	მაჰარ	ავსარ
ქალაქი	ბელად	შაჰრ
ლაშკრის დგომა	მარაქა	ლაშქარ გაჰ
გალავანი	ჰსნ	ჰასარ
მოკითხვის წიგნი	საიფა	ნომა
გალამი	ხუმა	ყალამ
დანა	სქინ	ქარდ
ნემსი	მახიათ	სუზან
ნემსის კურწი	სუფარ	სულაზი სუზან
ჭკვიანი	ლაბიბ	აყლმანდ
მცდარი	ლაბი	გულხურ
ამსანავი	შაყიყ	რაფიყ
მუსაიბი *)	საჰიბ	იარ

*) ჩუბინაშვილი სწერს: „მუსეები (არაბ.), ხმის გამცემი მეკობარი“.

	არაბულად	სპარსულად
წაღკოტი	ჰადიყა	ბაღ
ჯოხი	ხაშაბ	ჩუბ
ატამი	ხუხ	შავთალო
კომში	საფარჯალ	ბეჰ
კაშლი	თათა	სიფ
ბროწეული	რმან	ნარ
ერთი	აჰად	იექი
ოჭი	ისნან	ღუთა
სამი	სალოსა	სეთა
ოოხი	არბაა	ჩჰარ
ხუთი	ხამსა	ფანჯ
ექვსი	სთა	შეშ
შვიდი	საბაა	ჰავთ
რვა	სამანია	ჰაშტ
ცხრა	თსა	ნოჰთა
ათი	აშრა	დაჰთა
ოცი	აშრინ	ბისტ
ოცდაათი	სალოსინ	სითა
ორმოცი	არბეინ	ჩილთა
ორმოც-და-ათი	ხმსინ	ფანჯა
სამოცი	სთინ	შესტ
სამოც-და-ათი	საბეინ	ჰავთად
ოთხმოცი	სამანინ	ჰაშტად
ოთხმოცდაათი	თსინ	ნოვად
ასი	მიაა	სად

	არაბულად	სპარსულად
აზნა	მათეინ	დვისტ
სამასა	სალასამა	სესად
ათხასა	არბამა	ჩარსათ
სუთასა	ხამსამა	ფონსათ
ექვსასა	სთამა	შესათ
შვიდასა	საბამა	ჰავსათ
რვაასა	სამინამა	ჰაშტ სად
ცხრასა	თსამა	ნოსად
ათასა	აღფ	ჰაზარ
ღვინო	ხამრ	მეი
გულუკანი	ქამი	დილავარ
მკედარი	ფარას	სუარა
ნადირი	სეიდ	შქარ
ნათესავება	ყაბილა	უმეთ
ბეარი	ფრყა	გრუჰ
ბეელი	აშჯა	მარ
ტინიფი	ყარაბ	ბიდ
კერხვი	სენობარ	სფიდ დარ
ხურმის ხე	ნახლ	ღრახტი ხურმა
ფუთა	ფრსათ	თუთ
ჭანდარი	ღაღბ	ჩინარ
ფურცელი	ვარაყ	ბალგ
შტო	ხუს	შახი ღრახტ
ხის ძირი	ღოჰა	ბიხი ღრახტ
მკებნარი ძაღლი	აყურ	საგი გაზანდა

	არაბულად	სპარსულად
აქლემი	ჯამალ	შუთურ
ზამთარი	შთასტ	ზმსტონ
ჯანაფსუღი	რაბია	ბაჰარ
ეკალი	შქ	ხარ
ქონარის (?) ხე	სდრ	ქონარ
ღართი ¹⁾	ლაბადა	ნამად
საგანჯური	ლაბდ	მალი ნჰადა
სარწყავი მიწა	აბიყარ	ფარიბ
სულენელი	ათრ	ბუი ხოშ
სასაკმლე	ჯონა	ბუიღონ
ვარდის წყალი	მავარდ	გულაბ
ერთმანურთის კელის დაწირვა	თასთაჰათ	გრივთან
დასტი	იეჟი	დიგარ
დაღლაქება	თონიყათ	ბალალ გრივთან
გარეცხილი	რახის	შუშტა
უბრალო	ბარი	ბიგუნჰ
მშიერი	ზალურ	რომ
მძინარე	ვასან	ხუვთა
მღვიძარე	იყზ	ბიდარ
მუცელდიდი	ბათინ	შქამ ბზურგ
მკარობელი	ბეშირ	მუჯღადეჰნდა
ვირის ყათარი	ჰამირ	ყათარი კარ

¹⁾ ღართი, ნაბადი. სვანეთში დღესაც ამავე მნიშვნელობით ხმარობენ ამ სიტყვას.

	არაბულად	სპარსულად
შკათანა დედაკაცი	ქალიმ	ზანი მიონა
ქმარ. მოყვარული		
დედაკაცი	არუბ	შუარ დოსტ
მუცის (?) ფარბი	ყრამ	ფარდა
სონჯარი შადვრისა	თქა	ბანდი შილვარ
აქლეშის სადგომი	მარა	ჯაიშუთურ
ცხვრის სადგომი	მარბაზ	ჯაი გუსპანდ
ჯერნის სამყოფი	ქანას	აჰუგა
ქათვარის ბუდე ¹⁾	ვეჯა	ჯაი ქაეთარ
ვირის ქერი	ყაზიმ	ჯავი კარ
ცხენის ახორბი	მალაფ	ახორ
თოფრა	ალიყა	თოფრა
გაფანტული	ნშხალ	ფაშილა
მეუვისი	ყარაიბ	ყაუმ
შვილი	იბნ	ფსარ
ემანვილი	ველიდ	თფლ
დედა	კალად	მადარ
შვილის შვილი	ვალად	ფერზანდ ზადა
მამა	აბ	ფეიდარ
წმინდა	ზაქი	ფაქ
მოწყალე	ჰაყი	მეჰრუბან
მალული	მახფი	ფაჰნონ.

¹⁾ ქათვარი, აფთარი, მგელკაცა. კაკელისენში ქათვარ, მგელკაცა

	არაბულად	სპარსულად
გაცხადებული	ჯალი	აშქარა
მოციქული	რასულ	ფელიამბარ
ანგელოზი	მალაიქ	ფრიშთა
ცის ბოძბაღი	ფალაქ	ჩარხ
მასკელავი	ახტარ	სთარა
გათენება	ფალაყ	სფიდი სოჰტ
ცის ყვარიალი	შათალ	როფშანი
გერი ქალი	რაბიბა	დუხტარი ზან
თავის ქალი	ბინთ	დუხტარ
სკადი ბატკანი	ჰამალ	ბარა
მწველელი ფური	ბაყარ	გავი მადა
კარი	სოვრ	გავი ნარ
სბოჲ	აჯრ	გუსალა
ნაღველა	მარარა	ზაჰლა
ღვიძლი	ქაბუდ	ჯიგარ
შორე	ბაიდ	დურ
უგან	ვარა	ფას
წინა	იმამ	ფიშ
შვათანა	ვასათ	მიონა
შვაგულა	უსტ	მიონშ
ქეკშეთი	თჰტ	ზირ
სეთი	ფოყ	ბალა
გურდელი	ალათ	სნდონ
ბეერი	ფთის	ფთქ
საბერკელი	მანფაყ	ლაქ

	არაბულად	სპარსულად
ქრო	მანჰათ	თიშა
ცუელი	ფას	თაბარ
გეირგეინი	თაჯ	ავსარ
უწინდელი	ნუხუსტინ	ავალ
მეორე	სანი	დუმიწ
უგანდელი	ახირ	ფასინ
ძველი	ყამის	ქოჰნა
კახა	იელმუყ	ყაბა
ძველი ნაჭერი	რუგუ	ფარჩა ქოჰნა
ლანკა	მიაჯარ	მყნა
მწარე	უჯაჯ	თალხ
უგემური	თათაჰ	ბიმაზა
მლასე	მლაჰა	შორ
ტებელი	ფორად	შირინი
ჩამინი	ზაბიბ	მევიზ
ალი ცეცხლისა	ხუდრაჰ	შარარა
ნასშირი	ფჰმ	ზოლალ
ნაცარი	რომად	ხაქესარ
ცომი	აჯინ	ხამირ
ფქვილი	დაყიყ	არდ
სნაკეთი	სფუს	ნოხალა
პურთან რაც საჭ-		
ძველი შეიჭმება	აღომ	ნონ ხორიშ
შაქარი	შაქარ	ყანდ
მასწართავი	ჰაზამ	თანგ

	არაბულად	სპარსულიდ
სამეუე	თათარ	ბარდუმ
ლაკაში	ლუგუმ	ლჯუმ
სადაკე	ანონ	ჯილავ
სასარტყლე	ნოთაყ	ქამარ
განძი	ქნზ	განჯ
თეთრის მჭრელი	სეირათ	ზარათ
მჭედელი	ჰლად	აჰანქარ
მოდგომა	შთრ	ჯნბ
მალღას თაკი	ყულა	სარ
მუნჯი	ბაქიმ	გუნგ
ქვაბი	მარჯალ	დიგ
გაშენტილი ბანბა	ნალიფ	ფანბა ზალა
ბარტყი	ფარზ	ჯუჯა
კეკრცხი	ბეზა	თოხმი მურღ
ყურძენი	ანაბ	ანგურ
ჯეღვი	თინ	ინჯილ
სხალი	ქუმსრა	ამრუთ
ყეითელი	ასთარ	ზარღ
წითელი	ჰამრა	სურბ
მწვანე	ახზარ	სბზ
აღისფერი	ვააზა	როცმან
ცისფერი	არზაყ	ქაბულ
ქვა	ჰაქარ	სანგ
კენჭი	ჰასბა	ზანგ რიზა
კეპის წყალა	მაი ვალი	აბი რუღხოზა

	არაბულად	სპარსულად
სახუჭარი	ჯულ	ბახშიშ
კარგის ქნა	ჯულა	ნიქი
სწაკლეზა	ვააზ	ფანდ დადან
თაყანისღემა	ფეიმონ	სალავათ
ზიანი	ლაბნ	ნოხსანდ
გაბედვა და ღვარ		
ქნა	ყაბან	დარჰაია
უიმედო	ყანა	ბინიაზ
ძიძა	ზეირ	დაია
ცოცხალა	ჰი	ზინდა
ბადავი	დბს	დუშაბ
იმედი	თამჰ	უმიდ
ნიორა	ყომ	სირ
ქინძი	ჯლჯლონ	გიშნის
მუხუდო	ჰამს	ნუხუდ
მსხვილი ტყეცვი	ფულ	ბაყლა
სიმინდრი ¹⁾	ზორათ	არზან
ქერი	სლო	ჯავ
ოსპი	დანჩა	ადას

1) სიმინდი ჩუბინაშვილის თქმით არაბული (?) სიტყვაა. მეცნიერის დიკანდოლის თქმით სიმინდი გადმოტანილია ამერიკიდან არა უადრეს 1492 წ., ე. ი. იმ დროს, როდესაც არაბთ არავითარი გავლენა არა ჰქონდათ საქართველოზე (იხ. მისი „Мѣстопроех. вѣдѣлываемыхъ растений“, გვ. 397—407).

	არაბულად	სპარსულად
მაში	მჯ	მაშ
კამა	ბადიონ	რაზიანა
სუენელო	სოქ	ბუი ხოშ
კაპარი ¹⁾	ახნარ	ფარიზ
გაშორებული	შათი	ფარაქანდა
შეგრეკებული	მეჯმუა	ქუთ
ვაჭარი	სალარ	ბაზრგან
ურგები	ფაჯრ	ნაბექარ
აღმართში მიმავალი	საად	ბალაროვ
ჩამამსტარი	ჰაბთ	ფრუდ
ფოკოსეთი	ჰავია	ჯჰნამ
ბალღამი (?)	ყასყ	რიმ
მატლი	ლულ	ქირმ
კაბაღი	ლუხუნ	ლულ
მაკლე	ყასირ	ქოთა
განიერი	ვასა	ფრაბ
ვიწრო	ზიყ	თანგ
ახალი მთკარე	ჰალალ	მაჰინოვ
მთკარე	ყამარ	მაჰ
გავიდი მთკარე	ყუმრა	მაჰი მულდავარ
მთკარის სინათლე	ზოჰარ	შოჰა
ყვაკილი	საბლ	შუქუფა
თავგატეხილი	აშაჯ	სარ შქასტა

**) კაპარი ჩუბინაშვილის თქმით არაბული (?) სიტყვაა.

წვერუღვასი	არაბულად	სპარსულად
ქანალი	ლაპია	რიშ
კელმოჭრილი	აყარ	ქალ
გოჭლი	ახთა	დასტ ბურიდა
მოკლეული	არჯა	ლანგ
ძვალე	ყათილ	ქუშტა
ქვთანა	აზმ	ისტონ
აკანა	ზაბაა	ქავთარ
დათვი	ფად	იუზ
ფოცხვერი	დბ	ხრს
უვაკი	ნამრ	ფალანგ
ბუღბუღი	ზალ	ქალაყ
ტრედი	ანდალიბ	ბლბულ
წერო	ჰამამა	ქაბუთარ
ლერწამი	ქარქი	ქულუნგ
განის ხე	ყასაბ	ნეი
კეშაზი	თართა	გაზ
წულის კეშათი	სააბონ	აყდაჰა
მგლავარე	თამს	ნჰანგ
მოწონებულე	მანჰ	მათამ
უშატო	ქათე	ფსანდილა
საყვარელი	ზალილ	ხარ
გადგომა	არჯმანდ	აზიზ
მწკანილი-ბოსტანი	ყასტ	აჰანგ
არ-დაჭირებული	როვზა	მარლუზ
	ვათა	ჰაჯათ

	არაბულად	სპარსულად
დაწერბა	სოჰლ	აშტი
შუღლი	ხუსუმათ	ჯანგ
ბეკრი საჰმეღი	ჯაშაბ	თაამი დრუშტი
შემცოდე	ნოენაჟ	გუნჰჰარ
მშრადი ჰური	ფაყარ	ნონი თუჰი
ჰარანობა	ფოუჯ	გრუჰ
ნებარობა	სააბათ	რაჰათ
ყაყარ	შაყარ	ლალა
ფერი	ყბაჰ	რანგ
მცოდინარე	ზაჟი	ზირაჟ
ფილასოფოსი	ხბრ	დონიშმანდ
ჰარგი საჰციელი	აღიბ	აღიბდონ
მარცხო	ფარჰანგ	ადაბდარ
ხვადი ცხენი	ჰსონ	ასპინარ
ჰაჟი ცხენი	ჰაჯარ	მადიონ
გური	მოჰრა	ქურა
აჰლემის კვიცი,		
გოზაჟი	ყერმლ	შუთურ ბეჩა
აღიზი	ლაბნ	ხიშტიხაჰ
დამწკარი აგური	აჯურ	ხიშტი ფუხტა
ადვილი	ავიზ	ასონ
ძნელი	ასორ	მუქილ
მემჰურნე	ყუიურ	რაშებურ დან
ჰარგის მდომე	ლაბუს	კეირკა
ნადვლანა	ასიფ	ყამგინ

	არაბულად	სპარსულად
ავადმყოფი	ნაიფ	ბიდილი
ხილი	სამარ	მივა
მარცვალა	ჰაბ	დონა
ბზე	თაბნ	ქაჰ
გზა	თარიყ	რაჰ
ემანვილი	საბი	ქუზაქ
ხენეშა	შიხ	ნაფას
ლასქარი	ასქარ	სფა
თხკენა	არაზ	ხასტან
იველი და ახალი		[ქოჰნა
ხიგუნება	თარყ თალათ	ფიქრი ნოფუ,
დაჰარგვა	ფსთ	თაბა
სკადა	ყადუ	ფარდა
გუშინ	ამს	დირუზ
თეთრი ფერი	აბიაზ	სფიდ
შავი	ასვარ	სია
კოლკოტი	საჯლ	დოლჩა
აღმე	ბეირ	ჩაჰ
მცოდინარე	ნაჰია	ხარატ
ცოდვა	უსიონ	გუნჰა
შეშა	ჰათბა	ჰეზუმ
ბალახი	ქლონ	გია
გაქცევა	მაფარ	გრიხტან
შესვეწნა	მლჯაჰა	ფანჰ
ბძინება	აქამ	ჰუქმ ქარდან

	არაბულად	სპარსულად
საბჭო სახლი	მაქამა	დივან ხონა
მოწამე	ბეინა	გუჰა
წასკლა	ზოჰაბ	რავთან
მოსკლა	მუჯი	ამადან
სიარული	სიათ	გაშტან
მცურავი	სბჰთ	შნოგქარ
ამ	აან	აზ
იქიმდასინ	ჰათა	თაჰა
სადარის	ვინ	ქუ
როგორ	ქეიტა	ჩუნ
იქ ვიყავი *)	ფი	დარქუჯა
მანდარში	ალა ბარ	რზდენი ქამ ჩანდ
ჩეკნ	ინინა	მაჰა
მე	ენი	მან
მე და ისი	მაჰა	ბაო
თქვენ	ანთუმ	შუმა
შენ	ანთა	თუ
დედაქატი	ანთი	ზან
საცა	ჰაისმა	ჰარჯა
როდის	მათაა	ქეი
ნუ	ლა	ნა
მაშ	ფა	ბას
წინ	ყაბლ	ფიშ

*) აქედგან ერთი სტრიქონი თბთქო არეულია.

	არაბულად	სპარსულად
ნუ წახვალ	ლექ	მაროვ
მე	ლი	მარა
ჩვენ	ლანა	მჰარა
ნუ იტყვი	სააპ	მაგუ
ნუიქ	მაა	მაქუნ
მოდო	ჰალომა	ბია
ეს დედაკაცი	ჰაზაპი	ინ ზან
ის დედაკაცი	თლქ	ონ ზან
ეს კაცი	ზალიქა	ინ მარდ
იქ	სუმა	ონჯა
აქა	ჰაუნა	ინჯა
ის აწარის	ლაირ	ჯუზ
ესენი	აიზენ	ნიიზ
წაერთი	რუბა	ბასაა
იმდროს	მუნზ	აზონ ზამან
შორს	აუჰა	დურ
ნელად იყავ	მჰალან	ასტაბაშ
ცოტა	ფალომა	ანდაგ
შიშა და იმედი	რჯაა	თარსუ უმედ
სმა	სოვთ	ავაზ
ზეით	ჰაზბა	ბალა
დაბლა	ვჰდა	ფაინ
საკმედი	თამ	ხურდანიი
ბოლოვი	ფაჯლ	თურფ
მარდი	მლჰ	ნამაგ

	არაბულად	სპარსულად
ბრინძი *)	აზრ	ბრინჯ
მლაშე	მარაყ	ნამაგინ
მსუქანი ტკინი	ყასით	მღზი ფარბე
თხელი ტკინი	რაზ	მღზი თუნუქ
მჭლე	ყადიყ	ლალარ
მსუქანი	სამინ	ფარბე
გრძელი	თვილ	დრაზ
დო	მახიზ	დულ
რძე	ლეზან	შირ
კანჭი	ქორაა	ფაჩა
უკელი	ჯუზნ	ფანირ
ხახვი	ბსლ	ფიაზ
თეთრი ჰური	სამიდ	ნონი სფიდ
ქმარი	ხლ	სრქა
ჰურის ლაკაში	რლიფ	ნონი თუნუქ
თავით დაწეება	ივთდა	აღაზ
ჭოგი	ყათია	რამა
თიკანი	ჯადი	ბუზყალა
მდედი ცხვარი	ზევენ	მიშ
ქურა	ნასრ	ქარქაზ
გაკაზი	სააყ	ჩარზ
ქორი	ბზი	ბაზ

*) ჩუბინაშვილით ეს სიტყვა თათრულია (?). თათრები ბრინჯს „დუგის“ ეძახიან და არა ბრინჯს.

ზატარა	არაბულად	სპარსულად
ჭანგი	სალირ	ხურდა
მჭრელი	მახლაბ	ჩანგ
მარწუხი	ჰადიდ	თიხ
კელ-პირის დახანა	გაზ	ქალბათინ
გაბეჯა	თაქარ	ვუზუ
სალოცავი	ნიეთ	აზმ
ლოცვა	ბუნია	ყბლა
ცხვირის დაცემა	სალათ	ნამაზ
მხრდალი	ათსა	აშად
მოღვრმა	ჰადონ	ბიდლი
უშირისწყლო	თაჰსუბ	ნაზ
გზის ამხანაგი	ბაადა	ბიშარი
მისანდო	რასილი	ჰამრა
ორნი რომ ღაშა-	ბალა	ჰამრაზ
რკობდენ	ქალიმ	ჰამსოხან
სელოსანი	ჰარიფ	ჰამ ფეშა
ერდგან მსხდომნი	ნალიმ	ჰამლამ
მოზიარენი	შარიქ	ჰამბაზ
ერთგან მტამელნი	აქლ	ჰამხურ
სენსა *)	სამი	ჰამნომ
ამხანაგი	რაფიყ	იარი. მუფყ
დიდი	სეიდ	ბზურგ

*) ორთ. რომ. ერთი. სახელი. ერქვას. ქართულათ. სხნას ქაბიან. ა+ აბულად. სამი.

	არაბულად	სპარსულად
რამე	შეი	ჩიზი
სახელი	ისმ	ნომ
სახლს შიგ	ოყვა	საპათ
საქმე	ამბრ	ქარ
დაპირება	ყოვლ	გუვთ
ნაქმარი	ფეილ	ქარდა
გვერდი	ჯამ	ფჰლოუ
მეზობელი	ჯარ	ჰამსაე
ბანი სახლისა	სათ	ბუმ
ფერი	ლონ	რანგ
სული	რიჰ	ბუ
ღრუბელი	მილ	აბრ
ძილი	ნომ	ხაბ
წასულა	მაშ	რავთან
სიშორე	ბოად	დური
ფეხის წადგმა	ხუთვა	გუმ
ერბო	დჰნ	იალ
ბანბა	ყუთნ	ფანბა
მატყელი	სუფ	ფაშმ
წყლის სასმელი	ქუზ	ქუზა
ჯამი	ყაათა	ქასა
თაღჯამი	ლვთ	შალლამ
პრასა	ბაყლ	თარა
ხენ-თესვა	ზარათ	ქიშტ
მოსავალი	რეი	დახლ

	არაბულად	სპარსულად
კალა	ქას	ხარმან
ხნისი (?)	სლარ	სნ
კბილი	ზრს	დანდონ
ფრხხილი	ზფრ	ნახუნ
ტუაკი	ჯლდ	ფუსტ
კელფსა (?)	აჯრ	მუზდ
ქრთამი	ფარა	რშეა
კალი	დეინ	ვომ
თითები	ასბა	ანგუშტარ
ტეჩი	ეზოჰომ	ანგუშტი ბზურგ
სალოკელი თითი	საბაბა	ანგუშტი შადათ
შუათითი	ვასათ	მიონა
თითნობა	ბინსარა	ანგუშტი ჩარუმ
ნეკი	ხნსრ	ხურდაკ
აკადმეოფი	სუყმ	ბიმარ
კარგადმეოფი	საჰათ	თანდრუსტი
დიდგულა და ამაყი	თიჰ	ქბრ
წელიწადი	ჰუჯა	სალ
ერთი კვირა	ასბუაა	ჰავთა
ერთი მთუარე	შჰრ	მაჰ
შახთა	საბთ	შანბა
ხარსკეკი	ჯუმა	აღინა
დრო	ჰინ	ვახტ
დილა	ფაჯრ	სოჰბ
საღამო	მღრიბ	შამ

	არაბულად	სპარსულად
გუიწა	აჰად	იექშანბა
აწშაბათი	ასნეინ	დუშანბა
სამშაბათი	სალასა	სეშანბა
ათშაბათი	არბაა	ჩარშანბა
ხუთშაბათი	იომლ ხამსა	ფანჯშანბა
გულაკანი	ჯუდა	დელილ
ლომი	ასად	შირ
დაძინება	ჰაჯათ	ხუცთან
უძილობა	საჰარ	ბიხაბი
უსკი	სახი	საჰაბ ქარამ
მამლარი	შაბონ	სირ
აღრინტალი ¹⁾	ოუჯ	ზამინი ფასტუ ბლანდ
უბალასო ალაგი	ჯრზ	ზამინი ბიგია
მალაღი ალაგი	ამდ	ზამინი ბლანდ
რბიღი მიწა	ხბარ	ზამინი ნარმ
ბეჭი	ქთვ	შონა
წელწული (?)	მაა	რუდა
მკარბი	აზოთ	ბაზუ
ქათმის ბოლო	ზამაქი	დუმი მურღ
შემწვარი	შავა	ბრიონ
მცოდინარე	ალამ	დონა

¹⁾ აღრინტალი, გვერდობაში. დელე-დუდე.

	არაბულიად	სპარსულიად
ჩრდილი	ზლ	საე
წვიმა	მათარ	ბარუნ
გაზაფხული	რაბია	ბაჰარ
შემოდგომა	კარიფ	ფაიზ
ზამთარი	შთაა	ზმსტონ
ზაფხული	სეიფ	თაბსტონ
მტერი	ხსმ	დუშმან
შიში	ხოფფ	თარსიდან
ტყევე	ესაყ	ბანდი
სატყევე	ჰასინ	ზნდონ
ურჩი	აბა	სარქაშ
ზანტი	ბათა	ქჰალ
ნაწიხი	თარაა	თაზა
დაკრეფილი	ჯანი	ჩილა
შერცხკენილი	ჰააზა	რსვა
გლახა	დანი	აღნა
მკლე	ზანი	ლალარ
შიმშილი	ჯუაა	გუსნავი
სიყვარული	ქალაფ	ეშყ
ანჰარტაჰანი	სალოუფ	ზიადასარ
წელიწადი	სანაა	სალ
მადლად ტირილი	ნაალო	ფრიად
მშიშარი	ვეჯალ	თარსუქ
წმინდა კაცი	მუთაჰყინ	ფაჰ რიზგარ
კაი კაცი	აბყაარი	ნიქუ

	არაბულიდ	სპარსულიდ
ქლიბი	საყან	სოჰან
შტერინი	ჰაზარ	ხირა
გაკურებული	სადარ	ჰაირონ
ლესმარი	ვათად	მიეხ
ჭირი	ვასაბ	რანჯ
სატეიკარი	ალომ	დარდ
სიმწკაკე	ჯავაა	სუზიშ
ავგულა	თაიაც	ბადხუ
მტირალი	მაიაც	გრიონ
ცივი	ბრდ	სარდ
ცხელი	სახინ	გარმა
ნაღლეანი	ჰახინ	ყამგინ
სიმიარული	ფარა	შადი
ჰატარა	სალირ	ხურდა
სიბერე	ქაბრ	ფირი
გაუწუხბელი	სმჯ	ნახოშ
თამაშობა	ლააბ	ბაზი
ძებნა	თალაბ	ჯუსტან
ახერი	ყარიბ	ვირანა
წყენა	ანა	რანჯ
სიმდიდრე	საანა	რაფათ
ტირფი	ბაქა	გრია
დომა (?)	ჯანაბ	მეილ
მარცხველ	კაფარ	შერმ
ნამეტნავი	საჰაბ	აფლონ

	არაბულიად	სპარსულიად
ჭაღა	შაარა	ბიშა
ძვირობა	სანინ	ყაპათი
გუდა	ჯურაბ	ამბონ
ცხვირის სიღბო	მარნ	ნარმიი ბინი
სასისარი თითებისა	ბარაჯმი	ბანდაპაი ანგუ- შტონ
მუწაღი	ნათინ	განდილა
პირის სუელი	ნაპრ	ბუი დაპონ
წკეინტლი	ნაყა	აბი ბინი
რიყე	ლუბ	სანგ რიზასტონ
მთა	ჯაბალ	ქუპ
მცველი	პარაზ	ფასევან
თაფელი	თარმ	ასალ
სასწოწი	მიზონ	თარაზუ
საშაღნე	პამლ	ბარ
ერთი საშაღნე	ეყრ	ხარვარ
ხომალდი	სეფინა	ქიშტი
საქარე	შორაა	ბადვან
საკსე	მამლოე	ფურ
ცარიელი	თუპი	ხალი
მაღალღი	უმხ	ბლანდ
მთა	ყულა	სარ
კიბე	სლამ	ნარდვან
ტანი	ჯსმ	ბედენ
სუელი	რუპ	ნაფას

	არაბულად	სპარსულად
სიტოცხლე	ჯონ	ჯან
ძაღლი	ქაღბ	საგ
კატა	ჰარ	გორბა
კრწეილი	იარღუზ	ქექ
ჰინკეკელი	ნამლ	მურჩა
ქიეუანა	ალამ	ჯჰან
სიტოტაე	ყლეთ	ქამი
ნებიერაზა	რაჰათ	ხოში
სიაკვატე	შარათ	ბალი
ჭემწიფობა	მულუქ	ფადიშაჰ
თაკადო [ჰქვიან]	სუდაათ	სარქარდა
ახალი	ჯღთ	ნოვ
საკსე	ქეზათ	ფურ
ეჭვი	რეიბათ	გუმან
ძვირი	ლდყ	გრონ
მწიფე	ბაღლ	რასილა
შექამადი	აქლ	ხურდანი
სამოკაზი	რათეაა	ჩარნიდან
გაფრენა	თეირ	ფარნიდან
გაღაღვა	მაზი	რნდან
მდინარე	ჯარი	რენ
გარბევა	სააი	ღავონიდან
გროვი	ფარიყ	ყუნდ
გაუგონარი	თლყ	ბაღაა
სახივარი	შქვა	გლე

	არაბულად	სპარსულად
მეცხვარე	რააი	შობან
გზა-დამკარგაკი	ზარალათ	გუმრაჰა
ჩხუბი და მტკრება	ბულსუ. ადავით	დუშმანი
ამისთვის	თლყა	ჯაჰათ
მოციქული	ყორან	ნები
გაცხადება	თაბიონ	ბიონ
ნიშანი	აიათ	ნშონა
ღარი	მიზაბ	ნავდონ
სე	შაჯარ	დრახტ
შესვეწნა	მლოჯა	ფანჰბურდან
მეფე	მელიქ	შაჰ
ტასტი	სარირ	თახთ
ყიქა	ქული	ჰამა
ნახეკარი	ნისბ	ნიმა
ზოგი	ლახთ	ბაზი
კიტრი	ბადრანგ	ხიარ
კუახი	დბა	ქულუ
მაგარი	შადიდ	სხტ
ჭანსალი	სალყ	ჩულუნდურ
სტაფილღ	ჯაზარ	გაზარ
პიტნა	ნანა	ფულნა
სამოსი	მათა	რახტ
ტანსაცმელი	ლაბას	ქისბათ
სიმთვრალე	სუქრ	მასტი
სიფხიფლე	სჰვ	უშიარი

	არაბულად	სპარსულად
მონძაძე	ნასრ	იარი ქარდან
ბნელი	მუზლამ	თარიქი
უღონო	ვანი	სუსტ
დაღონებული	ზღეთ.	ზარი (?)
შესვეწნა	თაზარო	ზარი
ფიცი	ყასამ	სოვეანდ
უსაქმო	მაათალ	ბიქარ
მეიმუნი	ყარდ	ქფი
თაკვი	ყაზაა	საგიაბი
ტემა	ზარბ	ზადან
მცოდინაძე	ფაჰმ	ლონაი
აკსება	ჰალფა	ამბუ
მარტოობა	ვჰდათ	თაჰნაი
სიგლასე	ვილჰა	დვრიში
შემდე	ყუდრათ	თონაი
გაწილებული	ფზაჰ	რსვია
ღოწი	ხზრ	ხუგ
პილწი	რჯს	ნაჯის
მუტ. ღი	ვარჯ	ქუს, მივსაქინ ანდარონი.
მუტ. ღის ნაჰინი	მჰბალ	დაჰონ
ე. ე	ზობ	ქირ
ფეკრები	ხუსია	ხაე
ჭიპი	სურჰ	ნაფ
გულისპირი.	სოღრა	მალაქი სინა

	არაბულიდ	სპარსულიდ
სამკუდრო	ვათან	აბხურ
ტივი	ნაჰი	მუქ
პირის წასაკრავი	უზომ	ბანდი დაჰონ
ცული	ფალა	თაბარ
წერაქვი	მარ	ქულუნგ
ბუზანკალი	შურუფ	ზანბურ
მხენელი	აქარ	ბარზგარ
მორიელი	აღრაბ	ქაჯდუმ
შსამი	ჰამა	ზჰრ
გველის კბილი	აბრა	ნიშ
ქარქაშხილიფა	ჯააბა	ქეშ
ცხელება	ჰამა	თაბ
თავისტკივილი	სოდა	დარდისარ
გულისტკივილი	ფაად	დარდი დილ
ღვიძლისტკივილი	ქაბად	დარდი ჯიგარ
მუწუვი	ჯარაა	რიშ
დუმა	ელია	დუნბა
სიჩაქლემა	ნაომა	შუთურ მურღ
წებო	ღრა	სრიშუმ
სრში	დაბუყ	სრიშ
სანთელი	მუმ	შამ
ყაღბი	ბეჰრჯ	ნასარაა
ჟერნის თიკანი	ყაზალ	აჰუბარა
ნახკრეტი	სოყბა	სულახ
წაღდი	მანჯალ	დას

	არაბულად	სპარსულად
ჩქიფი	მაშა	ქალბათინ
მარწუსი	ქალუ	ანბურ
კერკი	მნშარ	არა
ბერკაცი	შიხ	მარდიფირ
დედაბერი	აჯუზა	ფირაზალ
ზეთი	ოღვა	ბალა
სადაბლე	სოფლ	ფასტ
კოშკი	ყასრ	ქოშქ
სამირკველი	ბნიონ	ასლ
თვლის კილა	მახტუმელ	აინ, ქუნჯი ჩაშმ
ნიგეზის კაკალი	ჯოვზა	გრდქონ
ნუში	ლოვზ	ბადომ
ერბო კვერცხი	აჯაა	ქუქუ
სასამებელი	ბალუდა	ნიშისტა
გასუქებული	მუსამან	ფარვარი
ყინული	ჯამად	იახ
შიგნით	დახლ	ანდარონ
ძირი	თაბაყ	თაჰ
ნესვი	ბთიყ	ხარბუზ
ჭადა	ყურს	ქულიჩა
ძღარბი	ყანფულ	კარფუშტ
კუია (კუ?)	სალაფთ	სანგ ფუშტ
ხლიკვი	ზბ	სუსმარ
შუბლი	ჯუბაჰ	ფიშონი
შუბლ ზეთი	მაფრაყ	ფარაყ

თავისტენი	არაბულად დამალ	სპარსულად მალზისარ
სატენე	უმი დამალ	ჯაიმალზ
თავის გვერცხი	ჯამჯამა	ქალა
გაცხ რომ ყვავილი		
გამოკესხმის	ნობტა	აბლა
მრუნდათ შობა	იათნ	ბაზგუნა
მონარშული	მათბუხ	ფუხტა
ქათვის ასაღები	მარათა	ქათვირ
ადუღება	ფოურ	ჯუშლადან
ფედადგარი	ასყია	ლიფთა
პატარა ქვაბი	თაბხირ	ფათლ
საკარცხელი	მაშტ	შანა
ძველი	დალყ	ქოჰნა
ყვარჯენი	მანშაჰ	ასა
ბაჟფოში	მართ	გილიმ
ოქმოცი	არბეინ	ჩილა
ჩაზმი	ზობრ	სათრ
ნაწერი	რაცამ	ხათ
წინგი *)	სოფრ	ქთაბ
ცილობა	თავთიშ	ბასქარდან
ქადაგება	ფჰსა	მასალა
ჭოპოსანი	მნთაჰა	რანდა

*) ფარსადანი ყველგან წიგნის მაგიერ ხმარობს წინგს, ვითარცა მეგრულნი.

	არაბულად	სპარსულად
სოფლი	მაყარ	იშკანა
შალაშინი	მასყაბ	მანთაჰა
ბადე	შრქ	დომ
მასე	ფახფი	თალა
თეთრის სასწორი	მიიარ	თარაზუიზარ
ახალი ჰეჩანგი	ყაშიბ	ფეჰრანი ნოვ
წმინდა წყალი	არზაყ	აბი საფ
წვიმის წყალი რომ		
გუბეთ იდგეს	ყადირ	აბი გავდალ
ხიდი	ყანთარ	ფულ
ღრმა	ამიყ	გავდ
რუ	ნეჰრ	ჯულ
ტბა	ყაარ	აბიმაინ
საღესაგი	სნონ	სანგი ფსონ
თხელი ქვა	ლახაყ	სანგი თუნუქ
მარმარაღი	ნსუ	სანგი მარმარ
კედლის ქვა	საჯლ	სანგი დივარ
ფეგის ქვა	ნაშაბ	სანგი ფა
წისკვილის ქვა	რჯა	სანგი ასიოვ
ბზიანი ტალახი	სიაა	ქაჰკილ
ტალახი	ნაყირ	მალათ
გალატოზა	იმამ	ბანა
კირის ყოყინი	ნეჰყი ჰამრა	ბუნგიკარ
ცხენის ხეხვიანი	სოჰილ	ბუნგი ასბ
ძაღვის ყეფა	ბნაჰა	ბუნგი საფ

	არაბულად	სპარსულად
ძველის ყვირილი	ავაა	ბუნგი გურგ
ტრედის ღუღუნბ	ჰადირ	ბუნგი ქაბუთარ
ტურის ყვირილი	ოაა	ბუნგი ჩაყალ
გარდაწყვეტა	მლახას	მუშახს
ასრე	ნაამ	არი
განა	ილჰ	მაგარ
ცოტა ანბავი	ქიან	ხაბარი ქამ თანთურ
მხალი	ჰემაც	ხულფა
მარტო	ფარდ	თჰნა
სიდსე	ჰარ	გარმა
სიცივე	ბარდ	სარმა
კარდი *)	ვარდ	გულ

*) ჩუბინაშვილი ამბობს, რომ ვარდი არაბული სიტყვაა. თუ ეს სიტყვა არაბულია, მაშ როდის წარმოსდგა სახელწოდება „ვარდის“ თვისა, რომელიც იხმარება მხოლოდ უუძველეს დროის ნაწერებში? სიტყვა „ვარდი“ რამდენიმე ჯერ ნახმარია წმ. ნინოს ცხოვრების აღწერაში (მოქცევაჲ ქართლისაჲ გვ. 14: „ხოლო მე (ნინო) დავითი ეკალთა შინა ვარდისათა, რამეთუ ვარდი და ნუში ყუაოდა მას ქამსა“). ეს ძეგლი (მოქც. ქართლ.) რომ მე X საუკუნეზე უწინარეს ქამს შედგენილია და უცვლელად შეტანილი შატბერდის ქრისტომატიაში, ამას ამტკიცებს ამ ქრისტომატიის ავტორის ბერაის (მე X-საუკ.) მოწმობა. იგი სწერს: „წიგნი ქართლის მოქცევაჲ... ვითარცა ტალანტი წინამძღუართაგან დაფარული, შემდგომად მრავალთა ქამთა და წელთა, ვპოვეთ. „(გვ. 74). ძნელი წარმოსადგენია, რომ ბუნებრივად სავარდ-ყვავილოდ გაჩენილ ქვეყნის მცხოვრებთ არაბთა შემოსევამდე ვარდის სახელი არა სცოდნოდათ

კარდკაჭაჭა	არაბულად	სპარსულად
ასულეხუელი	ჰნდბა	ქაშნი
ათსთესი	ოყბა	ბუია
თქძე	ვაშ	ჩარფა
ხასა	რადაფ	სურინ
ადაძიანი	ხას	ქაპუ
ხვადი ვარი	ინს	აღამი
ჭაკი ვირი	ნაპყ	ნარი ხარ
მუტრუკი	ოთან	მაჩა ხარ
ვირის გურტანი	თულბ	ხარ ქურა
მიტკრიტანა	ბრზა	ფალანი კარ
	საჯანჯალ	აინა

და ამ ყვაეილის წოდება ესესნოთ დაგვალულ არაბეთის მკვიდრთაგან, და ამ ნასესხით აღენიშნოთ ცნებანი. ვარდობისთვე, ვარდ-კაჭაჭა, ვარდის-ძირა, ვარდ-კანაფა, ვარდ-შროშანი, ვარდის-წყალი, ვარდ-გოზა (ქუნთრუშა), ვარდის-ჩიტო (ბულბული), ვარდის ფერა, ვარდის უბანი, ვარდო, ვარდოსანიძე, ვარდისა-ხარ (სახელია), ვარდიანი (სოფ.), ვარდ-ციხე, რომელსაც ბერძენთა მწერალი პროკოპე (მე-VI საუკ.) „როდოპოლად“ (ვარდ-ციხედ) სთარგმნის და მასთან იხსენიებს ციხეებს სკანდას, მოზორეზისს, ბიჭვინტას და სხ. (იხ. მისი *Исторія войнъ* გვ. 291). ორს ენაში ურთნაირი სიტყვების არსებობა ჯერ კიდევ იმას არ ამტკიცებს, რომ ერთს ამ ენათაგანს ეს სიტყვები მეორისაგან უსესხნიაო: ერთნაირი სიტყვები ერთისა და იმავე ცნების აღსანიშნავად შეიძლება სრულიად დამოუკიდებლად წარმოსდგეს სხვა და სხვა ენებში (იხ. *Наука о мысли*, მაქს მიულერისა, გამოც. 1891 წ. და მისივე *Наука о языкѣ*, გამოც. 1866 წ.).

მთვარისა. წლისა. და მასკვლავის. საკელები. და. ან. თავი. სით. აელებს. და. ან. არაბულათ. ქრონიკონს. სიღამ. დაიწყებს. ერთსა. მაჰრამსა. ორსა საფარსა. სამსა რაბიელ ავალსა. ოთხსა რაბიელ აკრსა. ხუთსა ჯამდლ ავალსა. ექვსსა ჯამდილ აკრსა. შვიდსა რაჯაბ. რვასა შაბან. ცხრასა რამაზონ. ათსა შავალ. თერთმეტსა ზილყად. თორმეტსა ზილ ჰაჯ.— წელიწადი. თურქთა ანგარიშით. სახელები ასრეა: სიჩხან ალ (სალი მუშ) (თავის წელიწადი); *), უდილ (სალი. გავ) (კარის წელიწადი). ბარსილ (სალი ფალანგ) (ვეფხვის წელიწადი). თუშან ილ (სალი კარგუშ) (კურდღლის წელიწადი). ლუ ილ (სალი ნჰგ) (თევზის წელიწადი). ილან ილ (სალი მარ) გველის წელიწადი). იუნთ ილ (სალი ასბ) (ცხენის წელიწადი), ყუ ილ (სალი გუსბანდ) (ერკემლის წელიწადი). ბიჩილ (მეიმუნის წელიწადი). **). თაყაყუ ილ (სალი მურღ) (ფრინავთ წელიწადი). ით ილ (სალი საგ) (ძაღლის წელიწადი). თანგუზ ილ (სალი ნუგ) (ლორის წელიწადი).

აბა. ცის. თორმეტი. ბურჯები. და. მათი. სახელები. ეს. არის. და. სრულ. ცასა. და. ქვეყანასა. დღელამეს. ოცდა-ოთხს. ჟამს. გარ. შემოუვლი-

*) პირველ ფრჩხილებში სპარსული სახელწოდებაა წელიწადისა, ხოლო მეორეში თარგმანია თურქულისა და სპარსულის სიტყვებისა.

***) სპარსული დედანში არ არ არის.

ან. და ყოვლი საწუთროთ. საქმის. მორთვა. და. მოსავალი. ღმერთს. ამათით. უბძანებია. და. მუნე-ჯიმთათვის. უსწავლებია. მზე. და. მთურის. ამაღ-ლებ-დადაბლება. ხან. დღის. სიდიდე. და. ხან. ღა-მის. სიდიდე. ხან. სიცხე. და. ხან. სიცივე. ჩასხება. შობა. სიკვდილი. დღეთ სიგძე. და. სიმოკლე. ბედი. და. უბედურობა. ჭკუა. ცნება. და. შემცდრობა. სილამაზე. და. სიგონჯე. ავი. და. კარგი. ნაშობთა. და. იძვრისთ. საქმე. ცის. ტარებასა. აქვს. უწინ. ა. ჰამალ (ცხვარია). ბ. სოვრ. (კარია). ჯოვზ (ნიგე-ზის კაკალია). დ. სარათონ (კიბორჩხალია). ე. ასად (ლომია). ვ. სუბულა (ყანის თავთავია). ზ. მიზონ (სასწო-რია). ც. აღრაბ (მორიელია). თ. ყოვს (მშვილდია). ი. ჯადი (თხა არის). ია. დალბ (კოლტია). იბ ჰუდ (თევზია).

აბა. სახელი. და. საქციელი. შვიდის. ეტლისა. ყამარ, მაჰ (ა მთვარე). ოთარიტ (ბ. ოთრითს ჰქვი-ან). მესამეს. ბაჰრომ. მეოთხეს შამს (მზე არის). მე-ხუთეს მრინ. მეექვსეს მუშტარი. მეშვიდეს ზოჰალ.

აბა. ყოვლს. მთვარეში. შვიდი. ავდღე. არის. რომე. არას. საქმის. ქნაში. არ. ვარგა. სამსა. მთვა-რისსა. ცამეტსა. თექვსმეტსა. ოცდა-ერთსა, ოცდა-ოთხსა, ოცდა. ხუთსა.

აბა. მზე. რომ. ბურჯებში. იმყოფნებს. კაკალ-სში. რომ ჯოვზა. ჰქვიან. 32. *) დღესა, ერკემლისს. რომ. ჰამალი. ჰქვიან. 31. დღესა კორისს. რომ.

*) ტექსტში ოცდაორმეტი სწერია, & სხვებიც აგრეთვე-

სოფრი. ჰქვიან. 31. დღესა. ლომისს. რომ. ასადს ეძახიან.
31. დღესა, კობორჩხალისს. რომ. სარუთან. ჰქვიან.
31. დღესა, კოლტისს. რომ. დალბს. იხმობენ. 30.
დღესა, სასწორისსა. რომ. მიზანი. ჰქვიან. 30. დღე-
სა, თევზში. რომ. ჰუდს. ეძახიან. 30. დღესა, მო-
რიელისს. რომ. აღრაბია. 30. დღესა, მშვილდისს
რომ. ყოვსი. ჰქვიან. 29. დღესა, თხისს. რომ. ჯა-
დის. ეძახიან. 29. დღესა. არაბულის. ქრონიკოს.
ანგარიში. ქართულის. ანბანით. ანით. დაჭირული.
ჭოგმდისინ ათჯერ. ათასს. იტყვის და არაბული
ალიფ. ბე. ათასის. მეტს. არ. იტყვის, ამიტომე.
რომ. მკედრულის. ანბანისა. ცხრა. ასო მეტი. აქვს.
არაბულს. ასოზედან. რომ. ორთავ. ან. ერთი. აქ. და-
იწერების. ალიფ. ერთი. ბი ორი. ჯიმ სამი. დალ
ოთხი. ჰი ხუთი. ვოვ ექვსი. ზი შვიდი. ჰაი რვა. თი
ცხრა. იე ათი. ქაფ ოცი. ლომ ოცდა-ათი. მიმ ორ-
მოცი. ნუნ 50. სინ 60. აინ 70. ვე 80. სათ. 90.
ყაფ 100. რუ 200. შინ 300. თი 400. სი 500.
ხი 600. ზალ 700. ზათ 800. ზი 900. ლაინ 1000.
ქ. აბა. თუ. მკედრული. ქრონიკო. რასთვის.
ათი. ათასია. და. არაბული. ათასის. მეტი. არ. არის.
ეს ასოები. გაცხადებს. ან 1. ბან 2. გან 3. დონ
4. ენ 5. ვინ 6. ზენ 7. ჰე 8. თან 9. ინ. 10. კან
20. ლას 30. მან 40. ნარ 50. ეე 60. ონ 70. პარ
80. ჟან. 90. რაე 100. სან 200. ტარ 300. უნ
400. ფარ 500. ქან 600. ლან 700. ყარ 800. შინ

900. ჩინ 1000. ცან 2000. ძილ 3000. წილ 4000.
ქარ 5000. ხან 6000. კარ. 7000. ჯან 8000. ჰაე
9000. ქოე 10000.

II ანჯანის ანბანი.

ქ. ვისაც. სამალავათ. ერთმანერთან. წინგნის
მიწერა. გინდოდეს. ამას. ქვეით. რომ ანჯანის ანბან-
ნი. დაიწერების. ან. ზეპირათ. ისწავლეთ. ღ დაიმხსო-
ვნეთ. და. ან. ანჯანის. ანბან. თან. იქონიეთ. რომე.
იმით. მისწერდეთ. და. ან. მოგწერდენ. წაიკითხვის.
ფარსადან. გორგიჯანიძეს. შეუწყვია. რაც ასო. თქმასა
და. გაგონებას. მოუხდების. ყველა. არის. ან. ჯანის.
ანბანს. ეს ანბანს:

ქ. აჯ. ბხ. გკ. დქ. ეწ. ვძ. ზც. ჰჩ. თშ. იყ. კღ.
ლქ. მფ. ნუ. ოტ. პს. რჟ.

III ოსმალების ხელმოწერა ანბანი.

ქ. ანბანი. ოსმან. ჯუგის. ნათესავისა. თუ რამდენმან იკემწიფა.
ურუმში

თავით. ოსმან. ჯუგ. აჯობა. ბერძენთა. თავის.
ბატონს. ალადინ სულთანს. წაართვა. კემწიფობა.
და. ოცდა. რვა. წელი. წადი. კემწიფობა. ქნა. გვა-

რათ. იხმეს. ალი. ოსმან. და. თვითან. დაიწერა. სულთან. ოსმან *).

მეორე სულთან ბოჭრან. გაკემწიფდა. სულთან. ოსმანის. შვილი. რომ. მამის. დროსაც. ლაშქრის. თავი და სპასალარი. იყო. ოცდა.თხუთმეტს. წელიწადს. კემწიფობა. ქნა.

მესამე. გაკემწიფდა. სულთან. მურად. სულთან. ბოჭრანის. შვილი. ოცდა.თერთმეტი. წელიწადი. კემწიფობა ქნა.

მეოთხე. გაკემწიფდა. სულთან ბაიზიდ. სულთან. მურადის. შვილი. და. აიღო. სხვათგან. თემი და. ქვეყანა. მრავალი. მოუხდა. ლანგ. თემურ. დიდის. ლაშქრით. შეიქნა. ომი ძრიელი. და საზარელი. სულ-

*) ოსმანს ვახუშტი ოთმანად იხსენიებს. იგი სწერს, რომ ოთმანი ჩინგისთა ტომისა იყო, როგორც იტყვიანო, და საფიქრებელიაო, რომ იგი ყოფილიყო ჩამომავალი ერინჯი ნონისა ყენის ოსმანის გვარისა, რომელმან დაიპყრა სულთნობა ყიასდინისა და ოთმანმა დაიპყრა აღმოსავლეთი 1303 წ. და მოკვდა 1327 წ. შემდგომად გასულთნდა ძე მისი ორხან († 1368), მერე ძე მისი მურად († 1379), შემდგომ ძე ამისი ბაეზითი, რომელიც დაატყვევა ლანგთემურმა 1391 წ. და მოკვდა სამარყანდს (იხ. საქარ. ისტ. ვახუშტისა, გვ. 295). ოსმალთა ისტორია ოსმანთა დინასტიის დამაარსებლად სთვლის სულეიმან-შაჰს († 1231 წ.), ხოლო პირველ სულთნად ოსმანს († 1325 წ.), მისი ძე ორხან († 1359), შემდეგ მურადი († 1389) და მერე ბაიზიდი (Hist. de la Géor., I p., II liv. p: 676, n. 1).

ლთან. ბაიეზიდ. თემურის. ლაშკართ. დარჩა. და. დარჩენილი. მოკვდა. თავისის. დღითა. თხუთმეტი. წელიწადი. კემწიფობა. ქნა.

მესუთეს. გაკემწიფდა. სულთან. მჰმდ ილდრუმ. ბაიეზიდის. შვილი. და. თავის. ძმები. დახოცა. მომატებული სახელი. დაირქვა. ჩალაბი. და ათი წელიწადი. იკემწიფა.

მეაქესე. გაკემწიფება. მეორის. სულთან. მურადისა. სულთან. მჰმდს. უკან. ამან. დაიჭირა. სფრიდა. ურუმელი. ლაზის. ქვეყანა. ოცდა. თერთმეტი. წელიწადი. იკემწიფა. ბურსას. დაიმარხა.

მეშაადე. გაკემწიფება. მეორის. სულთან. მჰმადისა. ორს. წელს. უკან. აილო. აღრა. მერმე. კოსტანდი. ჰაველე. დაიჭირა. ტრაპიზონი. გონიამდისინ. სულთან. მჰმდ. ფაათა. დაირქვა. ოცდა. თერთმეტი. წელიწადი. კემწიფობა. ქნა.

მეკეკე. გაკემწიფება. მეორის. სულთან. ბაიეზიდისა. ძმა. ჯინ. სულთანი. შეცილა. და. შეექნათ. დიდი. ომი. და. გაიქცა. ჯამ (?). სულთანი. ფრანგეთსა. ამას. ობაში. სალიმ. შვილი. მამასა. ბაიეზიდს. და. ტახტი. უკუჭირა. და. შეამავალთ. შეარიგეს. და. ისევ. დაანება. მამასა. და. შვილმან. მამა საწამლავით მოაკვდინა. და. გაკემწიფდა. ოცდა. თერთმეტს. წელიწადს. იკემწიფა. მამამან.

მეცხრე. გაკემწიფდა. მამის მკვლელი. სულთან სალიმ. ამან. დაიჭირა. ნახევარი. ქურთის. ტანი.

მივიდა. ბურსას. მარდინით. შამამდისინ. დაიჭირა:
და. შემოება. კემწიფე. მსრეთისა. მოკლეს. ომში.
სულთანნი. მსრეთისა. დაიჭირეს იელუსალემი. და.
ქვეყანა. მსრეთისა. და. დასხეს. ფაშები. უჩინეს. მცვე-
ლი. რვა. წელი. წად. ნახევარი. იკემწიფა.

ათისა. გაკემწიფება. სულთან. სულეიმანისა. და
გაძრიელება. ზღვაზედან. და. ზმელეთსა. ზედან. და-
ჭირვა. მრავლის. ქვეყნის. აილო. ბუღუმის. ტახტი.
მაქართავან. წართვა. ერანელთ. ბაღდადრ. გააჩინა.
იენგიჩარი. და. ორმოცდა. რვა. წელიწადი. იკემწიფა.

თერთქესა. გაკემწიფება. სულთან სალიმისა.
აილო. ამან. კუნძული. ყბრზისა. ფრანგთავან. იკემ-
წიფა. წელიწადი. ცხრა.

თოჯმქესა. გაკემწიფდა. მესამე. სულთან. მურად.
აილო. ამისმან. ლაშკარმან. ნახჩვანი. აღრ. ბეჯანი.
შირვანი. ყარაბალი. და. ციხე. თბილისისა. და. გო-
რისა. და. მოუხდენ. მეფეს. სუიმონს. შვიბნენ.
ალოგეთზე. დაირჩინეს. მეფე. სუიმონ. და თავრიზის
გზით. კოსტანდი. ჰავლეს. მიიყვანეს. *) ცხადით.
თავის. შვილს. გასკუვირვებელი. ქორწილი. უყო.
ოცდა. ერთი. წელი. წადი. იკემწიფა.

ცამეტსა. გაკემწიფდა. მესამე. სულთან. მჰმდ.

*) იხ. ჩვენი „საქართ. ისტორია“, გვ. 260—276:
აგრეთვე დ. კარიჭაშვილის „სვიმონ მეფე“ და ვ. ბარნოვის
„სვიმონ კელი“

აესვა (?) ჯალაირი. წართვეს. თემი. ანატოლიისა. გამოუძახა. ლაშქარი. შეიქნა. დიდი. ომი. ამოსწყვიტეს. ჯალალნი. ისევ. დაიჭირეს. ანატოლი. კემწიფობა. ქნა. ცხრა. წელიწადი.

თოთხმეტსა. სულთან. მჰმდს. უკან. მისი. შვილი. სულთან. მუსტაფა. ორჯელ. გაკემწიფდა. უწინ. სამი. თვე იკემწიფა. მეორეზე. თექვსმეტი. თვე. იკემწიფა. ვერა. ქნა. კემწიფობა. თავისმან. ლაშქარმან. მოკლა. და. მისივე. ძმა. სულთან. აჰმად. გაბატონდა.

თხუთმეტსა. გაკემწიფდა. სულთან. აჰმად. სამი. შვილი. ჰყვანდა. ერთს. სულთან. ოსმან. ერქვა. მეორეს. სულთან. მურად. მესამეს. სულთან. იბრაჰიმ. სამავე. შვილებმან. კემწიფობა. ქნეს. თვითან. თოთხმეტს. წელიწადს. იკემწიფა.

თექვსმეტსა. გახემწიფდა. სულთან. აჰმადის. შვილი. სულთან. ოსმან. აილო. ამან. ქვეყანა. ბულდანისა. დჯ. ხუთანისა. მოვიდა. კოსტანდიპოლეს. და. თავისმან. ლაშქარმან. მოკლა. ოთხს. წელიწადს. იბატონა.

ჩვიადმეტსა. გაკემწიფდა. ძმა. მისი. სულთან. მურად. ამან. აილო. ერევანი. და. ბაღდადი და. დაეწყო. შაჰსეფი. ერანის. კემწიფესა. ჩვიდმეტი. წელიწადი. კემწიფობა ქნა.

თერამეტსა. გაკემწიფდა. სულთან. მურადის ძმა. სულთან. იბრეიმ. ამან. ლაშქარი. გაუძახა. გირითსა.

ღ. კანდიასა. თავისმან. ლაშქარმან. უჭკუობისათვის. მოაკვდინეს. რვა. წელი. წადი. და. ცხრა. თვე. იკემწიფა.

ცხრაქეტსა. გაკემწიფდა. სულთან, იბრემის. შვილი. სულთან. მაჰმად, ნაშობი. იყო. არაბთ. ქრონიკონსა. ათას. ორმოცდა. თერთმეტსა. გახემწიფდა. შვიდის. წლისა. ოცდა. სამის. წლისს. ღმერთმან. შვილი. მისცა. სახელათ. შაჰზადა. მუსტაფა. დაარქვეს. ამან. წართვა. ფრანგთ. ნემსა. გირით. ლეჰლთაგან. სკანამიცა (?). ქვეყანა. აქარის. ამან. გამოიცვალა. რვას. წელიწადში. თორმეტი. ვაზირი. ამ. თორმეტს. უკან. ქარფილი. მჰმად. ფაშა. ავეზირა. ამან. ხუთი. წელი. წადი. და. ორი. თვე. ივეზირა. და. მიიცვალა. ამავ. ვეზირის. შვილი. აჰმად. ფაშა. გაავეზირა. ქნა. ვაზირობა. თხუთმეტს. წელსა. დღით. მიიცვალა. ყარა. მუსტაფა. ფაშა. გაავეზირეს. აქამდისინ. ოცდა. თხუთმეტი. წელიწადი. იკემწიფა. ამას. უკან. ძალზედან. ფრანგზედ. ილაშქრა. მრავალ. ჯერ. შეიბნეს. ვეზირი. აზამი. და. მრავალი. ბეგლარ. ბეგნი. და. ფაშანი. ზოგი. დაუხოცეს. ზოგნი. ტყვეთ. წაასხეს. ურუმთ. მერჯულენი. და. უფროსნი. კემწიფეს. შემოეხვეწნეს. რომე. შვიდნი. ფრანგთ. კემწიფენი. გაერთებულან. და. ურუმნი. მათს. ომს. შეჯერებულან. და. სალაროები. დაცლილათ. და. ნებით. საომრათ. აღარ. ვინ. წავაო. წყობა. ჩამოვადლოთო. ლაშქარმან. მოისვენოსო. თუ. ისინი. ჰვენზედ. არ.

მოვლენ. ჩვენ. მათზედ. წასვლა. არა. გემართებსო.
კემწიფემ. საკვეწარი. არ. გაუგონა. ასი. ათას. ჯო-
რის. საპალნე. რომ. თითო. საპალნე. ხუთი. ათასი.
მარჩილი. იყო. თემისაგან. ისესხა. და. აღრანას. მიზ-
ტანინა. და. ნებით. ლაშკარს. წამსლოველი. კაცი.
ველარ. იშოვნეს. და. ვაზირი და. კარის. უფროსნი.
ბატონი. კაცნი. და. იენგიჩარნი. და. ლაშკარნი.
გაერთ. პარდენ. და. კემწიფე. ტყუებით. კოსდადი.
(კოსტანდი?) პავლეს. მიიტყუეს. იქ. მერჯულენი.
შეიყარნეს. და. ასე. დასწერეს. ვითაც. ორმოცდა.
ერთი. წელი. წადი. გაურთათვის. უბძოლიაო. არ.
მოიკვლისო. მაგრა. კემწიფობით. კელი. ააღებინეს.
და. ორმოცდა. ერთი. წელიწადი. იკემწიფა. და.
მრავალი. ქვეყანა. დაიჭირა.. და. ბოლოს. თვითან.
და. თავის. შვილი. დიდის. პატივით. საკემწიფოს.
სარაიში. ოთურადი. უყვეს. და. მისი. ძმა. სულთან.
სულეიმან. გააკემწიფეს. არაბთ. ქრონიკონსა. ათასს.
ოთხმოცდა. ცხრასა. *)

*) არაბთა ქრონიკონი 1089 უდრის ქრისტიანულს
1711 წ. (1089+622 პირველი გიჯრისა). ამ ქრონიკონის
მიხედვით სულთანი სულეიმან II გახელმწიფებულა 1711 წ.,
მაჰმად IV 1670 წ., იბრეიმ 1661 წ., მურად IV 1644 წ.,
ოსმან II 1640 წ. აჰმად 1626 წ., მუსტაფა 1624 წ., მაჰმად
III 1615 წ.; მურად III 1594 წ.; სალიმ II 1585 წ. სულე-
იმან 1537 წ.; სალიმ 1528 წ.; ბაიეზიდ II 1497 წ.; მაჰმად
II 1466 წ.; მურად II 1435 წ.; მაჰმად I ილდრუმ 1425 წ.

IV მაჰმადიანთა სასჯულო წიგნი.

(ბიბლიოგრაფია)

ქ. ნებითა. მლთისით. ჩვენ. უმცროსმან. ყველათ. უმცირესმან. და. ცოდვილმან. და. დამნაშავემა. ყოვლს. ცოდვილთა. და. დამნაშავეთ. უმეტესმან. პირ. შავმან. და. მონანავმა. ნაქმართა. ჩემთა. ფარსადან. გიორგი.ჯანიძემან. მლთის. ძალითა. და. შეწვევნითჲ კელი. მივჰყავ. მუსურმანთ. სასჯულო. წინგისა და. ყანუნის. სათარგმანებლა. და. არაბული. სპარსულად. და. სპარსული. ქართულად.

შემდეგ ავტორი განმარტავს, თუ როგორ უნდა იცხოვროს ყოველმა მართლმორწმუნე მაჰმადიანმა და როგორ შეასრულოს სხვა-და-სხვა წესები: „ნამაზი“, განბანა და განწმენდა ჟამსა შობიარობისასა, სიკვდილისასა, მგზავრობისასა, ავად ანუ კარგად მყოფობისასა და სხ. ავტორი ამასთანავე აღნიშნავს, თუ როდის რა ლოცვა უნდა წარმოთქმულ იქნას. მაგ. ავტორი სწერს: მაჰმადიანი რომ სულს განუტევებს, მისის „სიკვდილით. გაბანამდისინ. თხუთმე-

ბაიეზიდ I 1410 წ; მურად I 1379 წ; ბაჰრან 1344 და ოსმან I 1316 წ; ვარნა ჯამი ყველა სულთანთა მეფობის წგლიწადების 385 რომ მივუმატოთ 1318, გამოვა 1701 და არა 1711, რომელიც, როგორც ვსთქვით, უდრის ფარსადანის მიერ ნაჩვენებ არაბთა ქორონიკონს 1089

ტი. რიგია. ერთი „ვაჯუბი“. თერთმეტი „სუნათი“. სამი „მაქრუ“. აბა. ის. ერთი ვაჯუბია. უნდა. პირი. და. ფეკის. ტერფი. სალოცავისაკენ (მაჰქასაკენ). უყონ (გარდაცვალებულს). აბა. თერთმეტი. წესი. რომ. სუნათი. და. მადლია. უწინ. ქალამის. თქმა. თორმეტის. იმამის. ხსენება. და. მათის. იმამობის. წამება. ამრიგად. თქვას: „ია. აბადულა. ჰე. უზქურელ. აჰდ. ლაზი. ჯრახტნა. ვიდარი. დუნია. ვე.ჰიჰა. შჰადათენ. ან. ლა. ილაჰა. ილალაჰ. ვაჰადლუ. ლა. შარიქელ. ლაჰუ. ვე.ენე. მჰმდენ. აბდლუ. ჯუ. ვე. რასულუ. ჯუ. არსალუ. ჯუ. ბილ. ჰუდა. ველ. დინელ. ჰყ. ლიუზჰე. რჰყუ. ალა. დინე. ქულიჰი. ვე. ლოჰ. ქარ. რეჰალ. მუშრიქონ. ვე. ენე. კალიჯათ. ჰუ. მინ. ბადიჰი. აბირ. ალა. მომინინ ვე. სეიდენ. ვასრინ. ალი. იბნი. აბი. თალბ. სუმე. ველად. ჰულ. ჰასან. ველ. ჰუსეინ. სუმა. ალი. იბნი. ჰუსეინ. სუმა. მჰმდ. ბალრ. სუმე. ჯაჯარი. სადყ. სუმე. მჰსაი. ქაზუმ. სუმე. ალი. რზა. სუმე. მჰმდ. თაყი. სუმე. ალინ. ნაყი. სუმე. ჰასანელ. ასვარი. სუმე. ხალაჯათელ. მუნთეზირელ. მჰმდენ. მეჰტი. სალაჯათ. ულაჰ. ალეჰი. ვე. ალეჰ. იმ. ეჯმინ. ალა. ჰაზა. ჰაიეთუ. ვე. ალა. ჰაზამთუ. ვე. ალა. ჰაზა. თუ ბასუ. ვე. აგერ. მეით. ზან. ბაშათ. ჯჯაი. ია, აბდულა. ია. ამათულა. (გვ. 21).

საკანონო გარდასახადი.

„მელისა. და. კუჭდღლის. სანადიროს. საკანუ-
ნეც. თითო. ცხვარია. ზეთის. ანგარიშით... კაჭბისა
და. გლონის (?) კვერცხის. გატეხის. საკანუნე. ერთი.
ასეთი. ცხვარი. გაილოს. რომ. დამაკების. დროს.
იყოს. თუ. ჩაწიწილებული. იყოს. და. თუ. არ.
იყოს. ერკემალი. მდედს. ცხვართან. გაუშვას. და.
ან. ათი. კაცი. გააძლოს. და. ან. ზეთის. წესები.
გარდაიხადოს... ჭაგჭათა. და. მისებრ. ჩიტთ. მოკვლის.
საკანუნე. ერთის. გლახის. გაძღება. არის. ...ტყვი-
ლათ. შულლის. ქნა. ერთისათვის. ცხვარი. ორისა-
თვის. ძროხა. სამისათვის. აქლემი. თუ. მართლა.
უშულლია. სამზედ. ერთი. ცხვარი. ვაჯუბია. და
სხ.

V კ. ასოთ. სამღერელი. მართალი. და ჭიუგარიტი. და. დაცდენილი.

(ასოთ სამღერელის თავი და ბოლო)

დანიელ. მოციქულისაგან. და. ალექსანდრე.
მაკიდონელისაგან. და. მოწამეთაგან. და. ურუმთ. და.
არაბთ. ჰაქიმთაგან. გარდანახადი. და. დაცდენილი.
ფარსადან. გორგიჯანისაგან. ასრე არის: თუ სრულ.
თავი. ემღერდეს. ყოვლი. მისი. საქმე. კარგად. მოხდეს.

თუ. საქობრე. ემღერდეს. კემწიფეთა. და. მეპატრო-
ნეთაგან. პატივი. და. წყალობა. მიეცეს. თუ. თავის.
გარეშემო. ემღერდეს. ნაღელიანი. იქნას. და. სი-
ნანულში შევიდეს. თუ. შუბლი. ემღერდეს. თავის.
შესაფერათ. სიმდიდრე. და. სიხარული. მიეცეს. და.
წესაზედ. (?). იშოვნოს. რამე. თუ. მარჯვენა. თავი.
ემღერდეს. მედიდურთაგან. პატივი. დაედვას. თუ.
საფეთქელი. მარჯვენა. ემღერდეს. დანიელ. თქვა.
ნათესავი. მოუკვდესო. მოწაფეთა. თქვეს. დანაღვლი-
ანდესო. ალექსანდრემ. თქვა. შესწყინდესო. აქიმთა.
თქვეს. დაუმარცხდეს. რამეო. ფარსადან. თქვა. გაჯავ-
რდესო. თუ. საფეთქელი. მარცხენა. ემღერდეს. და-
ნიელ. ტანის. სიმთელე. თქვა. მოწაფეთ. სიკეთე.
და. სიმკიარულე. და. ალექსანდრემ. კაცის. ნახვით.
გაკარება. ჰაქიმთ. თქვეს. მტერს. აჯობოსო. ფარ-
სადან. თქვა. იშოვნოს. რამეო. თუ. ყური. მარჯვე-
ნა. ემღერდეს. დანიელ. თქვა. სიმდიდრე. გაშორ-
დესო. მოწაფეთ. შეწყენა. თქვეს. ალექსანდრემ.
თქვა. შექირვებაში. შევიდესო. ჰაქიმთა. თქვეს. ამას.
ზევით. თქმულები. საკეთილოთ. შეექნასო. ფარსადან.
თქვა. ანაზღათ. გაჯავრდესო (გვ. 255).

„ასოთ სამღერელის“ ბოლო: „ფარსადან გორ-
გიჯანიძე იტყვის: დანიელ. მოციქულმან. თავისი.
ნაცადი. თქვა. და. დაემოწმაო. მოწაფეთაც. დაც-
დენილოთ. დაემოწმესო. და. ალექსანდრეს. ქვეყნის.
ქირვაშიო. თითო. ესები. ათას. ჯერ. დაუცდენიაო:

და. აქიმთაყ. ოსტატთ. აგან. ვაგონილი. და. თა-
ვიანთ. აგან. ნაცადი. აქონდა. მაგრა. ფარსადან.
გორგიჯანიძე. ამას. იტყვის. ყოვლს. კაცსა. და.
დედა კაცთაო. ჩასხებით. (ჩასახებით?). სხვა და.
სხვა. ბედი. ეტლი. და. წერა. გასჩენია. მლთი.
საგან. და. ზოგნი. ეგების. ამ. დაცდენილთან.
ერთ. ბედნი. და. ერთ. ეტლნი. იყენენო. და. კიდევ.
ასრე. მოუხდესო. და. ზოგნა. (?). ეგების. არც.
ამათის. ბედისანი. და. არც. ამათის. ეტლისანი.
იყენენო. იქნების. სხვათ. ეტლისასაო. ამეების. კარ-
გი. ავად. აუხდესო. და. ავი. კარგადაო. მაშ. ამაში.
შორ. ეს. ჩანს. რომ. ყველა. სტყუის. მლთის. მეტი.
და. თვითონ. მართალია. (გვ. 266).

კაკ-ელისენში შეკრებილი სიტყვები, რომელთაგან ზოგი აღარ მოიპოვება ქართულს ლექსიკონში და ზოგი გადასხვაფერებით იხმარება.

ქართველები და ქართული ენა. *)

ყველანი იმას ვამბობთ, რომ ქართული ენა მეტად მდიდარი ენააო, მდიდარიაო არა-თუ მარტო თავისი საგრამატიკო ფორმებით, არამედ ლექსთა სიმრავლითაც. ეს მართალი თქმაა. ხოლო, ჩვენდა სამწუხაროდ, თითქმის არავინ არა ზრუნავს მშობლიური ენა საფუძვლიანად შეისწავლოს და გვაცნობოს მისი მშვენიერება, თვალ-წინ გადაგვიშალოს ის საუნჯე მეტყველებისა, რომელიც მრავალ საუკუნოების განმავლობაში დაიმუშავა და შეიძინა ქართველთა გონებამა და ქკუამ. უეჭველია, ასეთი შრომა თვალსაჩინო სამსახურს გაუწევს ქართველთა წარმატებისა და წინსვლის საქმეს და თვით მშრომელსაც. საბატო აღვიღოს მოუპოვებს საქართველოს მოღვაწეთა შორის. რომელიმე ენის სულისა და გულის შემეცნება დიდი ღვაწლია, ვინაიდან ამ შემეცნებისათვის საჭიროა ხანგრძლივი და მუყაითი შრომა, ფიქრი, განუწყვეტელი ჩხრეკა-ძიება, ბეჯითი შესწავლა ძველის ხელთ-ნაწერებისა, შედარება და შეთანხმება სხვა-და-სხვა კუთხის სიტყვებისა და ამავე კუთხეებში დაშთენილ სიტყვა-ფრაზების გამომზევება და სხვა.

*) ეს წერილი უარშან დავებუდეთ „ივერიაში“ და დღეს ვურთავთ კაკ-ელისენში შეკრებილ სიტყვათა წინასიტყვაობად.

არ არის ისეთი ენა, რომ მას, თვისის წინმსვლელობის დროს, მრავალი სიტყვა არ გაქვევებოდეს და ამ გაქვევებულ-გაუქმებულ სიტყვათა მაგიერ სხვა ახალი (ხშირად უცხო ენის) სიტყვა არ შემოეღოს ხმარებაში. ხოლო შემჩნეულია, რომ მრავალი სიტყვა, რომელიც შემდეგ თაობას აღარ ესმის, წინანდელ თაობისათვის ყველა ესეთი სიტყვები გასაგები ყოფილა და მაშინ არც ერთი სიტყვა, აღმნიშვნელი რომელიმე ცნებისა, გაუგებარი და ანუ გაქვევებული არ ყოფილა. თუ ეს ითქმის საზოგადოდ რომელიმე ენის შესახებ, მით უმეტეს ითქმის იმისთანა ენის შესახებაც, როგორც ქართული ენაა, რომელსაც აქვს თავისი, სულ ცოტა რომ ვსთქვათ, 2500 წლის ისტორია.

სიტყვების გაქვევება და კილო-კავების გაჩენა დამოკიდებულია მრავალ გარემოებებზედ, რომელთაგან უაღრესნი არიან: ერთისა და იმავე ტომ-მოდგმის წარმომადგენელთა შორის მიხვლა-მოსვლის სიძნელე და მწერლობის უქონლობა. მისვლა-მოსვლის სიძნელე დამოკიდებულია გვარ-ტომის ადგილ-სამყოფელოს გეოგრაფიულ შენობაზედ: მაგარი და შეუვალი ხევები, დელეები, დიდი მთები, უგზოობა, პოლიტიკური დამოუკიდებლობა და სხ. დიდად აბრკოლებენ ცივილიზაცია-კულტურის მოფენას ქვეყანაში და აფერხებენ აგრეთვე ენის ძლევა-მოსილობით გავრცელებასაც ერთისა და იმავე ერის მამულ-დედულში. ამისთანა ყოფაში სიტყვების გაქვევება, ენის კილო-კავებად დაყოფა, მით უფრო აუცილებელია, თუ ერს ვერ შეუქმნია თავისი აზრისა, ფიქრისა და მისწრაფების გამოსახატველი ნიშნები—ანბანი და ვერ დაუარსებია მწერლობა მშობლიურს ენაზე. ამ ყოფაში არის დღეს ლეკური ენა, რომელიც მისვლა-მოსვლის სიძნელისა და მწერლობის უქონლობისა გამო გადაშლილა მრავალ შტო-კილო-კავებად და ელეს დაღისტნის ახალს ჰომიროსს ანუ ჰეროდოტეს, რომ ეს ლეკური კილო-კა-

ვები ისევ შეიკრას, დაზავდეს, შეილიოს და აღჩაჟდეს საერთო ლეკურ ენის წყაროდ.

ენათა მეცნიერები იმასაც ამბობენ, რომ სიმრავლე გაქვავებულ სიტყვათა და კილო-კავებისა არის დიდი სიმდიდრე ამა თუ იმ საერთო ენისაო; როგორც რომელიმე მდინარე დიდდება თავისი ნაკადულების შემწეობით, ისე ენაც, თავისის წინსვლის დროს, უნდა მრავლად იღებდეს საზრდოს თავისი კილო-კავებიდან; უამისოდ იგი დიდ მანძილს ვეღარ გაივლის, საფანელი შემოაკლდება, ვალატაკდება და სწორედ ის დაემართება, რაც ქვიშრობში მიმდინარე მდინარეს, რომელიც, სათავეებში წყარო-ნაკადულების სიცოტავისა გამო, ზღვამდის ვეღარ უწევსო.

მიუხედავად იმისა, რომ ჩვენს მამა-პაპას ჯერ ისევ ქრისტეს წინა დროსვე ჰქონია წერის ნიშნები და მერე დაუარსებია თავის ენაზედ უმდიდრესი ლიტერატურა, მაინც, ვიმეორებთ, მიუხედავად ამისა, ჩვენში დაშთენილია მრავალი კუთხე, საცა ამირანისებურად და ხელ-უხლებლად მაგრობს აუარებელი სიმდიდრე ჩვენის ენისა, აუარებელი საუნჯე, შეძენილი ჩვენთა დეაწლით შემოსილ მამა-პაპათა მიერ. ამგვარი კუთხეებია ხე-სურეთი, ფშავი, თუშეთი, მთიულეთი, რაჭა, სვანეთი, სამეგრელო, წებელდა, აფხაზეთი, აჭარა, ლაზისტანი, სამცხე, ქიზიყი და კაკ-ელისენ-ჭარი და არა თუ ამ კუთხეებში, არამედ თვით საკუთარს კახეთსა, ქართლსა და იმერეთშიაც კაცი მონახავს მრავალს სიტყვა-ფრაზას, რომელიც ადგილობრივ იხმარება და საერთოდ-კი აღარა. საჭიროა ეს აუარებელი მასალა შემოგკრიბოთ, შევისწავლოთ, ავსუნსხოთ და ეს შრომა რომ შესრულდება, მაშინ ჩვენი, ისეც მდიდარი, ლექსიკონი ერთიორად გადიდდება, ხოლო ენა-მზეობაც ჩვენის ენისა იმატებს, და უფრო გაბრწყინდება და შარავანდოსანი შეიქნება.

როგორ უნდა შესრულდეს და ვინ უნდა ითაოს ეს დი-
დი და დიადი საქმე?

როგორც ვიცი, ჩუბინაშვილის ლექსიკონი დღეს წერა-
კითხვის საზოგადოების კუთვნილებაა და თაოსნობაც ამ საქმე-
ში უნდა ეკუთვნოდეს ამ საზოგადოებას. იტყვი, წერა-კით-
ხვის საზოგადოებას არ ექნება არც შეძლება და არც მატერი-
ალური ძალა გაუძღვეს ამ ძნელად შესასრულებელ საქმესაო.
მართალია, არ ექნება არც ძალა და არც შეძლება, რასაკვირ-
ველია, თუ დავივიწყებ, რომ ამ საქველმოქმედო საფუძველ-
ზედ დამყარებულ საზოგადოებას დამხმარებელნიც კველ-მოქმე-
დნი უნდა ჰყავდეს. განა ცოტანი არიან საქართველოს კუთ-
ხებში განათლებულნი და მამულისათვის თავ-განწირულნი
პირნი, რომელთაც შეუძლიანთ შეიძინონ ჩუბინაშვილის ლექ-
სიკონი და მასში ჩასწერონ ის, რაც დაშთენილა მათს სამშობ-
ლოში და საზოგადო ლექსიკონში-კი არ არის! ყველგან სა-
ქართველოში გვეგულებიან მრავალნი, რომელთაც შეუძლიანთ
ამ საქმეს გული დაუდონ და ნება-ნება, ანალ-ახალ სიტყვა-
ფრაზების მოგონებისა და-გვარად ჩასწერონ თავიანთებური სი-
ტყვები ცალკე რვეულებში და მერე გამოუგზავნონ წერა-კით-
ხვის საზოგადოებას, რომელიც მისდამი გამოგზავნილ მასალას
შესაფერადგის მიუჩინეს ლექსიკონის დასტამბვის დროს. თუ
რა ფასი აქვს ამგვარს შრომას, ეს სჩანს თუნდა იქიდან, რომ
რუსეთის სამეცნიერო აკადემიამ პროვინციალურ სიტყვების
ჩამწერლებს ყოველ ახალ სიტყვის აღმოჩენისათვის შეაძლია
ორ-ორი შაური! მაგრამ ჩვენ გვგონია, რომ—თუნდაც წერა-
კითხვის საზოგადოებას შეძლებაც ჰქონდეს,—აღნიშნული ღვაწ-
ლი ისეთი წმინდაა, რომ ყოველი შეგნებული ქართველი მო-
ვალეა უსასყიდლოდ დაეხმაროს სამშობლო სიტყვიერებას და
მიჰბაძოს ფუტკარს, რომელიც ყვეილების სუნელებას თაფ-

ლად აქცევს და მერე თავისს ნაყოფით თითონაც სარგებლობს, კასაც უტყბარუნებს პირს და ღმერთსაც სანთელს უნთებს...

კერძოდ მით უფრო საჭიროა განზნეულ სიტყვათა შემოკრება, რომ დღეს მეტად გამრავლდა რიცხვი განდევნილთა და გარეწართა. ეს წინდაუხედავნი, იპოვიან-რა თავისს კუნჭულში ასიოდ ადგილობრივ სიტყვას, რომელიც საერთოდ ლექსიკონში არ არის, ყვირიან: „არაქათ! აი სად ყოფილა ახალი ენაო! ჩვენ თურმე სხვა ენა გვქონია“ და სხ.

კაკ-ელისენ-შაკიხ-წუქეთს (ნაწილია ზაქათალი-სა და ნუხის მაზრებისა) სცხოვრობენ: ქაჩთკედეები (ინგილოები), რომელთა რიცხვი ოფიციალურ ანგარიშით 13¹/₂ ათასი სულია და ლაპარაკობენ ქართულად; შაკიხლები-უდეები, რომელთა რიცხვი 1,000 სულზე ცოტა მეტია და წუქეთლები—წაკურდები, რომელნიც რამდენიმე სოფლად მოსახლობენ წაკურსა და კაკ-ელისენში. უდების ენა ამ წაკურლების ენის მონათესავეა; ივინი მართლ-მადიდებელნი არიან და გურჯიებად იწოდებიან; წაკურლებიც აგრეთვე მაჰმადიანობენ. კაკ-ელისნის ქართველების უმეტესი ნაწილი მაჰმადიანია და დანაშთენი ქრისტიანე.

აღენიშნავ ადგილობრივ კერძობას კაკ-ელისნის ქართულისას.

ა) ყველა სიტყვას, რომელსაც სამწერლო ენაზე ა) ბოლოს უზის „ი“, ეს „ი“ ეკვეცება, ვითარცა: ცხენ, ღორ, ირემ და არა ცხენი, ღორი, კაცი

და სხ. და ბ) სიტყვას ხშირად აკლდება „მ“, ვითარცა წარება, წოვება, (მწვავე), წერალ (მწერალი), ღღელ (მღვდელი) და სხ.

ბ) ა—თი, ე—თი, ო თი და უ—თი დასრულებულ სიტყვებს ბოლოში ემატებათ „ა“, ვითარცა: მამაა, ხეა, სოკოა, კუა (ანუ კუე) და სხ.

გ) ხმები „ძ“ და „ჯ“ გამოითქმიან რბ-ლად: ზ—ღ და ჟ—ღ, ხოლო «კ» ისევე მეფობს.

დ) ერთად შეყრილი ხმოვანები — უი (ძველად) და «ვი» (აწ) — კაკ-ელისენში გადაქცეულან იმ ხმად, რომელიც აღინიშნება ფრანგული ასოთი „u“, ხოლო ხმოვანები „უე“ (აწ „ვე“) გამოითქმის ისრე, ვითარცა ფრანგულივე „eu“. მაგ.

u: გუორგუინი (გვირგვინი) — გაურგან, კუიცი (კვიცი), — კაც, ხუიხუინი (ხვიხვინი) — ხუხან და სხ.

eu: ღვედი (ღუედი) — ღეუღ, გუერდი (გვერდი) გეურღ, ყუელი (ყველი) — ყეულ, კუერცხი — კეურცხ და სხ.

ხან-და-ხან «უა»-ც eu-ღ გამოითქმის, მაგ სიტყუა—სიტყუა; უი-ს შუაში რომ უხმო იჯდეს მაინც ეს ხმოვანები ერთმანეთს ელევინ და «u»-ღ იქცევიან: სულიკი (სელიკი) — სლუკ; წურილი (წვრილი) — წრულ; კუნიტი (კენიტი) — კნუტი; ასრევე უე-ც, მაგ: კუნეტა (კენეტა) — კნეუტა, კუნესა (კენესა) — კნესა, ხურეტა — ხრეუტა.

შენიშ. ხმები eu და u არიან აგრეთვე სვანურსა,

უღურსა, წახურულსა და ლეკთა ენებში.

ე) ხან-და-ხან მარცვლები (სიტყვაში) ერთუროთის მიბაძვით ერთნაირად გამოითქმიან, მაგ: ომოჲ (ამო), ჩომოჲ (ჩამო), მეხუხურ (მოხვერი), კარაშტავ (კვირისტავი), euხუჲ (ეხო), სარსლაჲ (სირსველა).

ვ) პირველ პირში (ორივე რიცხვებისა) ავი (აღვი) იცვლება ოჲ-დ: ოჲყონ (ავიყვანე), ოჲლ (ავილდე), წოჲყონ (წავიყვანე) და სხ.

ზ) შესმენილს ბოლოში ებმის „ყ“, რომელიც ზოგჯერ უღრის „ხოლმე“-ს და ზოგჯერ აღნიშნავს პიროვნებით ნაცვალსახელს, მაგ: ვჰომე, ვჰამ ხოლმე; მაჰ, გაჰ, აჰ, გოჰ, გაჰოყ, აჰოყ, (გაჰეთ, აჰეთ). ეს «ყ» უღრის სვანურს «ხ», მაგ.

მეჲვ, გყჲვ, ჰყჲვ, ტყჲვ, გყჲვაყ, ჰყჲვაყ.

მაყა, ჯაყა, ხაყა, გვაყა, ჯაყახ, ხაყახ (სვანურად).

მინდ (ა), გინდ (ა), ჰუნდ (ა), განდ, გინდაყ, ჰუნდაყ,
მაკუ, ჯაკუ, ხაკუ, ნაკუ, ჯაკუხ, ხაკუხ (სვ.)

ვარ, ხარ, არი (ს), ვართ, ხართ, არიან.

ხვარი, ხარი, არი, ხვარიდ, ხარიდ, არიხ (სვან.)

„ყ“-ს აქვს განსაკუთრებული მნიშვნელობაც: „გაკეთებინებთ“ რომ ვსთქვათ, ვერ გავიგებთ აქ რომელიც ნაცვალ სახელია ქვემდებარედ, მე — თუ ჩვენ. ამ გაუ-

გებრობის ასაცილებლად იხმარება ყ: გაკეთებინებყ,
ე. ი. მე თქვენ, — და გაკეთებინებთ, ე. ი. ჩვენ თქვენ.

ც) მრავლობითი რიცხვი წაკურულისა და ყუბაჩის
ლექთა ენებში სწარმოებს მარცვლებით „ბა“, „ბე“,
„თე“, „ბუ“; უუბაჩუწად: კალ (სახლი), კულ-ბა (სახლე-
ბი), უსულ (ხე) — უსულბა (ხეები), ადამთე (კაცები, კაც-
თა), უცბე (ძმები); წახურუწად: მუკ (მუხა) — მუკ-ბი,
(მუხები), სუვა (მთა) — სუვაბი, არაბა (ურემი) — არა-
ბაბი, ჰედ (ჰედა) — ჰედბი (დედები), იაკ (გზა) — იაკბი
(გზები).

შენიშ. უღური სიტყვები დანიშნულია ასოთი
«ჟ» და წახურული — „წ“. აქა-იქ მოგვყავს აგრეთვე
მეგრული და სვანური სიტყვებიც, რომელიც აღნი-
შნულია ასოებით „მ“ და „ს“.

ახლაყ, უფერული ცხენი, ქათამი (ნახე საბას ლექ-
სიკ. „ამლოკი“).

აკებაჲ, გება; ს. ლი-გემ, უ. ჰება.

აკლანჩვა (კლანჩვა), დამკლავება; აიკლანზა, დაიმ-
კლავა ანუ დაიკარწახა; გურ. აკაპიწება.

ახლავ, საქონლის საკვებავი (ბზე, ბურდო, თივა
და სხ.).

აკაღვას, მიწის პირილამ ბალახის მოპარსვა მკრელი

ბარითა და ადგილის გაკალოვება.

ამ დროს, სვ. ამ დროს, უ. მე ვადა.

ამაჭწეკეკელ, აღმართი გზაზედ (ამოსასწეველი).

ამოგდინგაკ, ამოგავდებ ძირიან-ფესვიანად.

ამომუჭვას: კალთაჲ ომოჰმურა, კალთა ამოუხვია.

ამ (ამს), ის (ის); აეს მინაა? ის ვინ არი? აეს თაეს,
ის მთაა.

ამღ } აიღე; } ომღ } ავიღე; } წომღ } წავიღე;
ამღტან } ომღტან }

გომღ } გავიტანე, ავიტანე; } მამღ } მოიტანე.
გომღტან } მამღტან }

ამყონ, აიყვანე; ომყონ, ავიყვანე; მომყონ, მოვიყვანე,
მამყონ, მოიყვანე, მამყონა, მოიყვანა. წომყონ,
წამყონ, წამყონა, წომყონით, წამყონით,
წამყონეს.

აყანკეკ, არჯაკელი.

არამეკამ, არამარა.

არანი-ქარ, არანის მხრის ქარი.

არდეკამ (დევ), დევი, სვ. დავ.

ასტა, ასცდა; დაასტინა, დააცდინა, შესტა, შესცდა.

ასტამ, ასტამი, სვ. ასტამ, უ. ისტამ.

აყარ, სხვენი, чердакъ (საბას ლექსიკონში: „აყარი,
სხვენის ლატანი გინა საკიღარი«). (მყევბი.

აყოღამ } ატყლომა; } ნუ მეყოლები } ნუ ამტეხიხარ, ნუ
ატყებამ } ნუ მეტეხები }

ახლ, ახლო.

ახლი-წილ, დანიშნულ-დაწინდულ ქალის მოსაკითხავი
ბაზბაჲ, დიდდუმიანი ვერძი. (კერძი.

ბათათ, მსუნავად მომტორავი, ბათათა.

ბაკანი, დიდი პხანაკი; კუჲბაკანაჲ, კუს ბაკანი, სარ-
ქველი; სე: ფაკან, ჯამი; უ. პინაკ.

ბაჲ, ბალი; მ. ბული, ს. ჰებ, უ. ბაჰი, წ. ბალი.

ბაღღუჲჟ, ბაღღოჯი.

ბანგჲ, ბანჯგვლი, წვრილი ბეწვი.

ბანდ, ცხელი ქვაბის შესადგამ-გადმოსადგამო ნაქრებო
ბაწარ, მატყლის ძაფი, ლაზლა.

ბებერ, დედაბერი; მ. დედიბი, ს. დედბერ.

ბებრაჲ, ბებია, დიდედა.

ბზიკ, კრაზანა, **оса**; მეგრ. და გურ. ბზიკი.

ბზიტ, (ნიშნის გება-დაცინვა-დაქადებით დამუქრებუ-
ლის გასტუმრება). ბზიტ, ალბად, წარმოსდგა
სიტყვიდამ აბზუება, ბზ!, ბზუკ!

ბიზაჲ, ბიძა; მ. ჯიმაღი (ძმადი?), ს. ბუბა.

ბიაჲ, კომში, ბია; უდურ. ფუშა.

ბიბიჯაჲ, ბავშვთა ენაზედ ლამაზი.

ბიდ, კატის უღვაში.

ბიჲ, ბნელი.

ბოღჲჟი (საბას. ლექსიკ.) - **луковица, луковичное рас-**
ბოღჲჟაჲ, ძლიერი ცხელება, (ანთება?) (ნაქერი.

ბორტოჲ, გორახი, **комъ**; ბორტოჲ, კახალა (ყველის
ბოქვენა (საბას ლექსიკ.), უ. ბუქუნ, წ. ჰუქუნ, მ.

ქვარა (ქორა), ს. მაჭიკ (შეად. გაჭიკნული, როჭიკი, მაჭიკი).

ბოლოლაჲ, ღაბუა (ქათამი).

ბოღრაღ, ყვირილი ირმისა ანუ ღმუღლი მოზვირისა. ბრეჲ, ბრინჯისაგან (ჩალთუქისაგან) გაცლილი კანი. ბრეკ, დაბრეკულ, КОСОЛАПЫЙ.

ბრინყ, ბრინჯი, უ. ბირინზ; წ. ბრინზ.

ბრუღ, მაყვლისა ან ეკლის დაბურული ბუჩქი, ბარდი. ბუღრაგუნაჲ, პაწია ქოხი, БУДКА; გურ. ოქოქი.

ბუე, ბუ; მ. ბუ (ღუ), ს. ღორღოლ, უ. გუგელ, ბუზან, მუშტი (სპარს.), ს. ჯუგმარდ. [წ. გოვაბი.

ბუთქ-ბუთქი, გროვ გროვად აბეთქებული მცენარე.

ბურკელაჲ, ობობა (ბურვა, დაბურვა), გურ. ბორ-ბურნა, ქინქლა (იხ საბას ლექსიკ.). [ბალა,

ბურზღუმ, კრიკინა (საბას ლექსიკ. «ბურძღენი, ყურძნის კლერტი»).

ბურყულაჲ, კუნწულა, ბურჯღული; გურ. ბურჩხი.

ბღუნკაჲ, ბობღვა, ბღუნვა.

გაგაჲ, მიუხვედრი. НЕСМЫШЛЕННЫЙ.

გადაბიჭება, გადაბიჯება.

გადაჲ, გადადი, გოდმოჲ, გადმოდი.

გაღნაშობ, საშეშედ გადაჭრილი ტყის წარათი.

გაღაფა-ყობან, ნამეტურ პირდილა კაცი.

გაღაღლაღება, ПОЛОСКАТЬ, ПОЛОСКАТЬСЯ.

განაჩუბულაჲ, ეკალ შერქმულსავით გაბრაზებულაჲ, ახურებულა (გასათხოვარ ქალის შესახებ).

გამ, გადი; გომოჲ, გამო, გამოდი.

გარუსჰება, შერცხვენა.

გატანებულ, დედუფლის მაყრიონი; გომოტანებულ, ნეფის მაყრიონი.

გაფრანგდა, საშინლად გაბრაზ-გაცხარდა; გურიაში: გაიფრანგა, იარალს პირი გაუბრუნდდა.

გაშფოთება, შებმული საქონელი სიტყვ-პაპანაქები-საგან რომ შეწუხდება, გალექდება.

გაჩება (ჩიება), საიღუმლოს გამხელა; მ. ჩიება.

გაჩქება (ჩქერება), გამეტება; როგორ გაიჩქერი? როგორ გაიმეტე.

გაწინტა (წინკვა), თითო-თითოდ რომ მოუგო ვისმე და ხელ-ცარიელი დასვა. გაგწინტ, მოგიგე სრულად (ალბად სიტყვიდგან წინდი).

გაკეჩა, გატეხა; გაკეჩ, გატეხე; ნაკეჩ, პურის ნატეხი. გეუჯაბრძიჲა, ანკარა (ქვემძრ.). [ფედლის-

გეუჩ *), ახლოს; გეურცგეურც, ახლო ახლო; ს. გზას წასვლა, იოლად წასვლა (თათრ. „იოლა გეთ-მალ, გზას წასვლა).

გაჟ-გაჟ, ძროხის დასამაკებლად მოზვრის წაქეხება.

გაჩც, ПИРОЖОКЪ (მოხარშული).

*) წარმოსდგება სიტყვიდგან გვერდი. გვერდს ანუ გვერც და აქედგან გეურც. ეს სიტყვა ამავე მნიშვნელობით იხმარება მესხურ დავითნის ქრონიკაში და იწერება ასე: გუპრც (გვ.89.)

გამოუკდა, გამოუდგა.

გორ, გვარი; გორ, საიქიო ერთის გვარეულობისა.

გრძემა, რჩოლა, (გურემა).

გრეკაჲ, მეგრულა ქათამი.

გრელოჲ, ჩრდილი; საგრილოჲ, ქოლგა (თათრ.).

გრინი, სარჩოლად მისევა.

გროში, დაროშვილი; გროშვა, როშვა (საბას ლექსიკ.

„გროში, მოსხოსავით“), გურ. ხოროში.

გუთან, უ. ქეუთან, წ. ქოთან.

გულ, მ. გური, ს. გვი (გუ), უ. უკ, წ. ჰიკ.

გურგურ, ქუხილი, გრგვინვა; უ. გარანება.

გუგოჲ (გოგოჲ), ქალი, გოგო; ს. დინა, უ. ხინარ.

გაცან, გუგუნი.

გულანდ, გულალმა.

გულეუკაჲ, შიგნიერობა, გულ-ღვიძლი.

დაამსალა, მწვავედ სცემა.

დაასტინა, დააცდინა; დასტომილ, დაცდენილი (საბას

ლექს. «დასტომილი, დაცტომილი“.

დაბაჟლანაჲ, ბაჯაჯლანა.

დაზკრკაჲ, нагрүзить.

დად, მდადე, მ. დადე, ს. დადე.

დადაშაჲ, ზედაშის ქვევრი.

დაკანკლკაჲ, ავადმყოფობისაგან კაცს სიხმელე რომ

დაემართება.

დაკლიტ, დაკეტე; დოჲკლიტ, დავილუბე; ენაჲ ამაჲჲ

დაკმენა, დაკბენა.

[კლიტ.

დაკოპვა, შახმატის მსგავსად საჩალოთუქე ადგილის
დალაკვა, СЛУЧА ЛОШАДЕЙ. [დასერვა.]

დაძდა, დიად, მეტად; დაძდა კაჲს, უფრო კარგია.
დაძსუღდა, ყანა შეთქვირდა.

დაძსო, დაივსო, დაიღუბა; დაძკლიტა, დაიღუბა.
დაჟ, დაჯე (დაჯექ); ჟის, ზის.

დაქანება, დარხევით ჩამოყრევენება თხილისა, თუთისა,
სხლისა და სხ.

დაჟიკდა, დაღივდა.

დაჟუღვა, ОБНИМАТЬ.

დაშენა, ცემა; დამიშინა, მცემა.

დაწეობა, შერიგება.

დახნა, ნიგვზის ანუ წაბლის ხის ბღერტა ალატიო.

დაქევა, მტვრევა, დაძლევა; მერცხალ დავექ, მერცხ-
ხალი დავეძლიე.

დაქტო, დაქხედა; დახტომაჲ, დახვდომა, შეხვედრა.

დაღენა, რასმე რომ ხელი მოავლო და გადისროლო;
გღღენავ, წყალში ტყაპანს გაგადენ.

დანგ, უტეხარი და შეუვალი ლელი, ბრძამლ-ეკლით
დაბურული ტყე, (საბას ლექს. „დენგრი, ცხოვართ

დაესტამბუჲ, ჰუმბულა, დასტამბო. [ნებვი].

დაიდე, ძროხის მოსატყუებელი ძახილი.

დაი, ძროხის გასაგდები ხმა.

დაიღა, ალუბალი.

დაიღაჲ, დილა; უ. დამდამ, წ. მიქედინ.

დაინგ, ჩალოთუქის საცეხვაფი მანქანა.

დინუორაჲ (მც.)

დოგანოწოწო (დაგვანორხორა), რაიმე სანუებროთი მთელი ოჯახი ანუ ამხანაგობა გაგვანარა.

დომთაჲ, დომთალი, უკუტოდ გამოხარული პარკი, ხოლო კუტიანად გამოხარული ყაჭია.

დოჟ, მცენარის ნორჩი ყლორტი. (ნახე ჩუბინ. დუდღუბა, გომბიო. [ლექსიკ.])

დუშბაჲ, ქათამი, რომელსაც ბოლო არა აქვს (აქედ გან ღუმბადე).

დაჟ, დიჟვი.

დაწქ; მორი, ბოკო.

დაწაჲ, ღუნია, მსოფლიო. იმ დაწიაში, საიქიოს, ამ დაწიაში, სააქაოს;

დაღჲ, ღღე; მ. ღღა, ს. ღღა-ღღღ, უ. ღღე (ღი), წ. ჰიღ. ეწაჲ, ეწა; მ. წინა, ს. წინ (ღეკურად წინო, ღღღა): ეწატლაჲ, პირშეუწახავი, ეწატანია.

გაზან, სრულიად (აღბად სიტყვითგან ძან).

გაწაჲ, უშობელი ფურკამბეჩი.

გაწიწიწაჲ, ვაზის ძირა (მც.)

გაწაჲ, тревога, (ვაიუშველებელი).

გაწა-ჭაწა-ჭაჲ, სამგლოვიარო მოძახილი.

გარდ, ვარდი; მ. ვარდა, ს. ვარდ, უ. ვარდ, წ. ვარდ.

გარაჲ, ვარია (მამლაყინწას გარდა).

გაშღ, ვაშლი; მ. უშქური, ს. ვისგვ, უ. ეჩ, წ. ეჩ.

გაშკაწ, ვაჭიკაცი. გურ. ვაშკაცი (აღბად სიტყვიდ- გან ვაშა და არა ვაჭი).

ვირ, გოდრის დასადგმელი სამფეხა „მაკრატელი“.
ზაღაჲ, ძალუა.

ზაღ, რძალი, მ. ნოსა, ს. თელღრა.

ზაღ, ძალა.

ზამაჲ, ცოლისთვის ქმრის მამრი ბიძაშვილები. (ზამა
სიტყვიდგან ძმა, ძამია (იხ ზმაჲ.)

ზამანაჲ, ხანა, ЭПОХА.

ზაჭყა, კაკალთა შორის ყველაზე მსხვილი კაკალი (ნა-
ყოფი); ზაჭყა-ზაჭყა, დიდრონი კაკალი ანუ თხი-
ლი; ზაჭყა, კაკალ-თხილის გასატანი (თამაშობა-
ში) კაკალი.

ზგლუნ, СКОЛЪНИИ, საგლინავი, ლიზი.

ზედგარ, ზედადგარი; საზედგრეჲ, ცეცხლიდგან ზე-
დადგრის გადმოსადგამი კავი.

ზემზემ, ზემო მხრიდგან; ქომქომ, ქვემო მხრიდგან

ზეჲ, მზე; მ. ბჲა, ლაზურად მჲორა, ს. მიჲ, უ. ბელჲ

ზეჲ, რძე; მ. ბჲა, ს. ლჯე [წ. ვირელ.

ზეჲზეჲ, ზევ ზევით, СВЕРХЪ, ЧЕРЕЗЪ; სახლების ზეჲზეჲ
გადაფრინდა.

ზეჲთი, ზემოდგან; ზეჲთი იქნა, ზენას ძალით იქნა.

ზეჲრჲაჲ, ძერა.

ზანანაჲ, რძიანა, მ. ბჲალო, ს. მჲლოჯადრა.

ზივ, მძივი, მ. ძია, ს. ძივ.

ზიღ, ძილი; მეზინზილებ (ზლაპრებში), მეძინება.

ზიანჲჲ ღვეცა, უკანა ტანზე ღვეცა.

ზისმა, მზის მადღმა (ფიცოლია).

ზმაჲ, ძმა (ზამაჲ, ძამი, ძამია), მ. ჯიმა, ს. ჯიმილ-
ზომოღთიან, ზემო მხარეს; ქომოღთიან, ქვემო მხა-
ზონზ, ძონძი, ს. ძუნძ. [რეს.

ზრღჲ, ლერძი, ძრო.

ზრღხაჲ, რქოსანი საქონელი; ფურ, ძროხა, ს. ფარჲ
ზუნგელაჲ, მოგანგლული.

ზუჲ, ძუ; მ. ჯუა, ს. ჯუა.

ზუტჲ, ძირკვი; ზურკიან კაცი, ძირეული კაცი; ომოგ-
ზურკავ, გაგაქრობ, ძირეულ-ფესვიანად დაგკარ-
ზუტხუნაჲ, ძირხვენა. [გავ.

თჲ არ არის, ჯერი არ არის. თავი, ჯერია.

თჲაჲ, წისქვილის ბორბალი.

თჲაჲლ, საქონლის თავ-ქალას ტყავი.

თჲაჲსაჲსა, მკვდარზედ შავების გასახდელი და თავ-
წვერის საპარსი ღლე.

თაფლ, მ. თოფური, ს. თვი, უ. უჲ, წ. ითუ.

თჲთრ, ფული, თეთრი.

თჲთრღჲ, ბისტო. გურ. სვეტი.

თჲჲანაჲ, ჩონგურის დასაკრველი ბლის ქერქი.

თაღ, თითი, მ. კითი, ს. ფხოლყ, წ. ტიბ.

თაჲნ, სპილენძის დიდი თაბახი; უ. თიან, წ. თიან.

თაჲა, თმა; მ. თომა, ს. ფათვარ, უ. ფოფ (შეადარე
ფათახ-ს), წ. ქარ.

თაჲჲ, თოქჲ!

თაღლ, მ. თოლი, ხევსურ. თოლი, ს. თე (თეღ)

თაღჲა, მთვარე, თოარე; მ. თუთა, ლაზურ. თუთა,

ს. დომდულ. აფხაზ. ამზა; თფაჲ, თვე, თთვე;
მ. თუთა, ს. დომდ. აფხაზ, ამზა.

თორაქებაჲ, თვალღერება.

თახმას, ხის ჩაქუჩი, გურ. კორკოტანა.

თუარქმ (თუარ), თორე (მ), თუარემ; სვ. აღო. თუარ
დაიკოცებიან.

თუთაბაღია, მალაღური (ეს სირი „თუთა-ბალიაჲ“-ს
გაჰკივისო და არა „ბიჭო-გოგიას.“)

თხელ-სინგალ, ატრია.

თხილ, თხილი; უ. ერეყ, წ. ერეყერ.

თხლაფაჲ, ძან თხელკანიანი ყურძენი.

თქაწიკა, (?)

თმაღსუჲთ, ზეგის მეორე დღე.

თჳო, იჳ!

ტაკლაჲ, კავი, КРАКЪ.

ტაკალ, კაკალი; უ. უყ, წ. ხეკარ.

ტაკაბ, კაკაბი; წ. გაჰკაბა.

ტაკანი, უ. კაკაბსუნ, წ. გაგალა.

ტაკან, კაკანი (ღამე მთვარით ნათელი, საბას. ლექსიკ).

ტამმეჩ, კამმეჩი, მ. კამმეში, ლაზ. გომიში, წ. გემიშ.

ტამს, კარგია, კაია; კამს, მოვალ; კარგი, მოვალ.

ტამსაშ, ყვითელ-მოწითლო (იხ. საბას ლექსიკ.), ნარ-

ტარაზანაჲ, (მც.) [გიზის ფერი.

ტარკატან, მჩვარი.

ტარწას, წენგო. [ეკლის ლობე).

ტაწ, ლობეზე სავლელი ბილიკი. შვად. კაწანი,

კანაჲ, ხის მომცრო ჯამი.

კანჯაჲ, ნაჭერი ნესვისა და მისთანათა.

კანკა, ცელვა.

კანკარ, მკვდარი; მ. ლურელი, ს. ლა-დგარ.

კანკ (ძაბ), ძაფი (ოქრომკედი).

კანკუხ, მოლოტი.

კანკცხეკაჲ, ერბო-კვერცხი.

კანსკაჲ, ნისკარტით ჩაკვრა; ჩაჰკეხა, ჩანისკარტა.

კანსან, თიხის პაწია ფიალა, ჯამი.

კანბან, კიღობანი, ს. კიბდვენ.

კანკოჲ, ტიკინი.

კანაჲ, რკინა, ს. ბერეჲ (აქედგან გვარი ბერეჲიანი).

კანკილო, თხილის ბუჩქის ყვავილები; კანკილებს,
კონწიალებს. გურ. კინკვილა.

კანკილო, ჩრჩილი.

კანკანაჲ, კენკვა, გამოკიკენა.

კანკა, მკლავი; მ. კილე, ს. მკეარ, უ. ქულ, წ. ხი-
ლეჰბი (მკლავები).

კანკერტოჲ, კლერტი. ამოკლერტვაჲ, ხნულის გაწმენ-
და ძირკვებისა და გამხმარ ბალახ-ბულახისაგან.

კანსტ, კენიწი; კანსტ, კანუტი, კანოტა.

კანაჰა (კოპიჰა), ტანდაბალი კაცი, ჩია კაცი (საბას
ლექსიკ: „კოპიჰი, მიწა შეყინებული“).

კანლაჲ, მაგიერ; მის კოლა, მის მაგიერ (კოლა სიტყვიდ-
გან კვალი (კუალი); საზოგადოდაც ითქმის მის
კვალად, მის მაგიერო.

კოლ, კვალი; დაკოლეს, კვალი გაატარეს; დაკოლეს,
დაქლიკეს; კოლსუკან წაჟდა, კვალს გაჰყვა.

კოლტ-კოლტი, მურკლ-მურკლი; კოლტ, მურკლი.
კოკომა, კვერი, კოკორა.

კომლ, კვამლი, ბოლი. მ. კუმა, ს. კუამ, უ. კუინ.

კოწთუჲ, თარო (საბას ლექსიკ. «იკორთა, ფიცრის
თარო»).

კორკოწაჲ, ბარად სოკოსავით ამობურცებული გორ-
კოწისაჲ, ბზრიალა (შეადარე. სორსლებას). [კი.

კოტოშ, გრძელტარიანი გოგრის ქურქელი.

კოფსალ, კუფხალი.

კოქნხაჲ, კრეჭა; ვაკრინჩხა, ვაკრიჭა. გურ. ხუჭვა.

კუდბაწაჲ, ყურბელა (იხ. ყურბელა).

კუდრუცხაჲ, ცხვრის ღუმის კული.

კუდურ, კულა, უკულო.

კული (ტული, ტუგნაჲ), ტუგია,

კუნზ, ხის სამფეხა სკამი.

კუნტაჲ, კუტი (პური).

კურკოჲ, კრკო.

კურკურაჲ, გვრიტი.

კურტ, კრუხი; კურტაბულოჲ, ДОМОСЪДЪ.

კურტი, წიწილეებიანი კრუხი; (კრუტი, საბას ლექსიკ).

კუჭკუჲ, გუგული; კუჭკუ, გუგუ; ს. გაგუ; უ. კუჭ-

კუ, წ. დაკუჲ.

კანტაჲ, თვალის ფხჩილი.

კანტახ, კლდისა ანუ აწოწოლავებულ მთის მწვერვა-
კარსტაჲ, კვირისტაფი. [ლი (კორტოხი?)

კატ, კვიცი, კუიცი, კიცივი.

კუჭუღაჲ, ყურიანი ლიტრა.

ღაგღაგ, უ. ლანგლენგ, წ. ლაკლაგ.

ღაღუჲ, ჩხვილთა საძილე ჭოჭინა.

ღამ, შლამი.

ღაღღაჲ, საქოჭინე ნანინა.

ღაშაჩიკ, ლაპარაკი; ლაპარიკობს.

ღარტაჲ, ნაკაფი კაკლის ხე საქერქედ.

ღასტ, ჩელტი, ლასტი წყნელისა.

ღაფოჩქინაჲ (ლოფოჩქინა), ლოკოკინა, მ. ფერწო,
ს. მპყანც, გურ. ლოქორია.

ღაფინ, წალა, უ. ლაფინ (იმერეთში ყველგან
ლაფინს ამბობენ)

ღაღოზ, მალლა და წვრილად აყრილი ხე (ლექსი-
კონში „ლაღოზა, წვრილი სარი“).

ღეჲ, ალალი (ფრინვ.).

ღექჯარ, «ფრაკის» მსგავსი საცმელი.

ღელდ, ლელვი, მ. ლუდი, ს. ლულა.

ღენაქ, წ. ლენაქ.

ღილი, საამური ლილინი (საბას ლექსიკ. „ლილია,
ჩხვილთა მიერ ლამაზი).

ღიცლიც, ლიცლიცი (შეადარე. სვან. „ლიც“, წყალი).

ღოგან, провать (ნახე საბას ლექსიკ.); ფართალ,
ლოგინი.

ლეულახ, ლულინი, Лейка.

მამხალ, დამაკებულს მუცელი რომ შეეტყობა.

მარჯ, ფორებ დაყოლებული წვრილი თოკი

მარყუხნაჲ, მარჯვენა, მ. მარძგენი, ს. ლარსგენ.

მამხეიტა, მოიხვეტა, უცბად გაიქც-გადიკარგა.

მასკან, მასკვან, მერმე.

მასგულაჲ, ვარსკვლავი, მასკვლავი.

მალაჲ (მოჲ), მოდი; წაჲ, წადი.

მარქატულაჲ, ლამურა (საბას ლექსიკ. მარქათელი),

გურ. მელამია.

მარქკალ, მაჭანკალი.

მეკგდა, მოედო (защиплось); მეეგდა, მოეთრია.

მეზხეულ, მეზობელი (ეზეჲ, ეზო); ს. მეზხეულ

მეზხეურ, მოზვერი, ს. მეზ, მრავლობ. მოზარ.

მელაკუდა, რქაწითელი (ყურძ.).

მემზანაგობაჲ, ქორწილის წინალამის ვანშობა ნეფიო-

ნის უახლოეს ნათესავებისა (სიტყვიდგან მზა,

მზაყოფნა).

მემზანაგეჲ, მემზანაგობის სამახარობლოდ სადედოფ-

ლოსას გაგზავნილი კაცი.

მენაჲ, горшечный чань, ქოცო რომ შუა წელამდე

მენაკ, ვენახი. *) [იყოს ამოყვანილი.

*) ვახის სამშობლოდ მეცნიერებს მიიჩნიათ საქართველო (იხ. აღფ. დეკანდოლის „Мѣстопроеих. воздѣлываемыхъ растений“, გვ. 191—193). ვენახ-ღვინის სახელი ჩვენ-

მეაღას, მეტის-მეტად შავი, მრუმე.

მეჩანდოა, მოწითანო ყურძენი.

მეჩახუჯაა, საშემოდგომო სხალი.

მეჭოკ, რა ვიცი, რა ვთქვა.

მიღო, ლამაზო, მოხდენილო (აღერსი კატისადმი).

მინ, ვინ, მ. მინ; მინაა? ვინ არი; მინამ, ვინმე; არც-
მინამ, არავინ.

მიწროა, ვიწრო, მიწრო, იწრო.

მიხეხიეებს, მიიზღაზნება, ПЛЕТЕТСЯ.

მოკ, მოკვდი; მოვკ, მოჰკ, მოკლო (მოვკვდი, მოჰკვ-
დი, მოკვლა).

მოა, მო, მოდი; წაა, წა, წადი; მივ, მიდის, მივა
(ღს), მეგრ. მეურს; მოხადეა, მოხვიდე, მოხვი-
დედ

შიაცა და ბევრგან სხვაგანაც თითქმის ერთი და იგივეა: vinum (ლათ.) oinos (ბერძ.), vigne (ფრანგ.), вино, виноградникъ და სხ. ჩვენში „ღ“ ხან ემატება სიტყვებს, ხან აკლდება: ვაჭარი—ღვაჭარი (ხევსურ.)—ღვაჭარ (სვანურ.), ვაჟი—ღვაჟი (ხევს.)—ღვაჟ (სვ.); ლევა—ღლევა (ხევს), მეტი—ღმეტი (კაკ-ელ), ღღეინღღელი—ღღენღღელი (ხევს.), ასვლა—აღსვლა, ადგომა—აღდგომა, მიაღწია—მიაწია და სხ. და ამიტომაც, საფიქრებელია, რომ უუძველეს დროს ან „ღვინო“ (მეგ. ღვინი, სვ. ღვინალ, ღვინელ, კაკ-ელ. ღანეა) ითქმოდა ვინო-ღ და ან „ვენახი“ ღვენახ-ად (მეგრ. ბინეხი), და ამ შემთხვევაში ეს სიტყვა უნდა წარმოებულიყო ასრე: ღვინეხი—ღვენახი—ვენახი—მენაკ.

მოთოლა, ჩამოსთვალა; ჩათოლ, ჩათვალე; ჩათლათ
(по складамъ) წაიკითხ.

მოკამბეულ, მომწიფებულა.

მოსადრეკა, სატანისამოსო ნაქრის გამოუქრელად ტან-
ზედ დაზმანება (სადარი, მოსადარი, შესადარი).

მოსარქლება, პირქვე დამხობა ქვაბისა და მისთანათა;
მოსარქლა, გადმოაბრუნა სხვსე ქვაბი ან სხვა
ქურქელი; (მოსარქლება სიტყვიდგან სარქველი).

მოფეხვაჲ, გამოდარება; მოიფეხა, გამოიდარა; ს.
მაფხე.

მოღება, მოტანა, მ. მოღალა.

მოღალი, ბრიალი; თოლებ დაუმრიალა

მუგუზ, მუგუზალი, ს. მუღვაზ, გურ. ნუგუზალი.

მურ, მური, ახალ გამოსული პარკის კია.

მუსაჲ, უ. მაენახოდ, წ. მუჲ.

ნამ, ნამი, უ. ნამ, წ. ნამ.

ნავ, ნავი, მ. ნიში, ს. ნავ, უ. ნავ, წ. ნავ.

ნანაჲ, ნენა (დედა), ლეკ. ნინო.

ნაულელ, ნალველი, ს. ნანლველ.

ნაყელაჲ, მოკლულ ნადირის თავყელკისერი მისის
მკვლელის წილად.

ნაწებ, დაკენიწებული ბრინჯი; წეკვა, კენიწება; კეარცხ
ლაიწეკა, კვერცხი ნაკრავია; წეკა, ჩეკა.

ნეღაჲ, ჯიში ხეხილთა, რომლის ნაყოფი გვიან მწიფ-
დება; აღრეულაჲ, ნელაზედ აღრეული, მაგ. შვინ-

დი ზოგია ნელა, ზოგი ადრეულა, აგრეთვე ად-
ნეპერ, ქაფი, პერი. [რეულა თხილი და სხ.

ნეურგ (მეურგ), მორგვი.

ნეუს, ნესვი.

ნეტა, ნეტავი, ნეტარ; მ. ნოტე, ს. ნატლავ [კიჭი.

ნიგურ, ნიორი, ს. ნიურა; ნაგრიკიჭ, ნივრის კბილი,

ნიჰნიკა, კიკნია; ნიკაპ. დაუყენებლად მოლაპარაკე.

ნინამაჟ, ძროხა (საალერსო სიტყვა);

ნიდნილაჟ, ჯუჯღუნა.

ნოქემ, წელის ტაკუნება, ჭკანტი.

ნომაჟ, ამო, ამოდი; ჩაჟ, ჩადი.

ნოსაჟ, ბარაქალა, ვაშა.

პანკლან, წვირიანი, პანკელიანი.

პაპაჟ, მ. ბაბუ, ს. ბაბა, უ. ქალ-ბაბა, წ. ბაბა — დედე.

პატა, ცოტა; პატპატა, ცოტ-ცოტა;

პატრაჟ, პატარა,

პაშტაჟ, პაშტაი, საკმაო. (იხ. რუსთავ.)

პირ, პირისახე; ყბაჟ, პირი.

პირანდ, აღმა წასვლა; თავქეს, ქვემოთკენ წასვლა.

პირყუა, დაჩლოუნგებული (პირი ყუად ქცეული);

პიწიწაჟ, პაწაწა; პიწწაჟ, პაწია.

პუწიკა (პუწია), პაწია ხბო (საალერსო სიტყვა).

ყაგი, ჯერჯი, ჯაგი; ცახის ცოცხი.

ყანგო, ვითარცა: ქა ჯან ანუ ქა (გო შემოკლ. გოგო).

ყეკეჟ, მუჟვე.

ყეკანაჟ, მუჟუნა.

ჟენგრაჲ, დაბერებული სვია.

ჟერგაჲ, მწკრივი, რიგი, კვალი; ჟერგა-ჟერგა, რიგ-რიგად; „ჟერგა-ჟერგა ბალებო, ლამაზ-ლამაზ ქალებო“. *)

ჟინაჲ, ზემო სართულის „ბალკონი“ (აღბად სიტყვიდგან ზენა, მეგრ. ჟინი, სვ. ჟიბავ).

ჟინჯარ, ქინქარი, მ. ქუქელი, ს. მერხელი.

ჟიჟნაჲ, დაბეჭილი, ძვალ-რბილ. გასწორებული. ჟიღ, მჯიღი.

ჟორ, ჯვარი; ჟორ გაქრაჲ, ჯვარის წერა.

ჟრიაღ, ქვაბი რომ ვერ იტევდეს მოსახარშ რასმე.

ჟულ, რჯული, სჯული (თუმცა-ღა ამბობენ ურჟულო და არა უჟულო).

ჟუნგაჲ, ჟონა.

ჟუნტაჲ, სურდო.

ჟატი, ფურთხი, მ. ფურტინა, სვ. ნაშყ; შეაჟატი, შეაფურთხა (დუჟი?)

რაჲბე (თ), რათ, რისთვის. [გეუბნება: რაჲმ, რაჲმე; მა რაჲსა, მაშ რა არი; რას გებნება, რას რინკ, უღელი ძაღლთათვის რომ ვენახში ვერ შევიდნენ; დარინკა, უღელი დაჰკიდა, (რიკი?).

რაწყ, სარჩო-საბადებელი; რიწყს გაგიწყვეტ; ლუკმას რაჟინ, კამეჩის ყროყინი. [მოგისპობ.

*) ჩარიგებულ ბლებო
ლამაზ-ლამაზ ქალებო.

- რუგუას (პუგუარა), როგორ არა (რაგუარ არა).
სა (სადა), მ. სო, სოდე; სა არისა, სად არის.
საბზუკა, საბზევე.
საგრილუა, ქოლგა (თათრ.)
საკაზირუა, დასასაქმებელი ყმაწვილი ან კაცი; დაპ-
ვაზირა, შეუკვეთა; დავაზირებული, შეკვეთილი.
საზაზ, დასტამალი.
საზუკა, სარძევე თახჩა.
სათოლუა, სათვალე, მ. სათოლე, ს. სათალ.
საიკალ, ბოძინტი, подпора.
საკან, დიდი კიღობანი, ბელელი.
საკეკე, საკენკი; საკეკი-ქარ, შაკიკი.
საკეცს, კვესი; კეცება, კვესება.
საკეწელ, სქელი ფიცარი, ხორცის დასაკეპ-დასანაყად.
საკმელ, საკმეველი, მ. ოკუმაფუ, ს. საკმელ.
საკუნზურ, მწვადებ აგებულ შამფურის დასაფიცხებე-
ლი სასთაული.
საღოკ, კლდიდგან მეთონავი მთის წყარო, მონადი-
რეთაგან დამლაშებული ნადირთა სალოკად.
სამაჩკან, სამაროვანი, სასათლოა.
სამხტოა, ზვარაკი, საღმთო.
სანაყელ, ავანგდასტა (სპარს.)
სასელაა, სახლის გარეშემო წვიმის სადენი მცირე თხ-
სართხამ, ტყავების გასართხმელი ჭიგოები. [რილი.
სასტულ, სასთაული, ბალიში (სპარს.)
საფუარ, ხაში. მ. საფარი, ს. საფუარ.

საყორელ, საყვარელი.

სეაჩაჲ, სერა.

სეულ, შრატი.

სეუკელ (სეველ), სველი, სოველი,

საზუჲ, სიძე, მ. სინჯა, ს. ჩიჟე.

სამარტლ, ზღმარტლი.

საძ, სარქველი; სიპიქუაჲ, სარქველის ქვა.

საძთ, სერი მთისა.

სლანკ (წლანკ), თხელ-თხელი წვენი.

სლაკ, სვლიკი, проворный.

სმინდ, სიმინდი.

სონაჲ, სანელგბელი.

სტეანა, სტვენა, წ. სეთ.

[გელოზი.

სუღისამღებულ, მომაკვდავის სულის მიმღებელი ან-
სუღაზურ, აღაპი, ორმოცის წირვა (სულის პური).

სუნაჲ, მსუნაგი.

სურსულაჲ, სირსველა.

სხალ, მსხალი, მ. სხული, ს. იცხ, წ. ჯიხა.

სხოჲ, სხვა, სხუა.

სხაჲლაჲ, სხვირპლი, сырь.

ტაბლაჲ, მკვდრის კერძი.

ტაბლაჲ, ახალი მკვდრისა ანუ ძველთა მოსახსენე-

ტაბლაჲ, ელენთა.

[ბელი აღაპი.

ტანაჲ, ხბო (რუსთავ. „ტანა — ჯორი“).

ტანკეტ (ტანკიჰ), მცირე კალათა.

ტანსომოზ, ტანისამოსი; ფეხსომოზ, ფეხსამოსი.

ტარბაჯი, აპოხტი მსხვილი ნაწლევისა.

ტარ, თითისტარი.

ტატაჲ, დიდი ტორი, მ. ტუკი, ს. ფაუ.

ტელაჲ, **СЛИНЪ**.

ტესებაჲ, ატყდომა; ნუ მეტებებღ, ნუ მიტყდები; ნუ ტესაჲ, ტყება; დამტესაჲ, გამტყიბა. [მყვები.

ტიკაჲ (წიკაჲ), წიწილა (სააღერსო სიტყვაა.)

ტიკა-ტიკა, წია-წია.

ტიხაჲ, კრიალოსანი ჩამიჩისა, ხრიალა ნიგვზისა. და-
ტიხა, ტიხები ასხა.

ტიხრი, მეტად მაგარი მიწა; ქუატიხრ, ქვატიხრი.

ტიჰჰჰელ, მტკაველი, მ. ტკუ.

ტიჲჲჲა (ტიკვეფა), პირისპირამდის ქედით ამოვსება.

ტოლ, წყებანი საჭიეში პარკის ქიათათვის. ტოლტო-
ტომჲუ (ჩომაჲ), ჩომბახი. [ლი, წყება-წყება.

ტონი; რა ტონის კაცია, რაფერ ჩაცმულობის კაცია;
შავ ტონიანი კაცი და სხ.

ტორახუტ, კამა.

ტრედ, ტრედი, მ. ტორონჯი, ს. მუგვ (გვრიტი).

ტრეჲ, გრძელკუდა (უღუმო) ცხვარი.

ტურაჲ იზეაბ, მზიურად რომ წვიმს.

ტუელ, ბრტყელი;

ტუჲჲ უ. ქალაგ, წ. ქალაგ.

ტან, ტვინი. ს. თველ.

უღაჲუბ, შესაბმელი საქონელი.

უმბილ-უმარლოჲ, უგბილი.

უმზრახობა, წითელი პარასკევი (ვინც ამ დღეს დი-
ლით ადრე ადგება და უმძრახად ქლიავის ხის
ქერქს უკბენს, მას მისი ნაყოფი კბილს ვეღარ
მოსჭრის).

ურწან, ცოლ-ქმრობის გემოს გაუღებელი ადამიანი,
ქალწული.

უღელ, მ: უღუ, ს: უღვა, უ: ოყ, წ: ოქჰ.

უჩუღ, ავადმყოფს რომ ნაწყენი გამოაყრის.

უცან, ძაღლის საწამლავი (მცენ).

ფათაღაჲ, სურო (საბას ლექსიკ: „ელიანდრე, სუ-
ფათათურ, ხელთათმანი. [რო, ფათალო*]).

ფაღ, საბუდარი კვერცხი.

ფაღასაჲ, კაბაგრძელკალთიანი; ფალასაჲ, ფრთებჩამო-
ყრილი; დაფაღასებული, ავადმყოფობისა გამრ
ფრთებჩამოყრილი ფრინველი.

ფანკაცაჲ, ГИГАНТЪ.

ფარაჲ, ფთილა.

ფასაღაჲ, ШИНЫ.

ფაფანსაჲ (ფაფაყალაჲ); ფლავი რომ ძირს—ნაფ-
ხეკას გაიკეთებს.

ფაფაწაჲ, ძლარბი; ალბად სიტყვიდგან ფაჟ (ფაფაჟ) და
წაჲ (წადი). საბას ლექსიკ: „ფაყთა, თავზე და-
სახურაჲ“).

„ფაფაწი უირ არ მიჭრის“, არა მჯერა.

ფაჟლაჲ, ლობიო, ბაკლა, უ: ფახლა, წ: ბაკალი.

ფაშ; ფაშვი, ს. ფაშარ.

ფანტულიჲ, перьях.

ფეუტ, ფეტვი, ს. ფატვ, წ. ღიკ.

ფეჟეადგომელ, официантъ.

ფიც, ფიცი, ფუცი; მ. ფუჩი.

ფლავ, უ. ფლავ, წ. ფლავ.

ფორ, ობი; დაფორება, დაობება.

ფარტ, ფილტვი, ფირტვი, მ. ფიფვი ს. პერშვა.

ფუსტუე, ფუნჩულა.

ფუჩი, ფუქი. გაფუჩებულ, გაფუჭებული.

ფუშუნკა, ფშვინვა.

ქათამ, მ. ქათომი, ს. ქათალ, უ. კოკოწ, წ. კატეძ.

ქაე, რქა; მ. ქა, ს. ქარახს; ქებ გემეება, რქები გა-

ქამარ, წ. ქამერ. [მოება.

ქალმან, ქალამანი, უ. ქალამ.

ქანცხორ, (საბას ლექსიკ: «ქარა, უყურო ცხვარი»).

ქანსაკ, თავ-ქარიანი, несосредоточенный.

ქეჭერი, ღორის მსუქანი ტყავი.

ქეჭაჲ, სქელ-მოყომრალი კანიანი ნესვი, ქერეჭ,

მარიამქიისა და მისთანათა ზემო ფრთები.

ქითილაჲ, ფურცლის ჰატარა ტოტები.

ქიჩინჩაჲ, ჯიბლიბო, მ. ქუჩუჩი, ს. ბინბილ, უ. ბიბიკ.

ქოკქოკ, (თამაშობაჲ; ვისიმე ფათახს მოთამაშენი წინ

წაიგდებენ და ფეხის ამოკვრით შორს აგდებენ).

ქომბაჲ, ცხელ ნაცრის ქვეშ გამოცხობილი პური

(შეადარე მეგრულს ქობალი, პური).

ქომოფთი, ქვემოთი (ქვემოლგან).

ქამქამ, ქვემო მხრიდგან.

ქანდრიკაც, ქონდრის კაცი.

ქულბაჟ, დიდი ქურა.

ქუყოჲ, (საქუსალი?).

ქურმუხი საუდრამა, ქურმუხის საყდარის მადლმა (ფი-
ქურუხ, პირქუმი, УГРЮМЫЙ. [ცილია).

ქუქუჩა, გოგირდი.

ქუშუშა, სკუპი; გურ. წკვერტა, მ. წკაპი, ს. ლი-
ქუჩუ, ძაღლის დასაშოშმინებელი ძახილი. [სკენე.

ღამეჲ, ღამე, წ. ჰხამ.

ღაჭოჲ, ხაჭო.

ღღელ, მღვდელი, მღვდელი, მ. პაპა, ს. პაპ, ბაპ, ჩა-
ღერობაჲ, მღერა. [ჩნურ. მოძღურ.

ღირღნა, ღრღნა.

ღმერთ, მ. ღოროთი, ლაზურ. ღომორთი, ს. ტერბეთ,
ღერმეთ, წ. ღინიშ, თავასარ. ღუცარ, ოსურ.
ხუცაუ, ჩაჩ. დელი.

ღმერთიმა, ღმერთმანი (და ასრევე ფიცილი: ზისმა)
(მზისმანი *).

ღმეტ, გარდა; იმი ღმეტ, იმის გარდა.

ღინჭილოჲ, ღვინჭილა.

ღღიკანწ, სუსტი და წვრილად ტან-აყრილი.

*) თქმა: „თამარის მზემა“, „შენმა მზემა“ და სხ. ალბად
ნაშთია იმ დროისა, როდესაც ქართლ-ოსიანნი თავყვანს სცემდნენ
მზეს.

ღუღ, წვრილ-კბილა ნამგალი. (ღუღაძე)
ღურბელ, ღრუბელი.
ყაჭყაჭი, ურიის ყვაფი.
ყაღაღ, ქოლოკი.
ყაღაღან, (საბას ლექსიკ. „ყაღაღან, უგვარო, მაღა-
ლი და სუსტი“).
ყახაყ, ცხერის ლორი.
ყელ, ყელი, ს. ყია, უ. ყოყ.
ყინტორაჲ, (მცენ.); გაყინტრა, ერთი მოსმით გადა-
ყლდაჲ, ბრტყენა, ს. ლი-ბანტყორი. [კაფა-
ყოკ, ყვაფი, მ. კვარია, ს. ღვამალ, უ. ღაჲნა,
ყოკშენა (ზღაპრებში), ყვანჩალია.
ყოკიჭყანტაჲ, ყვითელ ყვაფილებიანი ბალახი.
ყორაგაჲ, ისვრიმი.
ყოყოჲ, მაღალ-მაღალი და ყელყელა კაცი.
ყრალ (ყრალ), მყრალი, ს. ყრალ; ააყროლა, აამ-
ზორა, აამყრალა (აამზორა სიტყვიდგან მზოვ-
ყახუყ, კახუნჯი. [რი])
ყორყორ, წერო, ღერღეტი.
ყურ, ყური, წახ. კჭრი.
ყურბელაჲ, ბოსტანა.
ყაყ, ღრმად მოხუცი კაცი (დაცინვის კილოის სიტ-
შანგლა, არეულ-დარეულად მითიბვ-მოთიბვა. [ყვაა]-
შაჲ, შაბი.
შაჩანდელ, შარშანდელი; შარს, შარშან.
შაშ, შაშვი, უ. ჭაჭი.

შეკ, საზამთრო ნესვისა და მისთანათა მიწაზე გრძლად
გართხმული ღერო.

შეხიერ, შევნიერი.

შეჲ, შედი; შომოჲ, შემოლი.

შეჲლ (შეჲტან), შეიტანე.

შეჲტრანგ, შანთრანქი.

შეცნეკა, დაფარულის მიხვედრა; შეგაცნივ, ნაძლევი
მოგიგე, „აილოსტ“.

შეღობით, შეიღობით, ს. შეიდებდ.

შეიბი, წრე ქსოვაში (ნახე საბას ლექსიკ.)

შეიტრეკ, ცუნტრუკა.

შეშაჲ, შეშა; მ. დიშქა, ს. ზექ, უ. უშ, წ. ოს.

შეღანწლ, შეიღანწლი.

შეღ, შეილი, ე. ი. მხოლოდ ვაჟი: ორ შეღ მყავ,
ორი ვაჟი მყავს; ორ ქალ მყავ, ორი ქალიშვი-

შენდ, შეინდი; შენდრიან, შეინდნარი. [ლი მყავს.]

შეფრახაჲ, ცეკვა (საბას ლექსიკ. უშუშარი).

ჩაჲ, ჩადი; ჩომოჲ, ჩამო (-ლი).

ჩაღღუჲ, ცელი, ს. მერჩილ.

ჩაჩჩაჲ, ჩარსავი.

ჩაფარ, ყავრის ლასტი.

ჩად, გვიმრა, ჩადუნა.

ჩაჲჟესჟესა, მწყაზრად და საყვარლად შოიუბნა; ჩა-
ჟესჟესება, держать увлекательную рѣчь. (შეღ-
ფშაურ-ხევსურულს „მეკუსება“).

ჩაღუნტება, ჩაღუნტება

ჩაქუფ, ფურცლის დაბალი ხე.

ჩაღარღანა, არხზედ გაკეთებული ჩახრიალა.

ჩაჭბაკანი, პატარძალის ოჯახის წილი გაგზავნილი
ნეფისავან.

ჩაჭკრა, მოულოდნელად რამე წილად ჰხვდა. ჩაეკარ,
ბედმა გამიღიმა და წილად მხვდა რამე.

ჩაღაჟ, ჩლაფი, უერბოვო ფლაფი.

ჩინკერ, გამოწურული და გამომშრალი ხორცი და
მისთანანი. [ხვრეტა.

ჩორკ, წვრილი და გრძელი ცული; ჩორკნა, ჩორკით
ჩამოხეთქულ, მეწყერ წამოსული ადგილი მთისა,
ჩუშეჟ, კიპი, ჩუბუტო (ნახე საბას ლექსიკ.)

ჩუღურ, ჩავარდნილი ადგილი (ჩულურეთი).

ჩუჩაჟ, ჩინჩაყვი.

ჩხა, კაჩხა, ЧХА.

ჩხილ, ფრჩხილი, მ. ბირცხა, სვ. ცხა.

ჩხუნკ, ჩხიკვი.

ჩაჟ, ცა, ს. დეც.

ჩირახ, ელამი.

ჩირაჟ, მშიშარა, გაუბედავი.

ჩან, ცვილი, წმინდა სანთელი.

ჩანამგელ, ცხენის გველი (ფერით წითელია და
მეტად შხამიანი).

წაბლ, მ. ჭუბური, უ. წაბულ, წ. წაბულ.

წაგალ, მოგიგე, დაგძლიე.

წალდ, მ. ბურჭული, ს. წალდ, უ. კიროპ, წ. კიროპ.

წაპრ (ზაპრ), ძაპრი.

წარაბაკანაჲ, ლობემძვრალა ჩიტი. საბა სწერს: „წრა-
პაკანი ყოველთა სირთა უმცირესია“.

წაფა, წვეა, გაწვეა; გაწაფული, გაჭიმული. (მოწაფე?)

წაღან, წელან; წაღანდელ, წელანდელი.

წელ, წელიწადი, მ. წანა, ს. ზა, უ. უსენ, წ. სელ.

წელაჲ, წველა (მაწონი); სწულავს, სწველის.

წეურ, მწვერვალი; წეურ, წვერი, ს. ვარე (და აქედ-
გან ვარსიმი, დალაქი).

წეუბეუდი, წუხელ, წ. მიქახტა, მწუხრი.

წიგაპ-წიგი (ჭუჭუ!), ჯუჯუ!

წივანა-ბალახ, შირაქის ბალახი. [წილებად.

წივაწივა, ხე რომ აღვილად გაიპატრება მრავალ ნა-
წილვს; კიტრ დაწილა, რაც კიტრი იყო დიდწვრი-
ლიანად მოკრიფაო; წილ, ახლად გამომბმული

წიკოჲ (ციკან), თიკანი, ციკანი, წახ. წეჭ. [კიტრი.
წინდაჲ, უ. წინდაკ, წ. წინდა.

წინკერ, კენწერო-კინწირო; წინკერენა (ზლაპრებში),
ფრინველი, კენწერ-კენწერ მიმომფრინავი.

წინტუ-ტუ, (ფრინ.)

წიპლანკ, მეტად წვრილი, წერწეტი.

წიწილაჲ, კოწოლი, დალალი, კავები, მაწაკი, (წიწილს
ჭუჭუტულს ეძახიან).

წკინვა, ბრწყინვა, მ. წკინუა, ს. კჲრი (შეად. კრია-
წკლინტ, სკინტლი. [ლა).

წკლუნტ, აბრეშუმის ქიის განავალი.

წიპართლ, წიპურტი.

წნგსა, გრება წნელისა, ვაზისა და მისთანათა, საქმეა
დაწნება, საქმე გააბრუნდა, სიმართლის გზიდან
წოდ, მწვადი, ლეკურ. წოდ. [გადიყვანა.

წოკეა, მწვავე.

წუმზალ, დიდი წვეთი.

წუმწუმა, ალთათა (თათრ.).

წამაჲ, წვიმა, მ. ჭვიმა, ს. უჩხა. (ს. ლექს. „ისხარბ“
წაწლად, წოწოლა. [ჩქარი წვიმა“).

წეილ, რწყილი, მ. წყირი, ს. ზისქ.

ჭანკა, ლეკთა აზნაური.

ჭიმ, მიწა ბალახიანათ აქრილი ბართა, дернъ.

ჭირჭიმი, მთალო, პანტა.

ჭიუჭიუა, ყიჭყიჭა.

ჭიჭნაგურ, ძეხვი-აპოხტი.

ჭიჭნაური, (საბას ლექსიკ: აბრეშუმი (სპარს.)

ჭეილ, ჩლიქი, ქლიკი, მ. ჩირქი, ს. ჩილქ.

ჭლიუ-ჭლივი, ჭიკჭიკი მერცხლისა და მისთანათა.

ჭრეა, მჭრელი.

ჭორტელ, მჭვართლი.

ჭოლ, მჭვალი.

ჭროხ, ქროლა.

ჭულუე, ცელქი.

ჭურმაჭურჭურ, წვრილმანი და ჯოღლო-მოლო ხალხი
ხარტვა, ქვევრის გარეცხვა, ვიღრე. გაწითლდებოდეს.
ხას, მ. ხარხვი, ს. ხახვ.

სახარაჲ, სარკმელი.
საჭკვალ, საეკლე ორთითი.
ხეჲ, ხე; მ. ჯა, ს. ზექ, მეგამ.
ხეკხიგობს, ვადნაჩრობით სცხოვრობს.
სოკ, ხვავი, მ. ხვე, ს. ლუ-ზვერ.
ხრალ, ფურცლის (ჩაქულის) სხვილი ტოტები (ნახე
ხუალ, ხვალე. [საბას ლექსიკ.)
ხუთულ, ხუთი ხელეური.
კალეხაჲ, სრაკვა; მოკალეებულ ქათამ, მოხრაკული ქა-
თამი (საბას ლექსიკ. „კალვა, მარცვალთ შეწ-
ვა;“ დაამხალა, დასწვა-დასდავა, მწვავედ სცე-
კარზაბაჲ, გარეული მტრედი. [მა.
კარი, მ. ხოჯი, ს. კან.
კაფკაფა, ძლიერი დუღილი.
კეკ, ხევი, უ. ხე (წყალი), წ. ჰქან.
კელეკლ, ხელეური.
კელმანდილ, მანდილი, ს. კისმანდ.
კემწიფეჲ, მ. ხენწიფე, ს. კელწიფ *)
კერკალ, ხირხალი.
კინცვა, შეკინცვა, მკიდროდ ჯდომა ადამიანთა.
კობაჲ, ს. მანგა; მხი.
კნა, ხენა, მ. ხონუა, ს. ლი-კნი.

*) ხელს მეგრულად ჰქვიან ხე და ამიტომაც ზან ითქმის
ხე-მწიფე და ზან ხელ მწიფე.

კნულ, ხნული (ნახნავე), მ. ნახონა, ს. ლიკან *)

კოცა, ხოცვა, ს. ლი-კცე.

კრუალ, მხურვალი.

ჭაბა, აბა; ს. იალო, უ. ბელა.

ჭადალ, ადვილი.

*) შაკს მიუღერი სწერს (Наука о мысли, გვ. 309—310): „ფესვი *khan* ნიშნავს თხრა-ბარვ-ს, და ფარგალი მისის მნიშვნელობისა იზომება ცნებებით: თხრა-ბარვა, წყლა, ოხრება-შეკვრა, ბარი, თავგი, ორმო, ჭა, ცა, არა რა. *khan* გამეორებული ფესვია და *kh* თავდაპირველად უნდა ყოფილიყო *sk*. ფესვი *skan* არ ყოფილა სანსკრიტულში, ხოლო *kshan*, რომელიც მისი მაგიერია, ნიშნავს წყლას, წყენინებას; ამავე დროს ფესვი *kha* (*ska*) ეკავშირება *skan*-ს, რომელიც ნიშნავს ჭრას.

„ახლა თუ ავიღებთ ფესვს *khan* არა მხოლოდ თხრის, ე. ი. ჭრის, ნიადაგის კვეთის მნიშვნელობით, არამედ საზოგადოდ ჭრა-კვეთის მნიშვნელობით, მაშინ შეგვეძლება ავხსნათ მისგან წარმოებული სიტყვებიც:

1) მოქმედის აღმნიშვნელი სიტყვები: *khana*, *khanaka* (მთხრელი, ქურდი, თავგი, თხუნელი, ულაყი ცხენი, *canalis*, (*cuniculus*), *khani*, *khanitar*, *akhou* (თხუნელი, თავგი, ღორი, ქურდი).

2) მოქმედების აღმნიშვნელი: *khanana*, *khati*.

3) იარაღისა: *khanayitri* (ბარი), *khanitra* (გრდემლი), *khatra*.

4) შედეგი მოქმედებისა: *khana* (ორმო), *khani* (ქანი), *khata* (ორმო, ჭა), *კეტოს*, *კეტოსის*, *სკატა* (ქვაბი), *kha* (ჭა, წყარო), *kha* (სიღრმე, ორთქლი, ეთერი, არარაობა).

5) დათხრილი ადგილი: *khana*“.

ჭაღსა (რაღსა), რა არი.

შაჭაჭე, აკაკი (მცენ),

შაჩიჩაჲ, აჩეჩი, კავი

შაჲ, ეგე; ჰეგ, ეგ. ჰემგამ, ე მაგან.

შაქმენია (რემენია), რომელია.

შაშ! ხარის გასარეკი ხმა.

შაჲრ, იარე.

შაჲგა! შოო-შო!

შაომობს, ისწრაფის გზა გაიკაფოს, იბრძვის.

შაღღაჲ, ეღღა; მ. ვალუა, ს. ლიჰლალი.

მიუღერის თქმით, თავდაპირველად ყოფილა 121 ფესვი და ამათგან, ზემო მოყვანილ სახით, გამდიდრებულია ენა.

ამავე კანონის მიხედვით, ალბად, ჩვენებური ხენა-დამ წარმოებულან:

ა) სიტყვანი, აღმნიშვნელნი მომქმედთა: მხუნელი (კაკ-ელისენში: კნელ), თ-ხუნელი, კარი, მეგრ. ხოჯი, სვ. კან.

ბ) სიტყვანი სამოქმედონი: ვნა, ხნვა (ხუნა), მეგ. ხონუა, სვ. ლი-კნი;

გ) სიტყვანი საიარაღონი: სახნისი, მეგრ. კინა-ხონა, სვ. ლენციშ (ლენწვიშ); (ალბად ერ-ქუანი-ც, ოქოქაც და აჩე ჩაც წარმოსდგა სიტყვებიდამ ქეჭვა, აჩეჩვა).

დ) სიტყვანი, აღმნიშვნელნი შედეგისა: ხნარცი (კნარცი),

ე) სიტყვანი, აღმნიშვნელნი ადგილისა: საკნავე (ნახნავე), ხნული, მეგრ. ნახონა, სვ. ლი-კან (კაკ-ელისენში მოკან-~~მოხანი~~).

კაკ-ქლისსურად. მეგრულად. სენაურად. უღურად. ლლილურად. ყუბაურად. წახურულად. (ინგუშურად)

ერ, ერთ, [ცალ	ართი	ეშრუ	სა	სა	სა
ორ	ჭირი	ჭერი (ჭირი)	პა	კვი	ყაბლე
სამ	სუმი.	სემი	ხიბ	ყვი	ხეაბლე
ოთხ	ოთხი.	ვოშთხე	ბიპ	ოდ	დსყებლე
ხუთ	ხუთი	ვოხვიშდ	კო	ხუ	კობლე
დას	ამჟვი	უსგვა	უკ	ექ	ჰიხიბლე
შიდ	შქვითი	იზგვიდ	ვეუდ	ვი	იღიბლე
რუაჟ	რუო, ბრუო	არა	მულ	კა	მოლიბლე
ცხრაჟ	ჩხარო	ჩხარა	ვეუჟ	უქუნ	ჰაკებლე
ათ	ვითი	იემდ (ჰემდ)	ვიწ	ვიწ	ჰიწიბლე
თერთმეტ	ვითართი	იემდეშვი	საწე	ვიწუსა	ჰიწუსაბ
თორმეტ	ვითოყირი	ჰემდერვი	პაწე	ვიწუყაბ	ჰიწიქეპე
ცამმეტ	ვითოსუმე	ჰემდსემე	ხიბეწე	ვიწეყაბ	ჰიწეყაბ
თოთხმეტ	ვითანთხი	ჰემდვოშთხე	ბიპეწე	ვიწეყაბ	ჰიწეყაბ
ხუთმეტ	ვითოხუთი	ჰემდვოხუთი	კოწე	ვიწეყაბ	ჰიწეყაბ

<p>Կսզու ըն</p> <p>մաքի՞ն ամենասը</p>	<p>սզ ըն</p> <p>ամենին ամեն</p>	<p>Ուղտ ընը</p>	<p>Կսզու ըն</p> <p>Ասեհհը հինգը</p>	<p>դես Կսզու</p> <p>ձըլուսի ձըլուսի</p>	<p>Սղտը սըլա</p> <p>ստեհտ սըլա</p>	<p>(ցը) դտը</p> <p>ը</p>
<p>ամենս սահինո սահըր ըրտեհ</p> <p>•Նմաղահ</p> <p>զինդսս ընալ</p> <p>-ընհս ընսս ըրսս</p>	<p>ամեն ամենա ամեն ընհըա</p> <p>ն</p>	<p>տեր հին</p>	<p>Ասեհհը հինգը</p> <p>Ասեհհը հինգը</p> <p>հինգ հինգ</p>	<p>ձըլուսի ձըլուսի</p> <p>ձըլուսի ձըլուսի</p> <p>ձըլուսի ձըլուսի</p>	<p>ստեհտ սըլա</p> <p>ստեհտ սըլա</p> <p>ստեհտ սըլա</p>	<p>ը ը</p> <p>ը ը</p> <p>ը ը</p>
<p>ձըլուսի ձըլուսի</p>	<p>ն</p>	<p>հին</p>	<p>հինգ հինգ</p>	<p>ձըլուսի ձըլուսի</p>	<p>ստեհտ սըլա</p>	<p>ը ը</p>

მ. გ. ჯანაშვილის-მიძე

შედგენილი და ანუ გამოცემული წიგნები:

- ა) საქართველოს ისტორია, მეორე გამ. გვ. 503. ფ. 70 კ.
- ბ) საქართ. საეკლესიო ისტ. (მწყემისის გამოც.), გვ. 152, ფ. 45 კ.
- გ) ისტ. მართლ-მადიდებ. ეკლესიისა. ფ. 40 კ.
- დ) საუნჯე მეთე საუკუნისა გვ. 53 ფ. 20 კ.
- ე) აღვადგინე! გვ. 136 ფ. 30 კ.
- ვ) მწერლობა მეთე საუკუნისა. გვ. 48. ფ. 40 კ.
- ზ) სამცხე (ვახუშტისა) გვ. 118. ფს 45 კ.
- ც) ქართლი (ვახუშტისა). გვ. 114. ფ. 25.
- თ) მოსე ხონელი და მისი ამირან-დარეჯანიანი ფ. 10 კ.
- ჩ) ათას ერთი ღამე (თარგმანი) გვ. 76, ფ. 40 კ.
- ცა) მერცხლის ბუდე. (თარგმანი).
- იბ) შოთა რუსთაველი. გვ 183, ფ. 40 კ.
- იგ) ბამბა და მისი მოვლა („მეურნის“ გამოც.), ფ. 15 ნ.
- იდ) Картвельскій языкъ и сравнит. грамматика его
(შეიძინა სამეცნიერო აკადემიამ).
- იე) ფარსადან გორგიჯანიძე და მისნი შრომანი (დაიბეჭდა. ცოტა).